

T.C. ANADOLU BİL MESLEK YÜKSEKOKULU dergisi

YIL / YEAR 4

SAYI / VOL. 16

EKİM / OCTOBER 2009

künye identity

T.C. ANADOLU BİL MESLEK YÜKSEKOKULU DERGİSİ

Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi üç ayda bir yayımlanır.

Bu dergide yayımlanan makalelerin telif hakları

Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu'na aittir.

Bu yayımla ilgili olarak Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndan doğan her türlü hak saklıdır.

Tanıtım için yapılacak alıntılar dışında Yüksekokulun izni olmadan çoğaltılamaz.

Bu dergide yayımlanan makalelerdeki görüşler yazarlarına aittir.

Yüksekokul bu görüşler nedeniyle herhangi bir sorumluluk kabul etmez.

Yazışma Adresi

Adnan Kahveci Bul. No: 78, 34100

Bahçelievler, İSTANBUL

Telefon: 0 212 442 61 60

Faks : 0 212 442 61 46

www.anadolu.bil.edu.tr

ISSN : 1306 - 3375

Onursal Başkan

Dr. Mustafa AYDIN

İAÜ Adına İmtiyaz Sahibi

Prof. Dr. M. Salih ÇELİKKALE

Onur Kurulu

Dr. Mustafa AYDIN

Org. (E) Necdet TİMUR

Prof. Dr. M. Salih ÇELİKKALE

Yük. Müh. Fatih AYDIN

Editör

Prof. Dr. Candan VARLIK

Editör Kurulu

Prof. Dr. Mustafa ÇIKRIKÇI

Prof. Dr. Nurbay GÜLTEKİN

Prof. Dr. Sabahattin BALCI

Prof. Dr. Selami GÖZENÇ

Prof. Dr. Yahya Kemal YOĞURTÇU

Prof. Dr. Ali KARACA

Prof. Dr. M. Nazmi ERCAN

Prof. Dr. Tamer İNAL

Prof. Dr. Yadigar İZMİRLİ

Prof. Dr. Hikmet SAVCI

Prof. Dr. Ali GÜNEŞ

Prof. Dr. İbrahim YILGÖR

Teknik Kurul

Öğr. Gör. Özgül YAMAN

Öğr. Gör. Meltem YENER

Öğr. Gör. Emel BİROL

Öğr. Gör. Sevgi YILMAZ

Öğr. Gör. Yavuz SARSILMAZ

Baskı Hazırlık ve Kapak Tasarımı

Öğr. Gör. Yavuz SARSILMAZ

Basım Yeri

Ekbil Matbaacılık

HAKEM KURUL LİSTESİ

Prof. Dr. M. Salih ÇELİKKALE	İst. Aydın Univ.
Prof. Dr. Selami GÖZENÇ	İst. Aydın Univ.
Prof. Dr. Candan VARLIK	İst. Aydın Univ.
Prof. Dr. H. Hüsnü GÜNDÜZ	İst. Aydın Univ.
Prof. Dr. Harun AKSU	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Kamil BOSTAN	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Hayri ÜLGEN	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Mümin YAMANKARADENİZ	İst. Aydın Univ.
Prof. Dr. Belkıs GÜRSOY	İst. Aydın Univ.
Prof. Dr. İbrahim GÜNEY	İst. Aydın Univ.
Prof. Dr. Salih GÜNEY	İst. Aydın Univ.
Prof. Dr. İsmail TOK	İst. Aydın Univ.
Prof. Dr. H. Hami ÖZ	İst. Aydın Univ.
Prof. Dr. Nevzat ONUR	İst. Aydın Univ.
Prof. Dr. Güneri AKALIN	İst. Aydın Univ.
Prof. Dr. Nurten GÜNAL	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Osman Zekai ORHAN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Osman GÜRSOY	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. M. Nafiz DURU	İst. Aydın Univ.
Prof. Dr. Yaşar SUCU	İst. Aydın Univ.
Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ	İst. Aydın Univ.
Prof. Dr. İrfan EROL	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Yetkin GÜNGÖR	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Rahmi KESKİN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati DOĞANAY	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Özkan ÖZDEN	Muğla Üniversitesi
Doç. Dr. Taçnur BAYGAR	Muğla Üniversitesi
Doç. Dr. Yaşar ONAY	İstanbul Aydın Univ.
Doç. Dr. Nuray Erkan ÖZDEN	İstanbul Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nüket SİVRİ	İstanbul Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nur KALPAKLIOĞLU	İst. Aydın Univ.
Yrd. Doç. Dr. Ercan ÖĞE	İst. Aydın Univ.
Yrd. Doç. Dr. Metin ZONTUL	İst. Aydın Univ.
Yrd. Doç. Dr. Yaşar CİNEMRE	İst. Aydın Univ.
Yrd. Doç. Dr. Orhan KUZU	İst. Aydın Univ.
Yrd. Doç. Dr. Nurhan TALEBİ	İst. Aydın Univ.
Yrd. Doç. Dr. Filiz AKSU	İst. Aydın Univ.
Dr. Lew NERETIN	Max Planck Institute Bremen - GERMANY
Dr. Elena DUMITRESCU	National Institute for Marine Research and Development ROMANIA
Dr. Ludmyla VICTOROVNA	Natioanal Academy of Saences UKRAINE

BAŞKANDAN

Üniversiteler bilim üreten kurumlardır. Bilimin üretilmesinde üniversiteler hem teknoloji ithal edebilir, hem de ihraç edebilirler. Aynen, dünyayla entegre olmuş bir ülkenin ithalat ve ihracat sisteminde olduğu gibidir. Üniversiteler ürettiği bilgiyi, yani ürünü farklı yollarla insanlığın hizmetine sunar. Bunlar; ya eğitim öğretimini yaptırdığı ve mezun ettiği öğrencileri ile, ya konferans, sempozyum, panel, şeklinde, bir veya birden fazla düşünürün katılımıyla ortaya çıkan bilgi demeti ile, ya yayınladığı kitap, araştırma, derleme ve değerlendirmelerle, ya da ürettiği projeler ve alınan patentlerledir.

Bunların hepsindeki müşterek amaç; bilginin ürüne dönüştürülmesidir. Eğer bilgi bir ürüne dönüştürülemiyorsa, bilgiye sahip olan kişiye bir ayrıcalık sağlamıyorsa, bu bilginin parasal ederi yoksa veya parasal ederle ölçülemeyecek kadar üst düzeyde değer taşımiyorsa, o bilgi üreten veya taşıyan için sadece bir yükür.

Bilgiye sahip olanlar, onu üretip kullanabilenler teknolojiye de sahiptirler. Dolayısıyla bunlar aynı zamanda dünyaya da sahip ve onu yönetenlerdir. Öte yandan bilgi ve teknoloji fakirleri olanlar ise yönetilenlerdir. Bu nedenledir ki, çağımızda, bir ülkeyi fet etmek için top veya tüfeğe ve binlerce askere gerek yoktur. Bilgi ve teknoloji en önemli kuşatma malzemesi, fet etme aracıdır.

Büyük bir gençlik enerjisine sahip olan ülkemizin gençlerinin çok daha aydın yetişmesi, bilgisini artırması, araştıran, sorgulayan ve geleceğin en önemli kaynağı olan akıl insanlar topluluğunu oluşturması için, eğitim öğretim sektörünün çok iyi geliştirilmesi gerekir. Bu geliştirme; gelişen teknolojinin teorik ve uygulama bilgisini veren, fiziki alt yapısını hazırlayan, araştırma ve uygulama merkezlerini kuran ve araştırmaları yönlendirecek akademik kadroyu bulunduran öğretim kurumları ile mümkündür.

Bu düşünce ile yola çıkan İstanbul Aydın Üniversitesi, en hızlı bir şekilde alt yapısını tamamlama çabası içindedir. Uzun zamandır hazırlıkları yapılan ve 1-2 ay içinde açılışı yapılacak olan, çok önemli bir teknoparka sahip olacaktır.

"İnanmak yarıya yapmaktır" sözüne önem veren üniversitemiz, hayata geçirmeyi düşündüğü projeleri; önce düşünüyor, tartışıyor, planlıyor ve uyguluyor. İnanmak, güvenmek ve bilimsel uygulamak, ürün kalitesinin üç temel unsurudur. Kaliteyi yakalamak ise İstanbul Aydın Üniversitesi olarak ana hedefimizdir.

Dr. Mustafa AYDIN
Mütevelli Heyet Başkanı

SICAK ATMOSFER

İstanbul Aydın Üniversitesi dinamik, hareketli, sürekli yenikliklere imza atan, iş dünyası ile bütünleşmiş bir yükseköğretim kurumudur. Öğrencisini sadece sınıf, amfi veya laboratuvar koşullarında yetiştirmiyor, aynı zamanda iş dünyasının aktif ortamında, deneyim sahibi yapmaya, uygulama yeteneğini artırmaya çalışıyor ve dünya üniversiteleri standartlarını da eğitim öğretim programının bir parçası olarak kabul ediyor.

İstanbul Aydın Üniversitesi; mezunlarının meslek başarılarında dünya ile entegrasyonunun gerekli olduğuna içtenlikle inanıyor. Bu entegrasyonun olmazsa olmazı, **yabancı dil bilgisi ve bilgisayar teknolojisi**dir. Bu amaçla yüzün üzerinde öğretim elemanı görevlendirilmiş ve binlerce bilgisayar öğrencisinin kullanımına sunulmuştur. Öğrencilerin mutlaka bir yabancı dili bilmesi, branşı ile ilgili birkaç programı kullanabilmesi arzu edilmektedir.

Deneyimli idari personeli, güçlü akademik kadrosu, üniversitesini içtenlikle benimsemiş ve üniversitesine sıkı sıkıya bağlı olan öğrencisi ile bütünleşmiş, başarıyı birlikte yakalamayı hedeflemiştir.

Bu tutum ve düşünce, üniversitelerde olduğu gibi, tüm öğretim ve üretim kurumlarının da ana hedefi olmalıdır. Bir dünya markası olabilmenin en önemli ayağı bu güç birliğinin sağlanmasıdır. Çünkü, başarının sırrı da buradadır. Eğer bir ürün çok sayıda insanın müşterek eseri ise, eserin arzulan olmasında **müşterek aklı kullanmak** kaçınılmazdır. Her bir birey etkenlerden sadece biridir.

Bu düşünceler, dünyanın müşterek olarak benimsediği ve uygulamaya koyduğu düşüncelerdir. Gelişmelere ivme kazandıran da bunlardır. Düşünme, üretim ve değerlendirme bazında da fikirlerin senkronize edilmesi ve tek noktaya yönlendirilmesi esastır. Gelişmelerin odağında da bunlar yer almalıdır.

Dünyadaki gelişmeler baş döndürücü bir hızla sürerken, bu gelişmelere bir an dahi arkamızı dönmek veya hızımızı azaltmak lüksümüz yoktur. Unutulmamalıdır ki, söz konusu başarıyı yakalamanın yolu, müşterek aklı kullanmak, bir birine inanmak, güvenmek ve birbirine kenetlenerek hedefe ulaşmaktır. Bütün bu artı değerlerin birleştirilerek ürüne dönüştürülmesinin ortamı **sıcak bir üniversite atmosferidir.** Özellikle eğitim öğretim kurumlarında, bu ortam fevkalade önem taşır. Diğer bir ifade ile, sıcak bir çalışma ortamı etkenleri birleştirendir, bütünleştirendir. Parçaları bir araya getirerek ürüne dönüştürendir. **Bütün bu özellikler bende de var** diyen kurum başarıyı yakalamış demektir.

Prof. Dr. M. Salih ÇELİKKALE
Rektör

Alman gözüyle Atatürk

Ahmet Ali KARACA*
Bahri ŞAHİN*

Özet

Bu makalede öncelikle Mustafa Kemal ATATÜRK'ün asker, siyaset ve devlet adamı niteliğine ilişkin temel karakteristik özelliklerinden bahsedilmiştir. Bu konuda Almanya'nın en önemli basın, yayın organlarında ve akademik alanda yayınlanmış tüm bilimsel kaynaklar belirlenmiştir. Ardından da bu kaynaklarda yer alan çalışmalar incelenmiş ve özellikle daha güncel tarihli çalışmalarda Alman devlet adamları, politikacılar, yazarlar, bilim adamları, basın yayın mensupları ve diplomatların görüşleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca Atatürk hakkında alman basınında çıkan görüş ve makalelerle ilgi de detaylı bilgiler verilmiştir. Bu makale Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu, Asker, Politikacı, Devlet adamı, ünü kurduğu devletin sınırları aşmış reformları ile üçüncü dünya ülkelerinde birçok politikacının örnek aldığı Mustafa Kemal ATATÜRK hakkında Almanların görüş ve yorumlarını incelemiştir.

Anahtar kelimeler: ATATÜRK, İç politika, Kültür Devrimi, Alman Göçü, Devletçilik, Kemalizm, Kriz

---

* **Prof. Dr. Ahmet Ali KARACA**

İstanbul Aydın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslar arası Ticaret Bölümü Tel: 0 532 247 40 42

* **Yrd. Doç. Dr. Bahri ŞAHİN**

İstanbul Aydın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fak, Muhasebe ve Finans Yönetimi Bölümü Tel: 0 532 247 29 06

Ataturk with German Eyes

Abstract

In this article, Mustafa Kemal Ataturk's basic characteristics as a soldier, a politician and a statesman are discussed. Firstly, academic and scientific studies, which are published in Germany's most important media and academical journals related to this subject, have been identified. Then more recent studies within these sources had been examined, especially focused on views of German statesmen, politicians, writers and scientists. In addition, detailed information about Ataturk's presence on the German media had been included. This article examined opinions and comments of German's about Mustafa Kemal Ataturk, who is the founder of the Republic of Turkey, a soldier, a politician, and a State Founder and moreover whose reputation exceeded the limits of state reform and had been taken as an exemplar by third World countries.

Key words: ATATÜRK, Domestic Policy, Cultural Revolution, German Migration, Statism, Kemalism, Crisis

Alman Gözüyle Atatürk

Giriş

Türkiye'de 1981 yılı Kemal Atatürk'ün 100. doğum yılı kutlanmıştır. Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu, Asker, Politikacı, Devlet adamı, ünü kurduğu devletin sınırları aşmış reformları ile üçüncü dünya ülkelerinde birçok politikacı onu örnek almıştır. Osmanlı İmparatorlu ile ortak Almanya dahi Atatürk'üden etkilenmiştir. Onun önemi yüzyılımızın en büyük devlet adamı olması ile dikkatleri çekmiştir.

Alman Kanalının Türkçe bölümü de 100. doğum günü anasına nasıl bir program yapılacağı tartışılmaya açılmıştır. Ölümünden 43 yıl sonra Türklerin Atası için nasıl bir program yapılması konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Cumartesi yayınlamak üzere iki haftalık bir program yapılmıştır. Diplomatların, Yazarların, gazetecilerin ve politikacıların değişik zamanlarda yayınlanmış makaleleri özellikle. Hitler-faşizminden kaçan Alman sığınmacıların genç devletin yeniden yapılanmasına yardım edenlerin makaleleri seçilmiştir.

Metinlerin seçilmesinde belli kriterler göz önünde bulundurulmuştur. Uzun olması ve sınırlı yayın süresi nedeniyle bazı metinler kısaltılmış, kısaltmada ve gerekli özen gösterilmiştir. Okuyucuya araştırması için her metnin kaynakçası verilmiştir. Bazı metinlerinde tekrarlanmamasını önlemek için metinlerin seçimlerde özen gösterilse de tekrarın önlenmesi mümkün olmamıştır.

Alman-Kanalının Güney Avrupa Türkçe bölümünde çalışan Alman ve Türk işçiler bu yayınların gerçekleştirilmesinde büyük emek sarf etmişlerdir. Bu çalışma kitapçık halinde Almanca ve Türkçe olarak yayınlamıştır.

Dr.Dirk Oncken: Almanya'nın Ankara Büyükelçisi

Belli dönemlerde halkları kalınmaya sevk eden özellikle Alman-Türk ilişkisi damgasını vurmuştur. Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'ndan laik cumhuriyete geçerken, Almanya demokrasiden diktatörlüğe geçmiştir. Kemal Paşa Almanya'dan kovulan bilim adamlarını büyük

bir hoşgörüyle kabul etmekle, yakın sıkı kültürel ilişkilerin gelişmesinde yeni bir başlangıç yapmıştır. Alman Göçmenler bu jesti hiç unutmamıştır.

Almanya Cumhuriyeti ile Türkiye arasındaki ilişkilerin günümüzde yoğun ve çok yönlü olması, şüphesiz geçmişteki ilişkilerin çok önemli olmuştur. Atatürk, halkının hizmetinde bulunmuş ve halkı yönlendirmiştir. Barış ve barışmak onuru, diğerlerine saygı, karşılıklı birbirlerini anlamada bilim önemli rol oynamıştır. Büyük devlet adamı ve reformcu kimliği ile Atatürk ölçülü ve hesap edilebilirdir.

Atatürk, Türk halkına iyi bir gelecek için barış, özgürlük ve güvenlik yolunu açmıştır. Bu yolda iki halk arasında sıkı bağlar ve dostluk ilişkisi çok önemli yer tutmaktadır.

En önemlisi Türk-Alman kanal DW bütün katmanları bir araya getirerek bu programı yapmıştır. Bu panele yazarlar, diplomatlar, bilim adamları katılmıştır. Alman ve Türk dilinde yayınlanmış olan bu programın sunumundan da ayrıca çok mutluyum.

Rudolf Nadolny: Atatürk zamanında Türkiye iç politikası

Rudolf Nadolny yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni başkenti Ankara'nın ilk Alman büyükelçisidir. Kapitülasyonlardan kurtulan Türk devletinin bağımsızlığa kavuşması ve ortaya çıkması, bizi büyük bir hayrete düşürmüştür. Doğu, Kuzey ve Ortadoğu gibi ülkeler gibi daha başka imkanlar olmasına rağmen, yeni Türk Devleti yüzünü batıya çevirmiştir.

Yeni devletin iç değişimi gerçekleştirmesi ve devam ettirmesi, eski Türkiye'den bilinen değerlerin üzerine çıkmıştır. Eskiden Avrupalıya yabancı olan ve Avrupa yenilik hareketini reddeden bir zihniyeti, Mustafa Kemal ve onun yönetiminde geniş çaplı bir operasyon yürüterek devre dışı bırakmıştır. Halen de devam eden değişme sürecini halk benimsemiş ve istemiştir.. Türkiye doğulu bir toplum yerine Avrupalı bir devlet olmak istemektedir. Bu parola ile tüm halk sistematik bir biçimde devletin modernleşmesini istemektedir.

Türkiye'de gücü elinde bulunduranların parolası devletin modernleştirilmesi olmasına karşın Rus parolası "Avrupa'yı sadece yakalamakla kalmayacak bilakis geçeceğiz." veya İran ve Arnavutluk'taki yeni yönetim güçlerinin eski monarşiyi yeni unvanı ile donatılmasına karşın, Atatürk parlamenter sisteme veya en azından yapısal demokrasiye bağlı ve inançlıdır. Bu bağlamda Türk Anayasası demokratik prensipleri açık olarak dile getirmiştir. Ülke bağımsızlığını temsil eden Türk halkı ve adını taşıyan milli meclistir. Yasal ve uygulanan güç, cumhurbaşkanını seçen ve milletvekillerinin seçtiği başbakan ve bakanlardan oluşmaktadır.

Cumhurbaşkanı ve hükümetin temsili ve uygulama görevleri Anayasa'ya taşınmıştır.

- Bağımsızlık
- Kanun teklifi
- Bütçe yapma hakkı
- Ölüm cezalarının gözden geçirilmesi
- Af ve pişmanlık

Milli Meclis'e bırakılmıştır.

Cumhurbaşkanının Görevleri: Askeri şura toplantısına başkanlık yapar, Başkumandan sıfatı ile askerinin başıdır ve diğer görevleri sadece temsil amaçlıdır.

Anayasal hak olarak: Bütün vatandaşların hukuk önünde eşitliği, modern demokratik devletlerde zorunlu olan kişilik ve vatandaşlık hakkı ve serbestliği, inanç özgürlüğü, konuşma ve basım özgürlüğü, toplantı ve dernek kurma özgürlüğü, mektup gizliğinin korunması ve diğer demokratik özgürlükler Anayasa ile temin altına alınmıştır.

Elinde bulundurduğu güç itibarıyla Atatürk yüksek bir kişiliktir.

- Türkiye'nin kurucusudur.
- Milli kahramandır.
- Bütün yeniliklerin, aklın ve düşünülmüş inisiyatiflerin savunucusudur.

Yeni Türkiye'nin kurucusunun bakışı, demokratik anayasal açıklamasına rağmen bu sistem merkezi otorite sisteme yakın olduğu gerekçesi ile eleştirilmektedir. Bütün otoriteyi kendisinde toplayan Atatürk'ün sınırsız otoritesinin olduğu gerçekleri yansıtmamaktadır. Bu reformları Atatürk meclisteki Halk Partisi ile yürütmüştür. Sonuçta Türkiye'nin güçlü yeniden yapılanma isteği, bütün olumlu gücün birleşmesi ve bir elde yürütülmesini gerekli kılmıştır. Bu reformları onun eski savaş arkadaşları ile gerçekleştirmiştir. Atatürk demokrasiyi tam gerçekleştirememesine rağmen, ülkenin yeniden yapılanması ve nasıl yönetileceği konusunda Avrupalı devlet olmasını hedeflemiş, demokratik ve demokrasinin gelişmesi için adımlar atmıştır.

Gustav Adolf Sonnenhol: Atatürk'ün kültür devriminden geriye dönüş olmaz

1971-1977 yılları arasında Almanya'nın Türkiye büyükelçisidir. Çevredeki Arap ülkeleri ve İran'a baktıkça Atatürk, her gün bana daha da büyük görünmektedir. Atatürk'ün benim için büyük olması, kalkınma yardımını başlatma deneyiminden kaynaklanmaktadır. Bu kültür devrimini ülkede uygulamak dışarıdan mümkün değildir. Sadece içeriden mümkündür ve çok kolay değildir. Kültür devriminden anladığım ise, teknik ve endüstriyel gelişme sürecini başlatmaktır.

Kültür devriminin anlamı çok büyüktür. Nitekim 1923 yılına kadar ülke İslami prensiplerle yönetilmiştir. Yedi yüz yıla yakın sultanlar tarafından yönetilen ülkede sultan, aynı zamanda ülkenin halifesidir. Atatürk bu durumu ortadan kaldırmış ve cumhuriyeti ilan ederek hayatının her alanında geçerli olan şeriat kurallarını kaldırmıştır.

Avrupa'da olduğu gibi Medeni Kanun ve Ceza Kanun'u yürürlüğe girmiştir. Bunun anlamı bütün ülkenin geleneğinin yıkılmasıdır. Yani ülkenin modernleştirilmesi ve kısa zamanda batı teknik medeniyetlerinin uygulanmasıdır. Bu kültür devriminin diğerlerinden farkı, ülkenin yüzünü Avrupa'ya çevirmesidir. Atatürk'ün hedeflediği kültür devrimine kısa zamanda ulaşmak zordur. Bu süreç devam etmektedir. Çünkü Türkiye aidiyat krizi yaşamaktadır. Türkiye nedir, nereden gidip nereye gidiyor? Diğer İslam ülkelerinde olduğu gibi geriye gidiş yani İslamlaşma hareketleri vardır. Fakat bu yapıt: Cumhuriyet, laik devlet ve demokrasi yaşayacaktır. Türkiye'yi geleceğe taşıyan iki faktör vardır. Birisi ordu (Atatürk mirasının koruyucusu) diğeri de Türk kadınlarıdır. (eşit haklara kavuşmuş) günümüzde kadınların yaşamının eskiye doğru gitmesi düşünmemelidir.

Ulrich Sahn: Atatürk, yüzyılın en önemli devlet adamı

1977-1979 yıllarında Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi Türkiye'ye gelmeden önce Atatürk hakkında hiç bilgim yoktu. Ancak burada Atatürk hakkında kitaplar okudum ve sohbetler ettim. Onun halkını ne kadar mutlu ettiğini öğrendim. Halkının mutluluğu ve refahını sağlayan yüzyılın önemli devlet adamı Atatürk'ün fikirlerini halk kabullenmiştir. Kuran hukuku yerine İsviçre medeni kanunu, Alman ticaret hukuku, İtalya ceza hukukunu halkın yaşamına sokmuştur. Türk ordusuna kanunları ve Atatürk fikirlerini koruma ve kollama görevini Anayasal hak olarak vermiştir.

Walther Leisler Kiep Atatürk'ün eserleri ve bugünkü Türkiye için önemi

1926'da Hamburg'da doğdu. 1982'de milletvekili oldu. Babası 1937-39'da deniz taşımacılığı konusunda Türk hükümetine danışmanlık yapmıştır. İstanbul'da üç yıl okula gitmiştir. Hükümetinin Türkiye uluslar arası finans yardımını koordine etmiştir.

Atatürk, bağımsızlığın dinamiğidir ve yabancı güçlere geçit vermemiştir. En önemlisi eğitim ve öğretime çok önem vermiş olmasıdır. 1920'lerde halkın %90'ının okuma yazma bilmediği ve köylerde yaşadığı ülkede, şuurlu ve bilinçli vatandaş için laik eğitim yanında Atatürk için en önemlisi devlet ve dinin ayrılmasıdır. Kalkınma hedefine ulaşmasının yolu batılılaşmadan geçmektedir. Avrupa'da Orta Çağ'da başlayan ve bugün de devam eden, devlet ve dinin ayrılması kavgası halen sürmektedir. Devletin oluşumunu önemli ölçüde etkileyen politikanın etkisi ve sınırını; din, ekonomi ve kültür olduğunu tespit etmek gerekmektedir. Devlet ve İslam'ın ayrılması altı ana prensiplerinden laiklik öne çıkarılmıştır. İran'dan farkının önemini burada anlamak gerekmektedir.

Atatürk, 46 yıl önce sürekli barışı arzu etmiştir. Halkın hayat şartlarının iyileşmesi, uluslar arası işbirliği katkısı ile olmaktadır. Serbest(özgürlük, bağımsızlık) ve kalkınma yanında kendine güvenen ve bilinçli bir toplum yaratmak için önemli hedefler koymuştur. Bu devletin esasları ve politik hedefleri konusunda birlik ve anlaşma yoksa, karşılıklı toplumsal grupların, kurumların ve güçlerin çatışması bir devleti varlık krizine götürür. İç savaşa götüren bu krizler sadece partilerin anlaşmazlığına bağlanmamalı bunun yanında hak ve özgürlüklerin içi boşaltılması da önem rol oynamaktadır.

Ernst Reuter: Türkiye ateş çemberinde

Hitler diktatörlüğünde kaçma imkanı bulmuş ve Atatürk'ün genç Türk Devleti'nin yapılanmasına katkı sağlamıştır. 1935-46'da Türkiye'de yaşamış ve 1947-53 Berlin Belediye Başkanlığı yapmıştır. Türkçeyi çok iyi konuşan Reuter, yönetim ve belediyecilik konusunda çok kitap yazmıştır. 12 Kasım 1938'de annesine yazdığı bir mektupta şöyle demektedir "Dün Atatürk'ü gömdük ve önceki gün öğrencilerimle tabutun önünden geçtik. Çok büyük bir yas var, herkes kaybın büyüklüğünü hissetmekteydi."

Türkiye, sadece İstanbul boğazı gibi bir su yoluna sahip Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan bir ülke değildir. Bunun yanında bütün Anadolu'yu içine almaktadır. Türkler uzun zaman büyük sultanlarca (İstanbul'un fethinden sonra) yönetilmiş, balkanlara ve Viyana kapılarını zorlaması ile fetheden halkın imparatorluğu rolünü oynamıştır. Bu halkın karakteri askerliğe ve bürokrasiye uygundur. Tarihinin belli döneminde çok baskı gören bu halk iç Asya'da steplerdeki göçebe kültür geçmişinde olduğu bağımsız yaşamıştır. Bağımsızlık uğruna savaşan, Atatürk büyük kazanım olarak ile bunu sağlamıştır. Bu önemli devlet adamı I.Dünya Savaşı'nın felaketinden sonra yeni bir bağımsız milli devlet kurmuştur. Türkler pan-turanizm rüyalarını sürekli reddetmişlerdir. Bunu da Atatürk'e borçludurlar. Turanizm rüyası Türk halkı için çok önemli rol oynamakla birlikte, yıllarca kötü giden ülke ekonomisini düzeltmek, yeniden yapılandırmak, bu şekilde burayı vatan yapmak öncelikli hedefdir. Yaşanacak yerin sadece İstanbul "Mutluluk Şehri" olduğunu bütün Avrupa tanımakta ve sevmektedir. Faşist Hitler diktatörü çıkararak batı demokrasisi Hitler ile diğer ülkelerin üzerine çullanmıştır. Her ülkenin kendi durumuna bakması ve bunu anlaması gerekir. Büyük kelimeler, özgürlük, demokrasi ve uluslar arası iş birliği sadece sözde kalmaktadır. Önemli olan insanlar ve küçük komşu ülkelerin ilişkilerini anlamak ve hakkaniyete dayandırmaktır.

- Türkiye, güzel bir ülkedir.
- Geleceği halkı ile var olan bir ülkedir.
- Misafirperver ve doğal duruşu olan bir ülkedir.
- Atatürk, Türk halkının doğal tepkilerini imkan dahilinde dile getirmiştir.
- Atatürk düşüncesi Türkiye’de çözümsüzlüğü, kavgayı, gerilim yerine kalkınmayı, komşularla barış içinde yaşamayı, bazı zararlar vermesine karşın yabancı güçlerle çıkarlarını koruyarak işbirliği yapmayı uygun görmektedir.

Fritz Neumark: Boğaz’a Sığınma

Atatürk’ün Türkiye’ye davet ettiği F.Neumark 1890 yılında Hamburg’da doğmuştur. Üçüncü cumhuriyette Almanya’yı terk etmek zorunda kalmış ve boğazda kendisine sığınma imkanı verilmiştir.

Atatürk kendisinin yeni cumhuriyetin yüksek öğretimin yapılanması için davet etmiş ve katkı sağlamasını istemiştir. 1933’te ordinaryüs profesör olmuştur.(İstanbul Üniversitesi’nde) Sonra da Frankfurt’ta özel ders vermiştir.

Öğretim üyeliği yanında Türk hükümeti tarafından Maliye ve Finans danışmanlığına getirilmiştir. Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran, güçlü ve başarılı bir politikacı olarak bütün dünyada kabul edilen bir liderdir. 20’li ve 30’lu yıllarda çok önemli, özellikle Almanya’da ve diğer Avrupa ülkelerinde, ABD ve dünya politik çevresinde önemli bir şahsiyettir.

Atatürk aynı zamanda iyi bir diplomattır. Fransa’ya karşı Hatay’ın alınmasını denge politikası yurtta sulh ve cihanda sulh ilkesi çerçevesinde sağlamıştır. Fransa’nın hiç hesap etmediği Atatürk, ülkenin kültürel ve ekonomik reformların sorumlusu ve batı tipi demokrasi ve politik sisteminin kurucusudur. Atatürk general olmasına rağmen, hükümet sisteminde hiçbir zaman askeri metotları kullanmamıştır. Bunun yanında en önemlisi azınlıklara ayrımcılık yapmamıştır.

Klaus-Detlev Grothusen: Kemal Atatürk’e Sığınma

1933-1945 yılları arası Alman göçmen (Prof.Dr. K.D.Ç) modern Doğu Avrupa tarihinde saygın bir yeri vardır. Hamburg’da hocalık yapmıştır. Türk-Alman ilişkilerinde Atatürk’e danışmanlık yapmıştır.

Atatürk’ün planlarından en önemlisi yüksek okullarda eğitim reformudur. İstanbul Üniversitesi Batı Avrupa normlarına göre, Almanya üçüncü imparatorluktan kaçan (1933) ve İstanbul’a gelen sığınmacılar tarafından kurulmuştur.

Rudolf Nissen, Ernst Hirsch, Fritz Neumark, Wilhem Röpke, Alexander Rüstow, Clemens Holzmeister, Bruno Tamt bonların yanında Ernst Reuters ve modern müzik kurucusu Paul Hindemith Almanya üçüncü imparatorluğunun ırkçı tutumundan kaçarak canını kurtarmışlardır. Alman göçmenlerinin Türkiye’de kabul görmesi, Alman vatandaşlarının korunması politik ve ırkçı yaklaşımların sonucudur. Bu insanları Atatürk cesaretle ülkesinde ölümden kurtarmıştır. Hiçbir ülkenin tehdidini ve baskısını dikkate almamıştır.

Udo Steinbach: Atatürk mirası ne kadar geçerli?

1945’de Sachende doğmuş 1976’da Alman doğu enstitüsünde Hamburg’da direktör olmuş türlü redaksiyonun yanında Alman kanalında çalışmış ve çok sayıda yayını mevcuttur. Modernleşme sürecinde, Atatürk sosyal ve iç politikasını altı prensip üzerine kurulmuştur. Atatürk’ün

Kemalizm olarak bilinen devlet ideolojisi ve politik sistemin yarattığı elit tabakaya ve askerlere yüklediği görev devam etmektedir.

1961 Anayasa'sı sosyal ve iç politik modernleşmeyi Kemalist prensiplere oturtmuş ve devlet ideolojisi olarak kabul etmiştir. Daha sonra politik ve dini gruplar 50'li yıllarda devlette etkilerini artırarak ve devletçilik ve laiklik prensiplerden sapma göstermiştir. Bu gelişme 1961'den sonra devam etmiştir. Halk Partisi'nin hedefi ortanın solu olarak belirlenmiştir. Buna rağmen Halk partisi ortanın solu programını uygulayacak çoğunluğu sağlamamıştır. Liberal ekonomi sloganı ile hükümete gelenler, dini güçleri de arkasına alarak laiklik ve Kemalist prensiplerden sapsınmışlardır.

Bütün belirtilere rağmen Türkiye günümüzde "Hasta Adam" değildir. Boğazın bekçileri, dünyadaki değişmelere göre yeni yerini belirleme arayışındadır. Cevap bekleyen soru; geçmişin kültürel, sosyal ve politik yapısının koruyup korumamasıdır.

Atatürk reformları, ilk hareket ve ilk adımı oluşturmuştur. Sosyal, politik ve ekonomi politik eseri henüz sona ermemiştir ve nihai hedefe ulaşmamıştır. Bunun nasıl biteceği ve belirleneceği Türk elitlerinin görevi olacaktır.

Heinrich Bechtoldt: İlerlemesinin temeli ve önemi olarak Atatürk'ün ordusu

Prof.H.Bechtoldt araştırmalarını ve kitaplarını üçüncü dünya sorunlarına ayırmış, politika ve uluslar arası ilişkiler alanında ders vermiştir. Asya ve Afrika'da millet olmanın zorluklarını araştırmıştır. Sömürge ülkelerinde milli şuurun gelişmesinde ordunun rolü büyük olmuştur. Buna en iyi örnek Atatürk Türkiye'sinde Türk ordusudur ve Reaksiyoner değil devrimcidir. Statükoyu savunmaz ve gericiliğe izin vermez böyle bir ordu Atatürk Türkiye'sinde bir modeldir. Osmanlı İmparatorluğu ve enkazlarından böyle bir ordu oluşturmuştur ve sınırlı gücü ile Avrupalılara karşı savaşmıştır. Cumhuriyetin ilanından 15 yıl sonra günümüze kadar iki güç Kemalist reformcular ile İslamcı tutucular birlerine karşıdır.

Türk ordusunun 1960'larda başlayan müdahaleleri, orduya verilen ödev ve görev olarak kabul edilmektedir. Türk ordusunun görevi Cumhuriyeti korumak, geçmişe geri gidişi engellemek ve en azından Atatürk'ün koyduğu mevcut çizgiyi korumaktır.

Werner Gumpul: Atatürk'ün devletçiliği (etatizmi) dogma mı, prensip mi?

Prof.Dr.Werner Gumpel Münih Üniversitesi'nin doğu-güney Avrupa Ekonomi ve Toplum Enstitüsü'nün başkanı, Türk üniversiteleri ile sürekli ilişkide bulunmuştur. Sayısız kitap ve makaleleri doğu-güneydoğu Avrupa ekonomi ve sosyal sorunlarını içermektedir. Atatürk'ün etatizminin uygulanması bugünkü Türkiye'de mümkün mü? (Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si) Türkçe ve İngilizce olarak yayınlanmıştır. Geç kalmış endüstrileşme, yetersiz özel girişimler ve eksik sermaye piyasası nedeniyle ülke ekonomisi kalkınma planı yardımı ile kaldırmak amaçlanmıştır. Bunu nedeni piyasa mekanizmasının sınırlı olmasıdır. Kalkınma planı piyasayı ortadan kaldırmamıştır. Türk ekonomi sistemi diğer alanlarda olduğu gibi Atatürk düşüncesine oturtulmuştur.

Bu düşünce Türkiye'de de dünyada da kabul görmüştür. Bu nedenle 1931'de yapılan Halk Partisi kongresinde parti programı (3. kongresinde) devletçilik ve planlı ekonomi olarak kabul edilmiştir. Atatürk'ün en önemli gerekçe oluşmamış, etatizm politik hedeflerden ortaya çıkmıştır. Halk Partisi'nin altı prensiplerinde kendini ifade eden Temel fikir, milli egemenliğin kazanılması

ve bunun ekonomik bağımsızlıkla desteklenmesidir. Atatürk düşüncesi yayılmacı olmamış, ekonomik hayatta devlet önemli kabul edilmiş ve bu bağlamda ekonomik kalkınma öncelik taşımıştır. Bu nedenle cumhuriyetin ilanından 10 yıl sonra kalkınma planı başlamıştır. Kemalist Türkiye modeli kendine özgüdür. M. Kemal'in ekonomik ve politik devrimi üçüncü dünya ülkelerine de yol gösterici nitelikte olmuştur. Bu ülkeler bağımlılık ve az gelişmişlikten bu şekilde kurtulmak istemektedir.

Atatürk tarafından yaratılan etatizmin Türkiye'yi aşan bir önemi vardır. Ekonomik bağımsızlığı otarşi ile eş anlamlı kabul edilmesine rağmen, sermaye düşmanlığı olmamıştır. Etatizm, az gelişmiş ülkelerin düşük kapital oluşumu ile ekonomisini nasıl kalkındıracağına yolunu göstermiştir.

Atatürk büyük bir asker olmasına rağmen ekonomiye büyük önem vermiştir. Güçlü bir ekonomi olmaksızın Devletin selameti ve istikrarını sağlamanın mümkün olmadığını "Her Şey Ekonomi" ile ifade etmiştir. tatism prensibi günümüzde yeterli esnekliğe kavuşmuştur. Bu şekilde yeni gelişmeye uygun ve yeni durum için yeni çözümler bulma hedefindedir.

Franz Ronneberger: Politik Modernleşmeye Türkiye'nin Katkıları

Sosyal bilimler alanında çalışmış ve yayınlar yapmıştır. Alman ya da Türk çocuklar konusunda kitap yazmış ve Almanya radyosunda yayınlanmıştır.

(Atatürk) Kemalist Türk Örneği: Kemalist sonrası dönemde önemli bir model olduğunun işaretlerini ve dayanak noktalarını gösteren modernleşme hareketleri, ülkeyi geleneksel bir toplumdaki modern bir topluma dönüştürme çabaları, politik yönlendirme ile yapılmıştır. Türkiye'de politik sistem birçok gelişmeleri yürütmüş ve katalizör görevi görmüştür. Marjinal güçlerin müdahalesine rağmen, modernleşmeyi ve demokratikleşmeyi sürdürmüştür. Politik modernleşmeye bir alternatif henüz ciddi anlamda yoktur ve Türkiye'nin problemleri ile ilgilenenlerin korkulu Rüyası geriye gidiştir.

Dagobert Von Mikusch: Gazi Mustafa Kemal-Avrupa ve Asya arasında

Dagobert von Mikusch(1874-1950), 20'li 30'lu yıllarda aranan ve çok okunan tarihi kitaplar yayınlamıştır. Bu başlıkla yayınladığı eser arasında Atatürk'ün bibliyografyasını ilk defa Alman dilinde yayınlamıştır. Yazar sadece gerçekleri konuşmaya özen göstermiştir. Yaratıcılığının etkileri henüz gözden kaçırılmamıştır. Eskisinden farklı olarak M. Kemal, Orta Doğu'ya başka bir şekil vermiştir. Bu şekilde bir dönem kapanmış ve yenisi başlamıştır.

Türkiye'de kendisinden önce başlayan modernleşme sürecini sonuçlandırmıştır. Batılılaşma batıya yaklaşma aynı zamanda bir akım olmuştur. Batıların Orta Doğuyu işgal planlarını özellikle İngiltere'nin kıtanın ana noktasında başlatmaları Ege, Hazar denizi, Marmara ve Karadeniz de M. Kemal'in mücadelesini engellemiştir. O elini beş denize uzatarak Orta Asya'nın kaderini Sakarya zaferi ve Lozan Barış Anlaşması ile teşkil ettirerek Atatürk bu planı en azından kuzeyde sona erdirmiştir.

Türkiye'nin doğuda yeni bir anlayışla oluşturulmasını ve onun etkilerini gelecek kuşaklar anlayacaklardır. Atatürk, halkının hizmetinden başka hiçbir şey istememiş ve öyle de olmuş, İşte bu başarısının sırrıdır.

Friernrich Van Rummel: Atatürk- asker ve devlet adamı 1910 Münih doğumlu Rummel 1935 yılında Türkiye'ye gelmiştir. Alman dil öğretmeni olarak Anadolu'ya seyahat etme ve Türkçe öğrenme fırsatı bulmuştur. Alman Federal Cumhuriyeti dış işlerine girdikten sonra, Ankara kültür ateşesi olmuştur. "Avrupa Yolunda Türkiye" isimli kitabı yayınlamıştır (1952). Türkiye'de reform gayretlerini kültür, tarihi ve politik açıdan değerlendirmiş, büyük güçlerin arasında (İkinci Dünya Savaşı sırasında) kalan Türkiye savaş sonrası durumu ele almıştır. Doğudaki arkadaşları ile birlikte, ittihat ve Terakki cemiyetinden(Komitesinden) ayrılmıştır. Savaş sonrası hükümet ve emperyalist güçlere karşıdır. Radikal reformları kişisel otoritesi ile yapmıştır. 20 Nisan 1924 de yeni anayasa kabul edilmiştir. Parlamenter prensipler esas alınmıştır. Kuvvetler ayrılığı ilkesi kabul edilmiştir. Yasama ve yürütmenin görevleri belirlenmiştir. Bu istem doğu despotizmin ve Hitler faşizminden çok farklıdır. Bu düşünce kendi içinde tutarlı, ölçülü ve sınırlıdır.

Klaus Liebe

Klaus Liebe 1938'de Berlin'de doğmuştur. Sayısız televizyon filmleri yapmıştır. En önemlisi 1973'de Türkiye Devrimi filmini cumhuriyetin elli yılına armağan nedeniyle yapmıştır. Önü ile söyleşi yapmıştır. Sayısız makaleler ve filmler yanında Türkiye ile ilgili çok sayıda makale ve kitaplar yazmıştır.

Mustafa Kemal sonsuz mirası arkasında bırakmıştır. Hayatı, yapıtı, fikirleri Kemalizm'in özüdür. Türkiye'yi modernleştirmek gayretlerinin askıya alınması ve devrimlerinin içi boşaltılması faaliyetleri olsada, hiç şüphesiz batılaşma gayretleri devam edecektir. Kemalizm, Avrupalılaşma ve Demokratikleşme ideolojisini programının mantığı içersinde ilişkisi Avrupa güçlü partneri yapıştır.

Günümüzde Kemalizm'in ölümünden sonra, reformların geliştirilmemiş olmasında yatmaktadır. Türkiye, Avrupa'ya karşı kendini nasıl kabul ettirecektir? Cumhuriyetin kabulünde ülke okumaz yazma bilemeyenler, sanayisi olmayan, modern işletmelerle tarımsal üretimi çeşitlendiremeyen ve artıramayan bir ülke konomundan, Atatürk ile sorunların önemli bölümünü çözmüş ve hedefleri belirlemiş olarak kalkınmaya devam edecektir. Bu şekilde Türkiye, Avrupa'da dahi önemli bir ülke konumuna gelmiştir.

Atatürk'ün yüzüncü doğum yılında dahi bir tehdit bulunmaktadır. Türkleri Kemalizm fikirlerini ve mesajlarını anlamayanlar, 21. yy değişimi ileri götürecek yerine geri götürmesinden endişe duyulmakta ve 20.yüzyıldaki durduğu yerde durmasından korkulmaktadır.

Dietrich Schlegel: Kemalizm eskidi mi?

1937'de Brandenburg'da doğan D.Schlegel, Alman kanalının Doğu Avrupa programının yöneticisidir. Türkiye'ye birçok seyahat yapmıştır. Atatürk'ün hayatı ve yapıtları ile yoğun bir şekilde ilgilenmiştir. Atatürk ve üçüncü dünya adlı tebliği Boğaziçi Üniversitesi'nde sunmuştur.

Bu reformların önemlileri kısaca aşağıdadır.

- Yeni laik cumhuriyetin ilk cumhurbaşkanı Atatürk'tür.
- Dini vakıflar, Dini mahkemeler ve okullar devletleştirilmiş,
- Medeni evlilik ve hukuki eşitlik,
- Parlamentoya siçilme hakkı
- Seçilmiş parlamento
- Kadınlara meslek edinme özgürlüğü

- Kadın hakları ve eşitliği
- Latin alfabesi devletçilik batı medeniyetinde bütünleşmeyi kolaylaştırmıştır.

Atatürk devrimlerinin neticesinde kısa zamanda (on yıl) modern ve Avrupa'ya yönelmiş bir devlet oluşmuştur. Ülkenin mimarı olan Atatürk'ün çağdaşı olan ve aynı zamanda yaşayan Lenin, Mussolini ve Hitler ile karşılaştırmak mümkün değildir.

Demokratik prensipleri, diğerleri ise diktatörlüğü temsil etmişlerdir. Onun için Atatürk, milletin Avrupa yoluna koymada akıl hocası olarak anlaşılmaktadır. Türk'ün babası devlet ideolojisi programı, doğma gibi kavramlara Atatürk uzak durmuştur. Kemalizm yaratıcı biçimde geliştirilmemiş ve Reaksiyoner güçler artmıştır. Reaksiyoner-tutucu güçler Atatürk'e karşı tutumları ile re-islamizmin akımını cesaretlendirmişlerdir.

- Tek otoritenin çıkmasını kim kontrol edecek?
- İki başlı tartışmaların temelinde orduyu iki başlı göstermek ve hükümetin gücüne ortak olmakla itham etmektedir. Faşist Almanya örneğinde olduğu gibi dini ve demokrasiyi kullanan Hitler faşizm uygulamıştır. Benzer gelişmeler Türkiye'de gözlenmekte ve ılımlı İslam atında başka hedeflere adım adım yaklaşmaktadır. Modernleşme, demokratikleşme, ülkenin korunması ordunun görevi arasındadır. Bazı kavramların zedelenmemesi için herkesin gayret göstermesi görevidir.

Arnold Hottinger: Atatürk'ün Yeni Türkiye'si

Dr.A.Hottinger, 1926 yılında Basel'de doğmuştur. Zaman zaman Alman kanalında, İsviçre'nin Almanca konuşulan bölgesinde misafir yorumcu olarak programlara katılmıştır. Bütün Yakın ve Orta Doğu'yu en iyi bilen kişidir. İspanyolca, İtalyanca ve Arapça bilmektedir. Tübingen'de çıkarılan "Türkiye" monografisine beş cilt ile katkıda bulunmuştur. "Atatürk'ün Yeni Türkiye'si" adıyla yayınlanan bu eser, başvurulabilecek en önemli kitaplardan biridir.

Atatürk'ün birçok yazıları ve konuşmalarında kendisinin esas aldığı sadece bir medeniyet vardır. O da Batı medeniyetidir. Türkiye, Avrupa devletleri ile eş değerde bir ülke olmalıdır. Bunun için de İslami ve Orientalist geleneğini unutmak ve kırmak zorundaydı. Arap ve İran esaslarını korumak kaydı ile batının faydalı unsurlarını, batıdan öğrenmeyi istemişlerdir. İran ve özellikle Araplarda düalizm belirtileri hat saffalardadır. Bir yandan modern teknikleri geliştirirken, diğer yandan da İslam-Arap ve İslam-İran mirasına tutunmuşlardır.

- Atatürk bu düalizmi kabul etmemiştir ve geri çevirmiştir. Atatürk, hurafelerin ve tutsaklığın halkını Orta Çağ karanlığına götürmesini kabul etmemiştir. Deneylerden çıkan sonuç, İslam'ın politikada kullanılması hatta çok derin politik kökleri olması İslam'ı aktif politika içine çekmiştir.
- Türkler Batı uygarlığına dahil edilmelidir. Böyle bir durumda bir direniş olacağını zannetmiyorum. Her iki kültürün mutabakatının mümkün olduğunu düşünüyorum.
- Atatürk parlamento gücünü seçmiştir. Türkler de seçime güvenecek ve gerektiği takdirde zorla da olsa seçimden vazgeçmeyecektir.
- Atatürk'ü anlamak için Türkiye'nin mevcut durumunun ne olduğunu, geçmişte nasıl olduğunu kavraması gerekmektedir. Fikirlerini geçerli kılmak için, realite, insani değerler, politika, askeri alandaki düşüncelerini tam bilmek ve tahmin etmek gerekir.

Bu Yazının Amacı

Atatürk aramızdan ayrılışının yetmişinci ölüm yılı dönümünde anılması bu yazıya vesile olmuştur. Ölümünün yetmişinci yılında (2008) doğumunun yüzüncü yılındaki (1980) düşünceleri günümüzde ne anlama geldiğini “Alman gözü ile Atatürk” yapıtından öğrenmek mümkündür. 1980 ve 2008 yılları Atatürk devrim ve ilkelerinin nereden nereye geldiğini mukayese etmek için önem taşımaktadır.

Aramızdan Ayrılışının 72.Yılında

- Anayasalarda yer alan Atatürk ilke ve devrimleri tartışılmaya başlanmıştır.
- Anayasada değiştirilemez olarak yer alan bu modeller Atatürk’ün kurduğu cumhuriyet okullarından mezun olanlar tarafından tartışılır hale gelmiştir.
- Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’ndan yenik düşmesi sonucunda emperyalizm, gözü öyle dönmüş ki ateşkese uymayarak Türkiye’yi ortadan kaldırmaya kalkışmıştır. Ülkeyi dilim dilim bölerek yemek için parçalanma gayretlerine karşı Atatürk, Osmanlı Devleti’nin yıkılan ve aratan kalan küllerin arasında bir direniş hareketi başlatarak ve milli mücadeleyi başararak genç bir Türkiye Cumhuriyeti’ni kurmuştur. Bu cumhuriyetin belli ilkeleri olması ve cumhuriyeti yaşatmak için bazı devrimlerin yapılması ve geliştirilmesi gerekmiştir.
- Kendini aydın olarak tanıtan bazı cahillerin özür dileme kampanyası yapılmıştır.
- Kıbrıs meselesi çözülmemiştir.
- Güneydoğu ve Kuzey Irak meselesinde rol oynamıştır.
- Ermeni sorunu bazı kişilerce oyuncak haline getirilmiştir.
- Ege denizi kıta sahanlığı sorunu konusunda etkinlik olmamıştır.
- Cumhuriyetin seksen yedi yıllık bütün kazanımları özelleştirme adı altında satılmıştır.
- Kamu arazi ve ormanları, sokaklar, kaldırımlar işgal ve yağma edilmiştir.
- Bazı kesimler ayrıcalıklı muamele görmüş ve korunmuştur.
- Basın özgürlüğü adı altında hukuk çiğnenmiştir.
- “Yandaş medya” kavramı sözlüğümüze girmiştir ve “işbirlikçi medya” taraflı olmuştur.
- Yağmacılık, eşkıya, çete, mafya, din, siyaset ve sermaye ilişkileri iç içe girmiştir
- Kayıt dışılık her alanda özellikle istihdamda, vergide, milli gelirden vb. önemli boyutlara ulaşmıştır.
- Atatürk ilke ve devrimlerinin kendini savunma mekanizmaları yok edilmeye çalışılmıştır.
- Son yedi yılda otuz beş tane dolar milyarderi yaratılmıştır.
- Yoksulluk artmış, halk muhtaç duruma getirilmiş, sadaka kültürü yaygınlaştırılmış ve teşvik edilmiştir.
- Eğitim sistemi çöktüğü ve cahilliği arttırdığı, dershanelerin okulların yerine geçtiği bir durum yaratılmıştır.
- Devlete sahip çıkma refleksi kırılmış ve devleti korumak için kimsenin görev almak istemediği bir durum oluşturulmuştur.
- Mahalle ve çevre baskısı ile devlet düzeni sağlama kapasitesi daraltılmış ve sokağın her şeyi belirlediği bir durum oluşturulmuştur.

- Demokratikleşme ve hukuk devleti yerine kargaşa ikame edilmiştir.
  - Bireyler kendi geleceğini ve egemenliğini başkalarına devretmeye hazır duruma getirilmiştir.
  - Atatürk'e, Türklüğe, Türk ordusuna, Türk diline saldırmak adete ödüllendirilmiştir.
  - Demokratik olmayanlar, sözde demokrat, insan hakları, hukuk devleti, hukukun üstünlüğünü vb kavramları savuma görüntüsü adı altında toplumu aldatma çabasına girmişlerdir.
  - Türkiye Cumhuriyeti devleti komşularına ve bölgesine karşı sorumluluk bilincinden uzaklaştırılmıştır.
  - Orduyu yıpratmak, milli güvenlik kurulunu eleştirmek ve hatta gereksiz görmek olağan bir davranış haline gelmiştir.
  - Ülkenin bölünmez bütünlüğü tartışma konusu yapılmıştır.
- Oysa unutulmamalıdır ki; Türk Silahlı Kuvvetleri laikliğin ve ulusal bütünlüğün güvencesi aynı zamanda Atatürk devrimlerinin koruyucusudur.

Kaynaklar

Deutsche Welle; (1993) ATATÜRK in Deuteshersicht, 12-125

Dr.Dirk Oncken (Yönetici); (1993) Almanya'nın Ankara Büyük Elçisi, Deutsche Welle

Rudolf Nadolny (Diplomat); (1993) Atatürk Yönetiminde Türk İç Politikası, Deutsche Welle

Gustav Adolf Sonnenhol (Diplomat); (1993) Atatürk Kültür Devriminden Geriye Dönüş Yoktur, Deutsche Welle

Ulrich Sahn (Diplomat); (1993) Atatürk Yüzyılın En Önemli Devlet Adamı, Deutsche Welle

Walter Leisler Kiep (Politikacı); (1993) Günümüz Türkiye'sinde Atatürk'ün Eserleri Ve Önemi, Deutsche Welle

Ernst Reuter (Göçmen); (1993) Ateş Çemberinde Türkiye, Deutsche Welle

Fritz Neumark (Göçmen); (1993) Boğazlara Göç (Kaçış), Deutsche Welle

Klaus Detlev Çrothusen (Bilim adamı) ; (1993) Türkiye'ye Alman Göçü(1933-45), Deutsche Welle

Udo Steinbach (Bilim adamı) ; (1993) Atatürk Mirası Ne Kadar Geçerli, Deutsche Welle

Heinrich Bechtoldt (Bilim adamı) ; (1993) İlerlemenin Öncüsü Ve Aslı (Başlangıcı) Olarak Atatürk'ün Ordusu, Deutsche Welle

Werner Gumbel (Bilim adamı) ; (1993) Atatürk Devletçiliği Doğmamı? Prensip mi?, Deutsche Welle

Franz Ronneberger (Bilim adamı) ; (1993) Politik Modernleşmeye Türkiye'nin Katkısı, Deutsche Welle

Dagobert Von Mikusch (Yazar) ; (1993) Avrupa Ve Asya Arasında Gazi Mustafa Kemal, Deutsche Welle

Friedrich Von Rummel (Yazar) ; (1993) Asker Ve Devlet Adamı Olarak Atatürk, Deutsche Welle

Klaus Liebe (Gazeteci) ; (1993) Kemalizm'in Krizi, Deutsche Welle

Dietrich Schlegel (Gazeteci) ; (1993) Kemalizm Eskidi mi? (Modası Geçti mi?), Deutsche Welle
Arnold Hottinger (Gazeteci) ; (1993) Atatürk'ün Yeni Türkiye'si, Deutsche Welle

Yükselen Ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Turizm Sektörünün Ekonomik Kalkınmaya Etkileri : Türk Turizmi Üzerine Bir Değerlendirme

Faruk AKIN*
Melik KAMIŞLI**

Özet

Turizm, 2008 yılında Türkiye'de doğrudan ve dolaylı olarak 3 milyondan fazla kişiye istihdam fırsatları yaratan ve yaklaşık olarak ülkeye yıllık 22 milyar dolardan fazla döviz kazandıran en büyük sektörlerden biridir. Türkiye'de hızla gelişen ve büyüyen bir sektör olan turizm sektörünün ödemeler dengesi üzerindeki olumlu etkisi, istihdama doğrudan ve dolaylı katkıları ile diğer sektörlerdeki canlandırıcı etkisi sonucu büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada turizmin Türkiye ekonomisine katkıları çeşitli yönleri ile irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler : Ekonomik Kalkınma, Gelişmekte Olan Ülkeler, Turizm

The Effects Of Tourism Sector To Economic Development In Emerging And Developing Countries : An Assessment On Turkish Tourism

Abstract

Tourism, in 2008, in Turkey creating employment opportunities to more than 3 million people directly and indirectly and saving approximately more than 22 billion dollars foreign exchange

---

* Öğr.Gör.Dr., Bilecik Üniversitesi Bozüyük Meslek Yüksekokulu, faruk.akin@bilecik.edu.tr

** Öğr.Gör., Bilecik Üniversitesi Bozüyük Meslek Yüksekokulu, melik.kamisli@bilecik.edu.tr

annually to the country, is one of the largest sectors. A rapidly evolving and growing sector in Turkey is the tourism sector. Its positive impact on the balance of payments has importance as a result of direct and indirect contributions to employment and invigorating effect on other sectors. In this study, various aspects of tourism contribution to Turkey's economy will be analyzed with various sides.

Key Words : *Economic Development, Developing Countries, Tourism*

Giriş

Turizm günümüzde dış ekonomik faaliyetlerin gelişmekte olan en büyük ve dinamik sektörlerinden biridir. Turizmin hızlı ve yüksek kalkınma oranları, ekonominin çeşitli sektörlerindeki yeni yönetim ve eğitimsel deneyimlerdeki aktif etkileri, sağladığı büyük hacimli döviz akımları bir bütün olarak ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasına pozitif katkıda bulunmaktadır.

Turizm, dünya çapında 220 milyondan fazla kişiyi istihdam eden ve küresel GSYİH'nın %9'undan fazlasını üreten dünyanın en büyük endüstrilerinden biridir (WTTC,2009). Dünya çapında 1950 yılında 25 milyon olan uluslararası turist sayısı, 2000 yılında 684 milyona ve 2008 yılında 922 milyona ulaşmıştır. Dünya Turizm Organizasyonu (UNWTO)'nun tahminlerine göre dünya genelinde uluslararası turist sayısı 2010 yılında 1 milyona 2020 yılında ise 1,6 milyona ulaşacaktır (UNWTO, 2009).

Yükselen ve gelişmekte olan ülkeler ise doğaları gereği kalkınmalarını sağlayabilmek amacıyla şiddetle yabancı kaynak ihtiyacı duyan ülkelerdir. Bu bağlamda turizm, yükselen ve gelişmekte olan ülkeler bakımından ihtiyaç duyulan kaynakların sağlanmasında oldukça önemli bir sektördür.

Çalışmada öncelikle dünyada ki turizm sektörünün ki gelişimi, turist sayıları ve turizm gelirleri ortaya konularak yorumlanmıştır. İlerleyen aşamalarda yükselen ve gelişmekte olan ülkelerin tanımları yapılarak özellikleri açıklanmış ve milli gelirleri, turizm gelirleri ve dünya turizm gelirlerinden aldıkları paylar ile birlikte ele alınarak incelenmiştir. İlerleyen bölümde ise turizmin Türkiye ekonomisine olan etkileri; GSYİH içindeki pay, ödemeler dengesi üzerindeki etki, gelir yaratıcı etki ve istihdama olan etki başlıkları altında irdelenmiştir.

Literatür Taraması

Literatürde, turizm ve ekonomi arasındaki ilişkilerin incelenmesinde genellikle ekonomik büyüme ve karşılıklı ilişkilerin açıklanmasına yönelik çalışmaların yer aldığı görülmektedir. Balaguer ve Cantavella-Jorda'nın (2002) İspanya ekonomisi için yapmış olduğu çalışma, turizm gelirlerinin ekonomik büyümeyi etkilediği sonucunu göstermektedir. Benzer olarak, Dritsakis (2004) Bütünleşme ve Granger nedensellik analizleri ile 1960- 2000 arası dönemi ele alarak, Yunanistan için turizm geliri ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir nedensellik ilişkisi bulmuştur. Benzer şekilde, Dubary (2004) çalışmasında turizm gelirleri ve ekonomik büyüme

arasında karşılıklı bir ilişkinin varlığını göstermiştir. Ancak Oh (2005) Kore ekonomisi için turizm ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki bulunamamış, sadece ekonomik büyümeden turizme doğru kısa dönemli bir ilişki elde etmiştir. Bununla birlikte Venegas v.d. (2007) Nikaragua ekonomisi için 1980 – 2005 yılları arasında ele alınan dönemde, turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Aynı şekilde, Eugenio Martin ve Morales (2004) yaptıkları çalışmada birden çok ülkeyi inceleyerek, Latin Amerika ülkelerinde turizm gelirlerinden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik tespit etmişlerdir. 1990–2002 yıllarını kapsayan çalışmalarında Lee v.d. (2002) ise; OECD ülkeleri için turizm gelirlerinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir ilişkinin, OECD’ye üye olmayan ülkeler için ise turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir ilişkinin mevcut olduğunu göstermişlerdir. Tablo 1, literatürde ekonomik büyüme ile turizm arasında daha önce yapılan ampirik çalışmaları içermektedir.

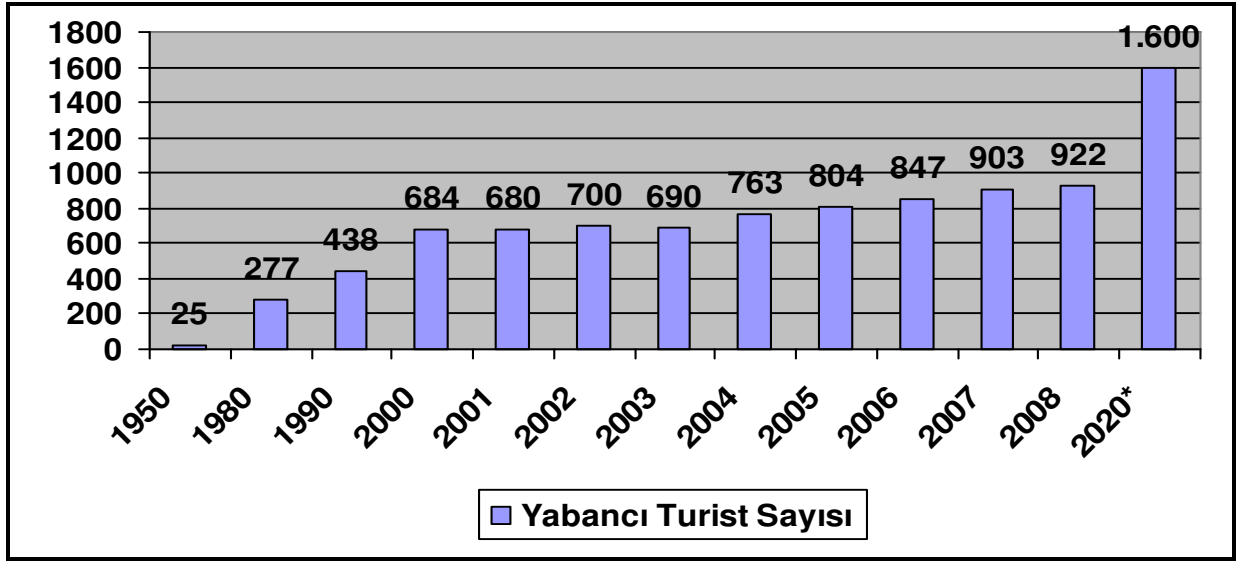
Tablo 1 : Literatür Özeti

Örneklem	Yazarlar	Metod	Dönem	Ülkeler	Nedensellik İlişkisi ¹
Tek Ülke	Balaguer ve Contavella Jorda (2002)	Hata-Düzeltilme Modeli	1975-1997	İspanya	Turizm→Büyüme
	Durberry (2004)	Hata-Düzeltilme Modeli	1952-1999	Mautitios	Turizm↔Büyüme
	Dritsakis (2004)	Hata-Düzeltilme Modeli	1960-2000	Yunanistan	Turizm↔Büyüme
	Oh (2005)	Granger Nedensellik Testi	1975-2001	Kore	Büyüme→Turizm
	Vanegas v.d. (2007)	Granger Nedensellik Testi	1980-2005	Nikaragua	Turizm→Büyüme
Birden Çok Ülke	Eugenio Martin ve Morales (2004)	Panel GLS	1980-1997	Latin Amerika Ülkeleri	Turizm→Büyüme
	Lee v.d. (2002)	Hata-Düzeltilme Modeli	1990–2002	OECD Ülkeleri ve OECD’ye Üye Olmayan Ülkeler	Turizm→Büyüme ve Turizm↔Büyüme

Turizm Sektörünün Dünyadaki Gelişimi

Turizm sektörü dünyada hızla gelişen ve genişleyen sektörlerden biri olup gıda, inşaat, ulaşım gibi bir çok sektörün gelişiminde, emek yoğun bir sektör olduğu için istihdamı artırmada, ödemeler dengesine katkı sağlamada, bölgesel farklılıkların giderilmesinde ve böylece ekonomik gelişmeye katkıda bulunmada önemli rol oynayan bir sektördür (Sözmezler ve Gündüz, 2009, 142).

Dünya çapında 1950 yılında 25 milyon olan ortalama turist sayısı, 1980 yılında 277 milyona, 1990 yılında ise 438 milyona ulaşmıştır. 2008 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık olarak %2 oranında artan uluslararası turist sayısı 922 milyona ulaşmıştır. 2008 yılında en çok turist çeken ülkelerin başında 79,3 milyon kişi ile Fransa ilk sırada gelirken, Fransa'yı 58 milyon ile ABD ve 57,8 milyon ile İspanya takip etmektedir. Türkiye 25 milyon turist sayısı ile bu sıralamada 8. sırada yer almıştır. Dünya Turizm Örgütü (UNWTO)'nün yaptığı tahminlere göre 2010 yılında turist sayısı 1 milyara, 2020 yılında ise yaklaşık olarak 1,6 milyara ulaşacaktır (UNWTO, www.unwto.org). Şekil 1'de dünyada turist sayısının gelişimi yıllar itibariyle gösterilmiştir.

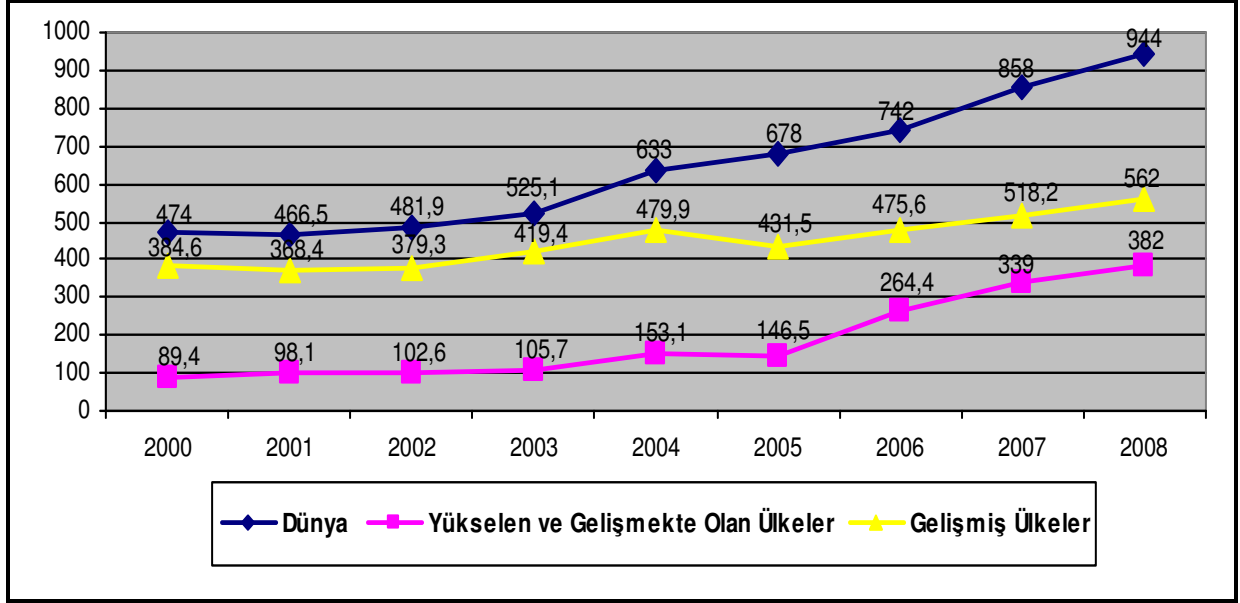
Şekil 1: Dünyada Uluslararası Turist Sayısı (Milyon Kişi)

Kaynak : World Tourism Organization-UNWTO, Tourism Highlights 2009 Edition, *Tahmin

Yaşanmakta olan küresel krizin 2008 yılı ikinci yarısından itibaren uluslararası turizmi olumsuz etkilemesi ve A(H1N1) virüsünün neden olduğu grip salgınının yarattığı belirsizlik nedeniyle, 2009 yılında uluslararası turizm hareketinin %7,8 oranında azalarak dünyadaki turist sayısının 850 milyon kişi, turizm harcamalarının ise %5,6 oranında azalarak 891 milyar ABD doları olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Dünya Turizm Örgütü'nün Turizm 2020 Yılı Vizyonu isimli çalışmasında, 2020 yılında dünyadaki turist sayısının 1,6 milyar kişi, toplam turizm gelirlerinin ise 2 trilyon ABD doları olacağı, 717 milyon kişi ile Avrupa'nın en çok turist kabul eden bölge olmayı sürdüreceği, ancak dünya turizminden 2000 yılında ortalama % 57,5 pay alan Avrupa turizminin payının %46 olacağı tahmin edilmektedir (DPT, 2009, 170).

Dünyada turizm sektörü gelirleri incelendiğinde, 2001 yılından itibaren sürekli olumlu gelişen artış görülmektedir. 2000 yılında 474 milyar dolar olan dünya turizm gelirleri, 2001 yılında 466 milyar dolara gerilemiş bu tarihten sonra ise sürekli artarak 2008 yılında 944 milyar dolara ulaşmıştır. Gelişmiş ülkelerde turizm gelirleri 2001 ve 2005 yıllarında bir önceki yıla göre gerilerken, 2008 yılında 562 milyar dolara ulaşmıştır. Yükselen ve gelişmekte olan ülkelerde ise 2000 yılında 89 milyar dolar olan turizm gelirleri 2008 yılında 382 milyar dolara yükselmiştir. Yükselen ve gelişmekte olan ekonomilerin turizm gelirlerinin 2000-2008 döneminde muazzam

bir artış göstermesi dikkat çekicidir. Şekil 2'de yıllar itibariyle dünya genelinde, gelişmiş ülkeler ile yükselen ve gelişmekte olan ülkeler ayrımı yapılarak turizm gelirlerinin gelişimi gösterilmiştir.

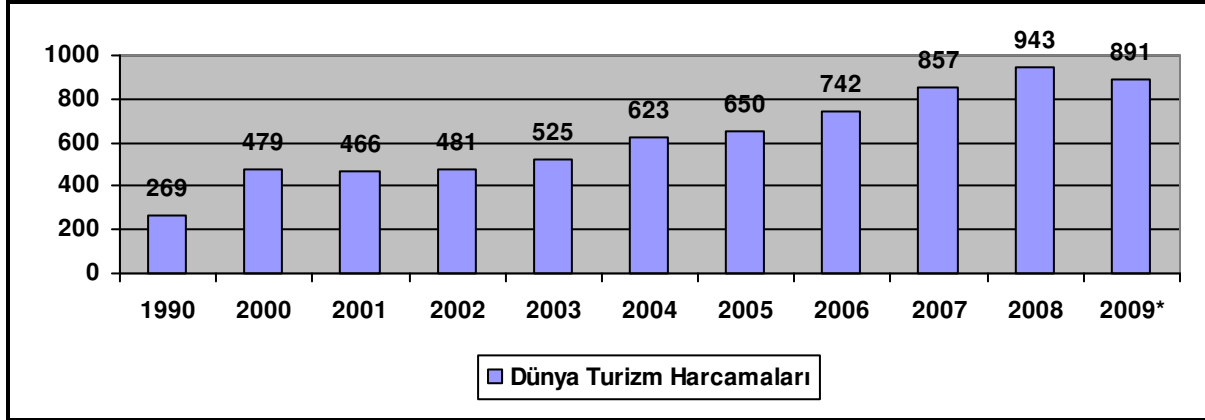

Şekil 2 : Dünya Turizm Gelirleri (Milyar \$)

Kaynak : World Tourism Organization-UNWTO, Tourism Highlights 2009 Edition.

Ülkeler bazında ABD 2008 yılında elde ettiği 110 milyar dolar turizm geliri ile birinci, 61,6 milyar dolar ile İspanya ikinci ve Fransa 55,6 milyar dolar ile üçüncü sırada yer almaktadır. Türkiye 22 milyar dolar turizm geliri ile sıralamada 8. sırada yer almıştır. Günümüzde yaşanmakta olan kriz, bireylerin harcanabilir gelirlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bunun sonucunda ise hem turist sayısında hem de turizm gelirlerinde düşüş yaşanması kaçınılmazdır. Bu gelişme ise fiyatlarda aşağıya doğru bir eğilimi zorunlu kılmaktadır ve sektörde yer alan firmaların satışlarının ve karlılığının düşmesi beklenmektedir . Ancak uluslararası turist sayısı ve turizm gelirleri açısından dünyada ilk on ülke içinde yer alan Türkiye'nin, belirli hizmet kalitesiyle beraber TL'nin değer kaybetmesi ile dünya turizm tablosunda iyi bir konumda yer alması mümkündür. Çünkü İspanya, Fransa, İtalya gibi Türkiye'ye göre daha pahalı ülkelere giden turistlerin tercihlerini değişen koşullar nedeniyle Türkiye'den yana kullanma olasılığı yüksektir (Sözmezler ve Gündüz, 2009,143). Bu anlamda turizm sektörü, kriz ortamında ümit veren ve finansal krizden göreceli olarak daha az etkilenebilecek bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte dünya genelinde artan turist sayısı ve turizm gelirleri, aynı zamanda turizm giderlerinin de artmasına neden olmuştur. Gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerin dünya turizm hasılasından daha fazla pay alma çabalarının bir neticesi olarak turizm harcamaları artmıştır. Dünya çapında 1990 yılında 269 milyar dolar olan turizm harcamaları 2000 yılında 479 milyar dolara, 2008 yılında ise 943 milyar dolara ulaşmıştır.Şekil 3'te dünya turizm harcamalarının gelişimi yıllar itibariyle gösterilmiştir.

Şekil 3 : Dünya Turizm Harcamaları (Milyar \$)

Kaynak: World Tourism Organization-UNWTO,Tourism Highlights 2009 Edition, *Tahmin

Yükselen ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Turizm Sektörü

Çalışmanın bu bölümünde, yükselen ve gelişmekte olan ülkeler ile turizm sektörü çeşitli açılardan birlikte ele alınmıştır. Ancak öncelikle sıklıkla karşılaştırılan kavramların açıkça belirtilmesi, konun daha iyi anlaşılması bakımından oldukça önemlidir.

Gelişmekte olan ülkeler; genellikle gayri safi milli hasılası düşük, nüfusu büyük ülkelerdir. Başka ifadeyle, kişi başına düşen milli gelirleri oldukça sınırlı olan bu ülkelerde yüksek boyutlardaki iç tüketim, gelirden tasarrufa ayrılan payın düşük seviyelerde kalmasına yol açmaktadır. Ayrıca yeni sanayiler için gerekli teknik donanım ve ara malı ithal zorunluluğu da, ödemeler dengesini olumsuz yönde etkilemektedir. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunun ekonomileri, gelişmiş olan ülkelere kıyasla temel endüstrilerine dayanmakta, nüfusun büyük bir bölümü de tarımla uğraşmaktadır (Karaer ve Gürlük, 2003: 197). Bu bağlamda gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerin tasarruflarına ihtiyaç duymaktadır ve gelişmekte olan ülkeler geri kalmışlıktan kurtulabilmek için yurtiçi tasarruflarını artırarak, bunları yatırımlara dönüştürmek zorundadırlar. Ancak bu ülkelerde, kişi başına düşen milli gelir miktarının düşük olmasından dolayı marjinal tasarruf eğilimleri de düşüktür. Bunun sonucunda, bu ülkelerin kalkınma süreçlerinde karşılaştıkları sorunlar, yabancı ülkelerde yapılan tasarrufların ülkeye yatırım olarak çekilmesiyle bir ölçüde ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır.

Yükselen piyasalar ise; ekonomilerini piyasa odaklı olarak yeniden yapılandırın; ticaret, teknoloji transferi ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları için büyük fırsatlar sunan ekonomilerdir (Li, 2005) Yükselen piyasa ekonomilerinin en önemli karakteristiklerinden biri geçiş sürecinde olmalarıdır. Bu ekonomiler kapalı ekonomiden açık ekonomiye geçerken, sermaye piyasalarında şeffaflık ve etkinliği arttırmak gibi ekonomik performansı arttıran reformları gerçekleştirirler. Bu reformlardan biri de döviz kurunun değiştirilmesidir. Özellikle yabancı yatırımların söz konusu olduğu ülkelerde döviz kurlarına ilişkin reformlar büyük önem taşımaktadır.

Yükselen piyasa ekonomilerinin diğer önemli bir karakteristiği ise, hem yerli hem de yabancı yatırımların artmasıdır. Bu yatırımlar hem portföy yatırımlarını hem de doğrudan yatırımları içermektedir. Yüksek büyüme rakamlarının gözlemlendiği, büyük gelişme ve değişim gösteren yükselen piyasalarda karşılaşılan en büyük sorun ise, her türlü riskin yüksekliğidir. Birçok yükselen ekonomide politik ve ekonomik belirsizliğin beraberinde getirdiği geleceğin öngörülmesinde yaşanan zorluklar, uzun dönemli tahminlerin yapılamaması, stratejilerin sadece kısa dönemli oluşturulabildiği riskli bir ortam yaratmaktadır (Çivi ve Çavuşgil, 2001 : 121). Bir yükselen piyasa ekonomisi yatırımının risklilik derecesinin gelişmiş bir piyasaninkinden daha yüksek olması, panik, spekülasyon ve düşünmeden gerçekleştirilen reaksiyonları daha yaygın hale getirmektedir (Atik, 2005 : 13).

Tablo 2. Yükselen ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Milli Geliri (Milyar \$)

Ülkeler	1990	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Brezilya	507,78	644,28	554,41	505,71	552,24	663,55	881,75	1.089,30	1.333,50	1.572,84
Çin	390,28	1.198,48	1.324,81	1.453,83	1.640,96	1.931,65	2.235,75	2.657,84	3.382,45	4.327,45
Hırvatistan	...	21,35	22,88	26,47	33,86	40,70	44,44	49,06	58,59	69,36
Malezya	44,03	93,79	92,78	100,85	110,20	124,75	138,02	157,05	186,11	221,61
Meksika	262,71	628,85	672,82	702,02	700,32	759,42	849,03	952,34	1.025,43	1.088,13
Polonya	62,08	171,26	190,42	198,21	216,81	253,02	303,98	341,67	425,32	527,87
Tayland	85,64	122,73	115,54	126,88	142,64	161,34	176,35	206,99	246,05	273,31
Türkiye	202,73	266,44	195,55	232,28	303,26	392,21	482,69	529,19	649,13	729,98
Ukrayna	...	31,26	38,00	42,39	50,13	64,88	86,13	108,00	143,19	179,60

Kaynak : DPT, www.dpt.org.tr

Tablo 2'den görülebileceği gibi yükselen ve gelişmekte olan ülkelerin milli gelirleri 90'lı yıllardan günümüze büyük bir hızla büyüme göstermiştir. Ele alınan ülkeler bazında Çin 2008 yılı itibarıyla 1.572,84 milyar dolar ile birinci sırada, Hırvatistan ise 69,36 milyar dolar ile 9. sırada yer almıştır. İncelenen dönem bazında yükselen ve gelişmekte olan ülkelerin milli gelirlerinde ki sürekli olumlu artış dikkat çekicidir. Türkiye 2008 yılı itibarıyla ele alınan ülkeler bazında 729,98 milyar dolarlık milli geliri ile 4. sırada yer almıştır.

Milli gelir ve kalkınma arasında yakın bir ilişki mevcuttur. Kalkınma, genel olarak bir ülkenin milli gelir düzeyinde meydana gelen sürekli artışa bağlı olarak ekonomik, sosyal ve siyasal yapısında meydana gelen değişimleri içeren bir süreç olarak nitelendirilmektedir. (Clark, 1996). Bununla birlikte turistik mal ve hizmet üretiminin milli gelir üzerinde yarattığı katma değer etkisi, diğer sektörel üretimden yüksek olduğundan kalkınma için büyük bir önem arz etmektedir ve turizm sektörü her ne kadar hizmet sektörü içinde yer alsada, taşıdığı özellikler nedeniyle 33 tane sektörle yakın bir ilişki içindedir. Başka bir ifadeyle bir ülkede veya bölgede

turizmin gelişmesi aynı zamanda 33 tane sektörün de gelişmesi anlamına gelmektedir (Çeken, 2008: 300). Bu bağlamda; günümüzde yaşanmakta olan krizin milli gelir üzerinde ki olumsuz etkileri göz önüne alındığında, özellikle yükselen ve gelişmekte olan ülkeler için turizm gelirleri büyük önem arz etmektedir.

Tablo 3'te 1990 – 2008 yılları arasında yükselen ve gelişmekte olan ülkeler için turizm gelirleri gösterilmiştir.

Tablo 3. Yükselen ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Turizm Gelirleri (Milyar \$)

Ülkeler	1990	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Brezilya	1,4	2,0	1,8	2,1	2,7	3,4	3,9	4,3	5,0	5,8
Çin	2,2	17,3	19,0	21,7	18,7	27,8	29,3	33,9	37,2	40,8
Hırvatistan	...	2,9	3,5	4,0	6,6	7,2	7,5	7,9	9,3	11,0
Malezya	1,7	5,9	7,6	8,1	6,8	8,2	8,8	10,4	14,0	15,3
Meksika	5,5	9,1	9,2	9,5	10,1	11,6	11,8	12,2	12,9	13,3
Polonya	0,4	6,1	5,1	5,0	4,7	6,5	6,3	7,2	10,6	11,8
Tayland	4,3	9,9	9,4	10,4	10,5	13,1	6,6	13,4	16,7	17,7
Türkiye	3,2	7,6	8,1	8,5	13,2	15,9	18,2	16,9	18,5	22,0
Ukrayna	...	...	...	...	...	...	3,1	3,5	4,6	5,8

Kaynak : DPT, www.dpt.org.tr

Tablo 3'ten de görülebileceği gibi yükselen ve gelişmekte olan ülkelerin turizm gelirleri 1990 ve 2008 yılları arasında sürekli olarak artış göstermektedir. Çin, Malezya, Polonya ve Türkiye'nin turizm gelirlerinde ki büyük artış dikkat çekicidir. Bununla birlikte, yükselen ve gelişmekte olan ülkelerin dünya turizm gelirlerinden aldığı payların, turizm gelirleri ile birlikte ele alınması turizm sektörünün ve etkilerinin ülkelere olan katkılarını incelemeye bütünlük sağlayacaktır.

Tablo 4. Yükselen ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Dünya Turizm Gelirlerinden Aldığı Paylar (%)

Ülkeler	1990	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Brezilya	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6
Çin	0,8	3,7	4,1	4,5	3,6	4,4	4,3	4,6	4,3	4,3
Hırvatistan	...	0,6	0,7	0,8	1,3	1,1	1,1	1,1	1,1	1,2
Malezya	0,6	1,2	1,6	1,7	1,3	1,3	1,3	1,4	1,6	1,6
Meksika	2,0	1,9	2,0	2,0	1,9	1,8	1,7	1,6	1,5	1,4
Polonya	0,1	1,3	1,1	1,0	0,9	1,0	0,9	1,0	1,2	1,2
Tayland	1,6	2,1	2,0	2,2	2,0	2,1	1,0	1,8	1,9	1,9
Türkiye	1,2	1,6	1,7	1,8	2,5	2,5	2,7	2,3	2,2	2,3
Ukrayna	...	...	...	...	...	...	0,5	0,5	0,5	0,6

Kaynak : DPT, www.dpt.org.tr

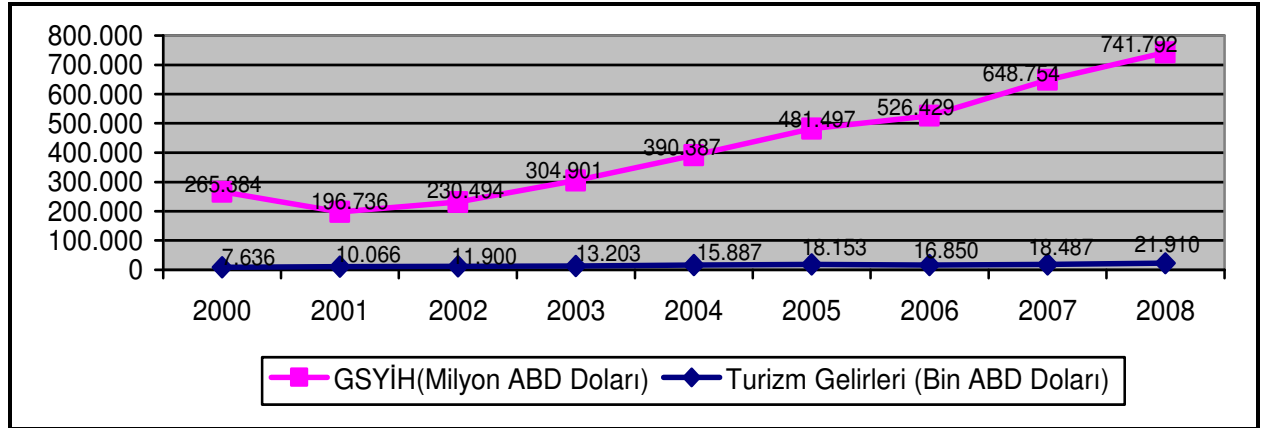
Tablo 3'te yükselen ve gelişmekte olan ülkelerin dünya turizm gelirlerinden aldığı paylar verilmiştir. Ele alınan 9 ülke içerisinde Brezilya, Meksika, Tayland ve Ukrayna'nın dünya turizm gelirlerinden aldığı paylar durağan bir görünüm sergilese de, Çin, Hırvatistan, Malezya, Polonya ve Türkiye'nin gelirlerinde ki artış dikkat çekicidir. Bununla birlikte özellikle Çin ve Polonya'nın, 1990'dan 2008 yılına kadar incelenen dönemde dünya turizm gelirlerinden aldığı paylar önemli artışlar göstermektedir.

Turizmin Türkiye Ekonomisine Etkileri

Çalışmanın bu bölümünde turizmin Türkiye ekonomisine olan etkileri; GSYİH içindeki payı, ödemeler dengesi üzerindeki etkisi, gelir yaratıcı etkisi ve istihdama olan etkisi başlıklarında incelenmiştir.

Turizmin GSYİH İçindeki Payı

Turizm yapısı itibariyle turist kabul eden ülke veya bölge için önemli bir gelir kaynağı olmaktadır. Turistlerin, gittikleri bölgelerde turizm işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetlerden faydalanması ve turistik ürünleri talep etmesi sonucunda o bölgedeki insanlara, yatırımcılara ve kamuya gelir yaratmaktadır (Yıldırım, 2008: 35). Bu nedenle turizm gelirlerinin GSYİH içindeki payı, özellikle yükselen ve gelişmekte olan ülkeler açısından büyük önem arz etmektedir. Türkiye ekonomisi 2001 krizinden sonra hızlı bir biçimde büyümüş ve bunun sonucu olarak 196 milyar dolar olan GSYİH'sı 2008 yılında 741 milyar dolara ulaşmıştır. Şekil 4'te Türkiye'nin GSYİH ve turizm gelirleri yıllar itibariyle gösterilmiştir.

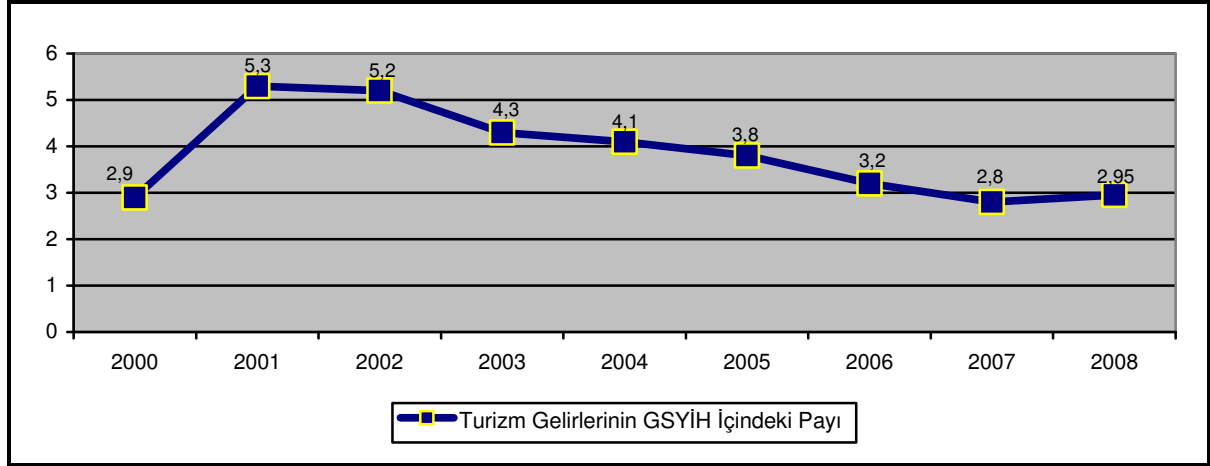
Şekil 4: GSYİH ve Turizm Gelirleri

Kaynak : Kültür ve Turizm Bakanlığı (2009), www.kultur.gov.tr

Turizmden elde edilen gelirler, işletmelerin tedarikçileri, çalışanları ve çalışanların harcamaları sonucunda bölgedeki diğer sektör temsilcileri arasında pay edilmektedir. Başka bir ifadeyle turizm irili ufaklı birçok sektörle ilişkili olduğundan, elde edilen turizm gelirleri bu sektörlerdeki birçok mal ve hizmetin üretim, tüketim, ihracat ya da ithalatına yol açacaktır. Çarpan mekanizması olarak tanımlanan bu ilişki sonucunda elde edilen turizm gelirleri diğer

sektörlerdeki üretim faktörleri sahipleri (inşaat, tarım, sanayi, diğer hizmet sağlayanlar vb.) tarafından harcanarak ve ekonomi içinde çeşitli şekillerde el değiştirerek diğer faktör sahiplerine de gelir oluşturacaktır (Bahar ve Kozak 2006: 136).

Şekil 5'te 2000 – 2008 yılları arasında Türkiye'de turizm gelirlerinin GSYİH içindeki payı gösterilmiştir. Turizm gelirlerinin GSYİH'ya oranına bakıldığında, 2000 yılında %2,9 olan oran 2001 yılında %5,3'e kadar çıkmış ve bu tarihten itibaren 2008 yılına kadar sürekli olarak düşüş göstermiştir. 2008 yılında ise turizm gelirlerinin GSYİH içindeki payı % 2,95'e ulaşmıştır.

Şekil 5: Turizm Gelirlerinin GSYİH İçindeki Payı (%)

Kaynak : Kültür ve Turizm Bakanlığı (2009), www.kultur.gov.tr

Turizmin Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi

Ülkenin turizmden elde etmiş olduğu döviz geliri, ülkeden turizm amacıyla çıkan döviz girdilerinden daha fazla ise, turizm ödemeler bilançosu hesabına olumlu etki etmektedir. Ters durumda, ülkenin turizmden elde etmiş olduğu döviz geliri, ülkeden turizm amacıyla çıkan döviz giderinden daha düşük ise, turizm ödemeler bilançosu hesabına olumsuz etki etmektedir (Bahar ve Kozak, 2008, 157). Türkiye ekonomisinde dış ticaret açıkları 2003 yılında 13 milyar dolar iken bu tarihten itibaren sürekli olarak artarak 2008 yılında 52 milyar dolara ulaşmıştır. Dış ticaret açığındaki sürekli artışa rağmen, turizm sektöründe 2003 yılında 11 milyar dolar, 2005 yılında 15 milyar dolar ve 2008 yılında 18 milyar dolar gelir elde edilmiştir. Tablo 5'te yıllar itibariyle Türkiye'nin ödemeler dengesi tablosu verilmektedir.

Tablo 5. Türkiye'nin Ödemeler Dengesi (Milyar \$)

YILLAR	2003	2004	2005	2006	2007	2008
A-CARİ İŞLEMLER HESABI	-7.515	-14.431	-22.088	-32.051	-38.219	-41.812
İhracat f.o.b.(2)	52.394	68.535	78.365	93.611	115.364	140.801
İthalat f.o.b.	-65.883	-91.271	-111.366	-134.573	-162.041	-193.781
DIŞ TİCARET DENGESİ	-13.489	-22.736	-33.001	-40.962	-46.677	-52.980
Hizmet Gelirleri	17.952	22.941	26.757	25.407	28.615	34.807

Hizmet Giderleri	-7.441	-10.144	-11.423	-11.713	-15.292	-17.587
TURİZM	11,090	12,483	15,283	14,108	15,228	18,404
Gelir	13.203	15.007	18.153	16.850	18.487	21.910
Gider	2.113	2.524	2.870	2.742	3.259	3.506
MAL ve HİZMET DENGESİ	-2.978	-9.939	-17.667	-27.268	-33.354	-35.760
Yatırım Gelirleri	2.246	2.651	3.608	4.383	6.420	6.880
Yatırım Giderleri	-7.803	-8.260	-9.483	-11.074	-13.528	-15.045
MAL, HİZMET ve YATIRIM GELİRİ DENGESİ	-8.535	-15.548	-23.542	-33.959	-40.462	-43.925
Cari Transferler	1.020	1.117	1.454	1.908	2.243	2.113
B-SERMAYE VE FİNANS HESABI	7.162	17.702	42.660	42.689	48.637	33.634
C-NET HATA VE NOKSAN	4.450	1.071	2.628	-13	1.597	5.420
D-REZERV VARLIKLAR	-4.097	-4.342	-23.200	-10.625	-12.015	2.758

Kaynak : Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM), www.dtm.gov.tr , 2009.

Turizmden elde edilen gelirler cari işlemler hesabında oluşan açığın kapatılmasında kullanılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin 2008 yılına ait ödemeler dengesi incelendiğinde, turizm gelirlerinin olmaması durumunda, Tablo 5'ten görülebileceği gibi cari işlemler hesabındaki 41 milyar dolarlık açık yaklaşık 60 milyar dolara yükselecektir. Bununla birlikte, cari işlemler hesabında 18 milyar dolar fazladan oluşan açık ise sermaye hesabı ile kapatılabilecektir. Bu durum ise ancak ülkeye yabancı yatırımın gelmesi ya da dış kaynaklardan alınabilecek krediler ile mümkün olacaktır. Sonuç olarak, sermaye hesabının büyümesi, ülkenin daha fazla dışa bağımlı hale gelmesi ile sonuçlanacaktır.

Turizmin Gelir Yaratıcı Etkisi

Hiç şüphe yoktur ki turizmin belki de en önemli ekonomik ve olumlu etkisi, gelir yaratma etkisidir. Türkiye ekonomisinin dış ticaret rakamları incelendiğinde, ihracatın 1990 yılından itibaren sürekli olarak arttığı görülmektedir. Ayrıca ithalattaki artış hızının ihracattaki artış hızından daha fazla olması nedeni ile dış ticaret açıkları zaman içerisinde büyümüştür. Turizm gelirlerine bakıldığında ise 1990 yılından itibaren sürekli bir artıştan söz edilebilir. Ancak turizm gelirleri artış eğilimi gösterse de, artışın önemli miktarda olmaması dikkat çekicidir. Benzer durumu turizm giderleri içinde söylemek mümkündür. Bununla birlikte turizm gelirlerinin dış ticaret açıklarını kapama payları incelendiğinde, 1990 yılında turizm gelirlerinin dış ticaret açığını kapamadaki payının %34'ten 2008 yılında %32'ye gerilediği görülmektedir. Her ne kadar oranda düşüş olsa da, özellikle 2001 ve 2002 yılındaki oranlar göz önüne alındığında, turizm sektörünün dış ticaret açığını kapamada önemli bir etkisi ve potansiyeli olduğu söyleyenebilir.

Tablo 6. Türkiye'de Turizmin Dış Ticaret Açığını Kapatmadaki Payı (%)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış ticaret Dengesi	Turizm Gelirleri	Turizm Giderleri	Turizm Dengesi	Turizm Gelirlerinin DTA Kapama
--------	---------	---------	---------------------	------------------	------------------	----------------	--------------------------------

	(Milyon \$)	(Milyon \$)	(Milyon \$)	(Milyon \$)	(Milyon \$)	(Milyon \$)	Payı (%)
1990	12,959	22,302	-9,300	3,225	520	2.705	34,677
2000	27,775	54,503	-26,728	7,636	1,711	5.925	28,569
2001	31,334	41,399	-10,065	10,067	1,738	8.328	100,02
2002	36,059	51,554	-15,495	11,900	1,880	10.020	76,799
2003	46,877	69,339	-22,087	13,203	2,113	11.090	59,777
2004	63,167	97,540	-34,373	15,887	2,524	13.363	46,219
2005	73,476	116,774	-43,298	18,153	2,870	15.283	41,926
2006	85,535	139,576	-54,041	16,850	2,742	14.108	31,18
2007	107,272	170,063	-62,791	18,487	3,259	15.227	29,442
2008	132,027	201,964	-69,936	22,910	3,504	16.406	32,759

Kaynak : Kültür ve Turizm Bakanlığı (2009), www.kultur.gov.tr

Turizmin İstihdama Etkisi

Turizm sektörünün emek - yoğun bir sektör olması ve otomasyona diğer sektörlerden çok daha az imkan sağlaması, bu sektörde insan gücüne olan ihtiyacı daha da arttırmaktadır. Turizm sektöründe gelişmiş ülkeler incelendiğinde, bu ülkeleri ilginç ve çekici yapan unsurların sadece maddi kaynakları, yatırımları, tarih ve tabiat zenginliklerinin değil, onları değerlendiren insan ve organizasyon gücü olduğu görülmektedir. Turizm sektörünün gelişmesi ile istihdam etkisi, turizmin gelişmesine ve turizm talebinin yoğunluğuna bağlı olarak artmaktadır. Turizm sektörünün kendi içinde yarattığı iş olanakları, doğrudan istihdamdır ve dolaylı istihdam ise turizme girdi sağlayan diğer sektörlerde işgücü talebinin genişlemesidir. Türkiye Seyehat Acenteleri Birliği (TÜRSAB) Ar-Ge Departmanı tarafından hazırlanan Turizm Endüstrisinde İstihdam isimli çalışmaya göre; turizm sektörü 1993 yılında yaklaşık 662 bini doğrudan 955 bini ise dolaylı olarak toplam 1.6 milyon kişiye istihdam sağlamıştır. 2001 yılına gelindiğinde ise yaklaşık 1 milyonu doğrudan 1,5 milyonu ise dolaylı olmak üzere toplamda 2.5 milyon kişiye istihdam sunmuştur (TURSAB, www.tursab.org.tr). 2008 yılında ise turizm sektörü 3 milyondan fazla kişiye doğrudan ve dolaylı olarak iş fırsatları yaratmıştır (Zortuk, 2009, 231).

Sonuç

Yükselen ve gelişmekte olan ülkelerde turizm sektörünün ekonomik kalkınmaya etkilerinin incelendiği bu çalışmada, öncelikle 1990 – 2008 yılları arasındaki dünya turizm sektörünün gelişimi, turist sayıları ve turizm gelirleri ortaya konularak yorumlanmıştır. Ele alınan verilere göre 1950 yılında 25 milyon olan uluslararası turist sayısı muazzam bir artış göstererek günümüzde yaklaşık 1 milyar kişiye ulaşmıştır. Benzer şekilde dünya turizm gelirlerinde genel olarak yıllar itibarıyla sürekli bir gelişim gözlemlenmiştir.

Yükselen ve gelişmekte olan ülkeler yapıları itibarıyla sürdürülebilir bir ekonomik kalkınma için dış kaynağa ihtiyaç duymaktadırlar. Bu anlamda turizm sektörü ihtiyaç duyulan kaynağın elde edilmesinde oldukça önemli bir rol üstlenmektedir. Turizm gelirlerinin yükselen ve gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler açısından gelişimine bakıldığında 2000-2008 döneminde yükselen ve gelişmekte olan ülkelerin turizm gelirleri, gelişmiş ülkelerin aynı dönemdeki turizm gelirlerine nazaran çok daha fazla büyümüştür. Bu bir anlamda yükselen ve gelişmekte olan ülkelerin turizm potansiyellerinin önemli bir göstergesi olarak da yorumlanabilir.

İlerleyen aşamada yükselen ve gelişmekte olan ülkelerin tanımları yapılarak; Brezilya, Çin, Hırvatistan, Malezya, Meksika, Polonya, Tayland, Türkiye ve Ukrayna'nın milli gelirleri, turizm

gelirleri ve dünya turizm gelirlerinden aldıkları paylar birlikte ele alınarak incelenmiştir. 2008 yılı verilerine göre özellikle Hırvatistan, Tayland ve Malezya'da turizm gelirlerinin milli gelir içindeki payının ele alınan diğer yükselen ve gelişmekte olan ülkelere oranla daha fazla olması dikkat çekicidir.

Son bölümde ise turizmin Türkiye ekonomisine olan etkileri; GSYİH içindeki payı, ödemeler dengesi üzerindeki etkisi, gelir yaratıcı etkisi ve istihdama olan etkisi başlıkları altında irdelenmiştir. 1990 ve 2008 yılları arasında ki veriler incelenmiş ve iki önemli bulguya ulaşılmıştır. İlk olarak Türkiye ekonomisinde yıllardır süre gelen ve kronikleşen cari açık sorununun, turizm gelirleri vasıtasıyla azaltıldığı söylenebilir. İkinci olarak Türkiye ekonomisinde bir diğer önemli sorunu işsizliktir. Turizm sektörü yapısı itibarıyla diğer bir çok sektörle yakın ilişki içerisindedir. Bu bağlamda Türkiye'de turizmin hem doğrudan hem de dolaylı olarak istihdam olanakları sunması işsizlik sorununun azaltılmasında önemli bir etkiye sahiptir.

Günümüzde yaşanan küresel finansal kriz ile harcanabilir gelirden meydana gelebilecek düşüşün Türk turizm sektörünü etkilemesi ve Türkiye'ye gelen turist sayısı ile buna bağlı olarak turizm gelirlerini azaltması kaçınılmazdır. Ancak uluslararası turist sayısı ve turizm gelirleri açısından dünyada ilk on ülke içerisinde yer alan ve turizm sektörleri gelişmiş ülkelere nazaran görece daha ucuz olan Türkiye'nin iyi bir hizmet kalitesiyle bu olumsuz koşulları lehine çevirmesi mümkün gözükmektedir.

Kaynaklar

- Atik, A. Hakan, (2005),** Finansal Krizlerin Gölgesinde Yükselen Piyasa Ekonomileri, Türkiye Kalkınma Bankası A.S., Araştırma Müdürlüğü,
http://www.kalkinma.com.tr/data/file/raporlar/ESA/GA/2005-GA/GA-05-01_02_Finansal_Kriz_ve_Yukselen_Ekonomiler.pdf
- Bahar, O. ve Kozak, M. (2005),** Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Turizm ve Rekabet Edebilirlik, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Bahar, O. ve Kozak, M. (2008) ,** Turizm Ekonomisi, Detay Yayıncılık,Genişletilmiş 2.Baskı Ankara.
- Balaguer L. ve Cantavella-Jorda (2002),** Tourism as a longrun economic growth factor: The Spanish case, Applied Economics 34 (2002), s. 877– 884.
- Clark, John. (1996)** Kalkınmanın Demokratikleşmesi, (Çev: Serpil URAL) TÇV, Yayınları, Ankara.
- Çeken, Hüseyin. (2008)** Turizm Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: X, Sayı:2, s. 293-306
- Çivi, E. ve Çavuşgil, S. T., (2001),** Yeni Dünya Düzeninde Güç Kazanan Ülkeler: Yükselen Ekonomiler, Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı:1, s. 113-128
- Dış Ticaret Müsteşarlığı (2009) ,** www.dtm.gov.tr.
- DPT (2009),** 2010 Yılı Programı

- Dritsakis, N.** (2004), Tourism as a long-run economic growth factor: An empirical investigation for Greece using causality analysis, *Tourism Economics* 10 (2004) (3), s. 305–316.
- Durbarry, R.** (2002), The economic contribution of tourism in Mauritius, *Annals of Tourism Research* 29 (2002) (3), pp. 862–865.
- Eugenio-Martín, J. L. ve Morales, N. M.** (2004). Tourism and economic growth in Latin American countries: A panel data approach. Social Science Research Network Electronic Paper, Nota de Lavoro 26,2004, <http://ssrn.com/abstract=504482>.
- Gürkan, G.Ç.**, (2007) Güncel Ekonomik Sorunlar : Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınmasında Turizm Sektörü, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Karaer, F. ve Gürlük, S.**, (2003), Gelişmekte Olan Ülkelerde Tarım-Çevre-Ekonomi Etkileşimi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, s.197 -206
- Kültür ve Turizm Bakanlığı** (2009), www.kultur.gov.tr
- Li, Chuan** (2005), What Are Emerging Markets?, http://www.uiowa.edu/ifdebook/faq/faq_docs/emerging_markets.shtml
- Oh, Chi-Ok** (2005), The contribution of tourism development to economic growth in the Korean economy, *Tourism Management*, 26, s. 39–44.
- Özkök, F.G.** (2008), Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Turizmin Ekonomik Etkileri, Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Sözmezler, G. ve Gündüz, O.**, (2009) Güncel Ekonomik Sorunlar : Küresel Krizin Sektörel Etkileri, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- TURSAB** (2009), www.tursab.org.tr
- WTTC** (2009), <http://www.wttc.org>
- UNWTO** (2009) , <http://www.unwto.org/facts/eng/vision.htm>
- UNWTO** (2009), Tourism Highlights 2009 Edition
- Manuel V. Sr ve Robertico C.** (2007), Tourism, Economic Expansion and Poverty in Nicaragua: Investigating Cointegration and Causal Relations, Staff Paper s.7–10
- Yağcı, Ö.**, (2007), Turizm Ekonomisi, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Yıldırım, H. M.** (2008), Türkiye’de Turizmin Ekonomik Kalkınma Üzerine Etkisinin Analizi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi
- Zortuk, Mahmut** (2009), “Economic Impact of Tourism on Turkey’s Economy: Evidence from Cointegration Tests”, **International Research Journal of Finance and Economics**, Issue 25, s.231-239

Girişimsel Alandaki Bilgiyi Etkileyen Unsurlar

Hikmet AYTEK¹

Özet

Bilgiye etki eden muhtelif unsurlar vardır. Bunlar hukuk, din, ahlak, kültür, ekonomi, psikoloji ve teknik donanımdır. Bilgiyi kullanacak olan kişi de dolaylı olarak bu unsurlardan etkilenir. Girişimci de karar alma ve uygulama süreçlerinde doğru tercihlerde bulunmak için doğru bilgi edinmek ve bu bilgiyi iyi yorumlamak zorundadır. Bilgi etki unsurları bu açıdan girişimci için önemlidir. Çalışma bu doğrultuda, girişimci açısından bilgi etki unsurlarını irdelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Girişimci , bilgi, etkileşim

Factors Affecting Knowledge in Entrepreneurial Field

Abstract

There are various factors affecting knowledge, these are law, culture, economy, technical equipment, religion, ethic and psychology. All these factors also affects person who will use the knowledge. Entrepreneur must have correct knowledge and interpret this knowledge right and exact in order to reach success at the end of decision process. Therefore, factors affecting knowledge are very important for entrepreneurs. The article, in this direction, examines factors affecting knowledge in terms of entrepreneur.

Key words: Entrepreneur, knowledge, interaction

---

¹ Dr. Hikmet Aytek, Tel. 0542 222 52 52, hikmetaytek@gmail.com, "Girişimcilerin Özellikleri, Kazançlar Sorunlara Bakış ve Bir Örnek Olay", Doktora Tezi.

Giriş

Kendisi için topladığı bilgileri değerlendiren kişi, kuruluş, devlet ve küresel organizasyonlar gerekli gördükleri yapıların, bilgilerini kendi çıkarları yönünde etkilerler, destekler veya yanıltırlar. Bunu yaparken amaçları, bozulan dengelere karşın kendi dengelerini sağlamlaştırarak başarılarını artırmaktır. Bilgi, yetenek ile olumlu biçimde bağdaşık kılınmadığında gereken katkı sağlanamaz. Bilgi etki unsurları olarak; hukuk, din, ahlak, kültür, ekonomi, psikoloji ve teknik donanımı sayabiliriz. Bu unsurlar kendi motivasyonlarımız için tarafımızca değerlendiriliyor veya dışımızdaki güçler tarafından bize karşı kullanılıyor olabilirler. Anılan unsurlardan, bireysel, işletme içi ve işletmeler arası ilişkilerden uluslararası amaçlara kadar her boyutta yararlanılabilir. Günümüzde yaşanan küresel gelişmelerin, çıkarlara dayalı ve istihbarat öncelikli uluslar arası şirket politikalarını ve bu şirket politikalarının devletleri ve devletlerarası ilişkileri nasıl etkilediğini görmek için, devletler ve uluslar üstü bazı organizasyonların erişim ve yaptırım gücünü anlamak ve tedbirler almak gerekmektedir. Henüz gelişmişlik çizgisini yakalayamamış ama ellerinde bulundukları kuvvetler ile gelecekte dünyanın en büyük güçlerinden olabilecek birtakım ülkelerin gelişim yolları kesilebilir. Uluslararası ölçekte ki diplomasi ve savaş kavramları ile bunların arasında yer alan vazgeçirme, yıldırma, yıpratma gibi uygulamalar işletmeler ve bireyler arasındaki rekabetlerde de kullanılmaktadır. Bilgi Etki Unsurları yani; hukuk, ahlak, kültür, din, ekonomi, teknik donanım gibi yaşamsal konuları yabancı ve rakip kriterlere teslim edilemez. Edilirse bağımsızlık söz konusu olamaz. Eskiden devletler ulusal bünyedeki işletmeleri ve bireylerini, bilgi toplama yönünde kullanırlarken geldiğimiz evrede, devletler bilgi toplama becerilerini ülkelerini kalkınmasına katkı sağlayabilen düzeydeki işletmelerinin ve bireylerinin kullanımına vermişlerdir. Günümüzdeki küreselleşmenin belirleyicisi konumundaki uluslar üstü legal ve illegal organizasyonların gelişimi bu yoldan olmaktadır

Girişimciliğin Bilgi Etki Unsurlarıyla Etkileşimi

Dini Ahlaki ve Kültürel Etkileşim

Girişimci de herkes gibi içerisinde bulunduğu toplumun değerleri ve bu değerleri etkileyen olumlu ve olumsuz her türlü etkenden bağımsız değildir. Dini inançların ve kültürel birikimlerin toplumsal ahlak üzerindeki yönlendiriciliği, toplumun içindeki her birey için kendine özgü ama genel ile ilişkili olan davranış sınırlarını belirlemektedir. Dikkate alınan husus aynı olmakla birlikte aralardaki farklılık bu aynılığın farklı yorumlanmasından ibarettir. Anılan manevi değerlerin ekonomik sonuçlarından ve uygulama ürünlerinden toplumsal yapı için, bir yarar ve zarar etkisi olmadığı asla söylenemez. Bireysel her davranışın topluma, toplumsal her uygulamanın da bireylere yönelik belirleyici etkisi mutlaka olmaktadır. “Bilindiği gibi kültür, ait olduğu toplumun tüm ilişki ve etkileşim süreçlerine, kurumsal yapılarına sirayet ederek, üyelerinin tüm vaziyet alışlarını, çalışma ve üretim biçimlerini, yönetim ve örgütlenme tarzlarını güçlü bir şekilde etkiler (Tosun, 12,1990).” Her birey bu nedenle toplumsal zincirin güçlü bir parçası olması gerektiğini bilerek yaşamalıdır. Toplumsal bilgiyi ve bu bilgiye dayalı davranışların çerçevesini çizmek için; Hukukun çok önemli bir belirleyiciliği olmakla birlikte, Hukuk, Adalet denen amacın aracı konumundadır. Adalet; toplumun, vicdanı ile ölçümlenebilen bir kavramdır. Toplumsal vicdanın Adalet yönünden huzur bulması için; Adaleti sağlama aracı

olan hukukun, Toplumun vicdanına aykırı olmaması gerekir. Toplumsal vicdanın kaynağını o toplumun dini inançları, kültürü ve ahlaki değerleri oluşturmaktadır. Bu üç husus kendi içinde birbirleri ile çok ilişkilidir. Toplumun; Din, Ahlak ve kültür gibi binlerce yıllık kökene sahip değerlerini değiştirerek toplumsal yapıyı etkilemeye çalışmak, Bilinç kaybına ve kararsızlıklara neden olmaktadır. Oysa Toplumsal sorunlar ancak toplumsal bilinç ve kararlılıkla aşılabilmektedir. Bu nedenle eldeki ortak değerlerin özüne sadık kalınarak geliştirmeye çalışılması, sebep ve sonuçları açısından olması gereken davranıştır.

Manevi değerlerine sahip çıkarak edindikleri ortak amaçlar doğrultusunda gereksinme duydukları hedefleri gerçekleştirebilen toplumlar buna paralel olarak sosyal gelişim sağlarlar. Coğrafyanın getirdiği farklı iklimsel ve yerel koşullarla sınırlı olmamak üzere, medeniyet düzeyi ile ulusların ihtiyaçları arasında önemli bir bağ vardır. Afrika da kırsal kesimde bulunanlar ile İstanbul koşullarında yaşayanların veya New York pazarından ihtiyacını karşılayanların durumlarındaki Bilgi ve bilgi etki unsurlarındaki farklılıklara bağlı olarak değişkenlik arz eden ihtiyaçlar sıralaması bu konuda örnek olarak gösterilebilir. “Girişimcilikle toplumsal kültür arasında yakın bir ilişki olduğunu ileri süren Morrison, kültürün girişimciliğe dönük tutumları önemli ölçüde belirlediğini ileri sürer. Ona göre, kültür, girişimciliği başlatan, harekete geçiren etkilere, güdülere bünyesinde yer vermektedir. Örneğin, demokratik kültürlerde kişisel başarısızlık ve yapılan hataların çok büyütülmemesi ve bunlara yüksek tolerans gösterilmesi, kişileri yenilikleri denemeye, teşebbüse geçmeye teşvik eder. Bu toplumlarda, yeni şeyler yapma, değişiklik ve teşebbüse geçmenin olumlanması doğal olarak girişimci eğilimlerin pekişmesine yardım eder. Bu bakımdan özellikle Kuzey Amerika ve Avustralya gibi daha eşitlikçi ve demokratik toplumların girişimci kişiliğin ortaya çıkmasına uygun alanlar açmak suretiyle girişimciliği/girişimci kültürü besledikleri dikkati çeker“ (Morrison, 59,1990). “Girişimci değerlere bünyesinde yer açmayan, onları perdeleyen/körelten kültürler de aksine, anti girişimci eğilimlerin kökleşmesine neden olurlar. Bu noktada girişimci kişilik/kimlik ve davranış ile ailenin yapısı arasında bir ilişki kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Kimilerine göre, aile, girişimci güdülerin oluşmasında hayati bir role sahiptir. Çünkü aile, çocuğun karakteri ve davranışı üzerinde birinci elden belirleyici bir etkidir. Aile, kendi değer, tutku ve heyecanlarını doğal olarak çocuğa yansıtır. Çocuğun, aile içinde tanık olduğu yaşantı örnekleri, onun bilinçaltında derin izler bırakır. İktisadi ve sosyal beceriler kazanmasına yönelik ilk işaretleri bu ortamda edinir “ (Kağıtçıbaşı, 23, 2000). Girişimsel alan olarak değerlendirilen çevrede ki arz-talep dengelerini, Sunulanların niteliği, toplumun kalite algılaması, alıcıların ekonomik durumu, medya ile yönlendirilme ve reklâm olgusu v.b gibi unsurlar etkilemekle birlikte, Bu etki Din, Ahlak ve kültür üçlüsünün denetimine tabidir. Müslüman bir toplumun en büyük ilgi ile takip ettiği t.v de aşçılık programı ile sunulan domuz etli bir tarif, et fiyatı olarak halkın kullandığı et cinsinden on kere ucuz olsa da uygulanmayacaktır. “Kimi toplumsal inanç sistemleri ve geleneksel değerler de, başarı güdüsü ve girişken çabaları teşvik edebilmektedir. Protestan ahlâkının Batı’da girişimci bireyin oluşmasına olan katkısını bu bağlamda değerlendirebiliriz. Weber’e göre, Protestanlıktaki, maddiyata, üretime, sermayeye ve çalışmaya yapılan vurguların fazla olması, yine kişileri tembellik, faaliyetsizlik ve miskinlikten kurtarmaya yönelik telkinler, kişiyi iyi bir mümin olmak adına üretmeye/çalışmaya yönelten güdüler olmuştur. Bu güdüler, kuşkusuz, kişinin yapıp edeceği her tür fiil ve eyleme meşruiyet kazandırıcı bir işlev görmektedir. Yine, Weber, Protestanlığın bireycilik, başarı motivasyonu, girişimci mesleklerin meşruiyeti, rasyonalite, asketizm ve özgüveni vurgulayan bir kültürü teşvik ettiğini iddia etmişti.

Weber için bu etik, modern kapitalizmin ruhunun temel unsuruydu “ (Weber, 45, 2002). “Weber’in yanı sıra, McClelland da, dini değerlerin girişimci davranışa yol açtığını ifade etmektedir. Ona göre de, Protestan iş ahlakı, çocuğa bağımsız yetiştirme pratikleri ve güçlü başarı motifi kazandırmakta ve zevki engelleyici bir tesir meydana getirmektedir. Bu sayede, yüksek başarı kültürü oluşmakta ve başarıya odaklı girişimciler ortaya çıkmaktadır. Weber gibi McClelland da, girişimciliğin ve iktisadi zenginliğin Protestan ahlakından kaynaklandığını ileri sürerek, az gelişmiş ülkelerin hiç birinin Protestan olmadığını ifade etmek suretiyle görüşlerini destekleme yoluna gitmektedir. Kültürün etkin öğelerinden olan dinsel ve kişisel inançların oluşturduğu standartların durgun bir yapıya sahip olduğu, dinsel kuralları daha değişken olan veya biçim değişmesine olanak hazırlayan kültürlerde, ekonomik açıdan dikey ilerlemenin kolaylığı kabul edilir. Uzun zamandan beri Weber’in taraftarları Protestan Ahlakı ve kapitalizmin yükselmesi üzerine makaleler yayınlamaktadırlar. Bu tür çalışmalarda, ekonomik ilerlemede Protestanların, Katoliklerden daha başarılı olduğu kabul ediliyordu. Daha sonra yapılan tartışmaların Protestan üstünlüğünün Protestanizm sebebi ile olmadığı veya bunun söz konusu olamayacağı idi.” (Erdoğan, 229,1997). Doğu kültüründen geçmişe ait bir örnek vermek gerekirse, “İbn Haldun tarih felsefesi ve sosyoloji ile ilgili çığır açacak anlamda ilk araştırmaları ortaya koymuş bir düşünür olarak kabul edilir. Bu nedenle üzerinde çokça durulan bir şahsiyettir. Diğer eserleri fazla bilinmemekle birlikte ona şöhreti kazandıran Mukaddime’si olmuştur. El İber adlı yedi ciltlik tarih kitabının girişi ve birinci kısmı mahiyetinde olan Mukaddime’de insanlığın ilk yaşam şekilleri ve bunun iktisadî değerler ile açıklamasını yapar. Beşer hayatını ve sosyal yaşamı etkilemesi bakımından iktisadî değerler üzerinde özellikle durur. Ona göre iktisadî değerler ile ahlakî değerler veya iktisadî durumlar ile insan karakterinin şekillenmesi arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur.” (Özkılıç,2005). İbni Haldun iktisadî faaliyeti, “insanı diğer canlılardan ayıran bir özellik” olarak görür. “ Toplu halde yaşamaya –güvenlik ve diğer ihtiyaçlar nedeni ile- mecbur olan insan başkaları ile mal ve hizmet değişiminde bulunma ihtiyacı da hissedecektir.” (Özkılıç,2005). “ Bu nedenle İbni Haldun eserlerinde iktisat ve kazanç yollarını öncelikle ele alır ve diğer fikirlerini de buna bağlı olarak açıklamaya çalışır. Ona göre iktisadî faaliyette bulunmak "rızkınızı arayınız" ayeti ile Allah emridir (Özkılıç,2005). “Yine ona göre çiftçilik ve zanaatlarla ilgili temel bilgiler de insanlara Allah tarafından peygamberler vasıtasıyla öğretilmiştir. Bundan dolayı iktisadî faaliyetin kutsal yönü de vardır Bu saptamalar, girişimciliğin kişisel ve salt iktisadi etkiler dışında başka uyarılarının da olduğu gerçeğine işaret etmesi açısından önem taşımaktadır.” (Özkılıç,2005). “ Kültürle girişimcilik arasında ilişki kurulurken, kültürün niteliği, hangi kültürün destekleyici hangisinin ket vurucu etkilere sahip olduğu sorunu da önem taşımaktadır. Mc Clelland, girişimciliğe destek veren kültürlerin üç temel davranışı öne çıkarttıkları ve bunların 1. yüksek sorumluluk üstlenme 2. hesaplı risk alma ve 3. performansa dönük geribildirim talep etme olduğu üzerinde durmaktadır “ (Johnson, 20,1990). “ Bu temel davranış ölçüleri, kuşkusuz, toplumsal yapının yanı sıra, bu yapıyı çevreleyen politik, iktisadi ve teknolojik sistemle de ilişkilidir. Toplumsal amaçlar, değerler ve kalıplaşmış davranış biçimlerinin oluşmasında bu farklı yapısal öğeler hayati rol oynar. Toplumsal ve politik kurumların yeniliğe, değişikliğe, belirsizlik ve risk algısına ne ölçüde tolerans gösterdikleri girişimciliğin açığa çıkma ihtimalini de ortaya koyar. Yapılan araştırmalar girişimsel uyum’un belirsizliğe olan tolerans bakımından önemli farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Araştırmalara göre, belirsizliğe toleransın yüksek olduğu toplumsal bağlamlarda sosyalize olan bireyler belirsizliği çok daha iyi tolere etmektedirler. Bu nedenle daha yenilikçi olmakta, daha

fazla risk almakta, daha fazla proaktif davranışlar göstermekte ve sonuçta yüksek bir girişimsel uyum sergilemektedirler.” (Aytaç ve İlhan, 137, 2005). “Busenitz ve Lau, bazı kültürlerin neden diğerlerine göre daha fazla girişimci tiplere açıklık gösterdiği sorusuna cevap ararken, bu farklılığı o toplumların kültürel biricikliğinde aramak gerektiğinin altını çizerler. Onlara göre, bu kültürlerde bazı değerler (bireycilik, belirsizlikten kaçınma, güç mesafesi ve zaman yönelimi), uygun sosyal bağlam (sosyal hareketlilik, çevreyle ilgili niş ve Pazar koşulları) ve kimi bireysel değişkenler (risk alma, başarıma isteği ve kontrol odağı), hep birlikte yeni bir anlayış oluşturmakta, yeni teşebbüslere ve işletme Kurma çabalarına destek vermektedir “(Aytaç ve İlhan, 137, 2005). “Görüldüğü gibi, sos yo-kültürel koşullar/etkenler, girişimci güdüler, girişimci birey ve kültür kalıpları üretebilmektedirler. Zira bu koşullar/etkenler, kişiye; uzağı görebilme, karar verebilme, atılganlık, kavrayış, riskleri ve sorumlulukları göze alabilme, biriktirme, hard çalışma vb. özellikler kazandırabildiğinden, sonuçta, etkin bir çalışma kültürü, dinamik girişimciler ve faal bir iktisadi sistem ortaya çıkmaktadır. Dinamik girişimciler, kaynak üreterek, yeni fırsat ve imkân yaratarak, toplumun geneline canlılık ve hareketlilik getirirler. Kültürün ket vurucu/engelleme nitelikte olması ise, doğal olarak bireyi, atalete, tembelliğe yönlendirir, böylelikle, toplumsal ve iktisadi yaşam dinamizmini yitirir. Bu konuda yapılan araştırmalar da, açık/esnek, özgürlükçü ve serbest piyasa koşullarının, girişimcilik potansiyelini arttırdığını ortaya koymaktadır.” (Aytaç ve İlhan, 137, 2005). Küreselleşme, aile yapılarını ve yerel kültürleri aşındırırken küresel nitelikli yaygın bir ortak kültüre doğru yönlendirmektedir ama bahsedilen yaygınlaşmanın odağını geliştirmiş olan bazı toplumların kültürel değerleri oluşturmaktadır. Bu durumu ile kültür ihraç edilen ve kazanca doğrudan veya dolaylı katkı veren bir unsur haline gelmiştir. “ Bu çerçevede, girişimciliğin, kültürler arası farklılık teması etrafında dikkat çekici ölçüde farklılaştığı, kültürel farklılıkların girişimci davranışları değişik şekillerde etkilediği söylenebilir. Farklı kültürel özellikler, kendi bağlamlarında farklı davranış ölçüleri; özerklik, yenilikçilik, teşebbüs arzusu, değişiklik isteği vb. eğilimler üretebilmektedirler. Bu durum, Doğu ve Batı dünyaları, bireyci ve kolektivist kültürler, gelişmiş ve azgelişmişlik kavramları açısından oldukça belirgindir. Ancak, her kültürün kendi bağlamında dinamik/atak davranışlar üretme kapasiteleri olduğu, ancak bunun kimi zaman toplumsal kimi zaman da yönetsel kültür unsurlarındaki zayıflamanın bir sonucu olarak, girişimsel körelmelere sebebiyet verdiğini de gözden uzak tutmamak gerekir. Zira girişimciliğin ana unsurlarını tol ere eden kültürel ön kabuller ve değer sistemlerine bünyelerinde yer açan kültürlerde, sağlam girişimci ruh, zihniyet ve davranış formları gelişmekte, yönetsel kültürün aşırı otoriter ve denetleyici olduğu grup/toplumlarda ise, daha çok pasifist bir kültür ve buna uygun davranış kalıpları yaygınlaşmaktadır. Dolayısıyla kültürler arası farklılıklar, hem girişimciliğin ortaya çıkıp çıkmamasını hem de hangi tür girişimciliğin ve hangi kıstaslara ilişkin girişimci davranışların ortaya çıkacağını belirlemektedir.” (Aytaç ve İlhan, 137, 2005). Din ve kültürel birikimin etkisi altında olan ahlak toplumsal ilişkilerin her alanında bireylerin konumunu belirleyen bir olgudur. İş ahlâkı özünde ekonomik sistemlerin de etkilemesine açık sosyal bir şablondur. Girişimsel alan dâhil olmak üzere tüm işe yönelik alanlarda, hangi nitelikte olursa olsun girişimcilerin kararlarından ve davranışlarından etkilenebilecek kişi ve süreçler varsa, orada ahlâki yaklaşım farklılıkları ve farklı tutumlar da olacaktır. Küreselleşme olgusuna bağlı olarak, Teknolojik ilerlemeler kültürel ürün olan el sanatlarının bazılarını ait oldukları ülkenin piyasasından silmekte ama uluslara ait, milli motifleri içeren değişik ürünler yine küreselleşmenin yarattığı bir sonuç olarak, artan ülkeler arası insan dolaşımı ile eskisinden daha

fazla alıcı bulabilmektedir. Bir Fransız'ın evinde Çin halısı, İngiliz de Türkmen halısı ve diğer el işleri, nargile, bakır sini, Çeyiz eşyaları Bir Türkün evinde Hollanda yel değirmeni biblosu v.b.gibi kültürel yansımalar bulunabilmektedir. Ulusal Kültürün yansımalarından olan mutfak ürünleri, gıda çeşitleri, Milli içerikli görsel sanatlar folklor ve milli müzik Turizm'e katkı veren unsurlar olarak ulusal gelire katkı vermektedir. Türkiye den birkaç örnek olarak, Şiş Kebap, Lokum, Baklava, Hacivat- karagöz, verilebilir. Türkiye dinsel ve kültürel değerlerin maddi ve manevi getiri sağladığı, Hıristiyan ve İslam konulu birçok ziyaret merkezine sahiptir. Eyüp Sultan, Mevlana, Urfa şehrindeki Hz. İbrahim Makamı, Yedi uyurlar, Meryem Ana gibi örnekler verebiliriz. Bu alanlarda çok çeşitli hediyelik eşya ve ürün pazarlanmaktadır. Yağlı güreş, deve güreşi gibi organizasyonlarda yabancılar tarafından büyük ilgi görmektedir. Bazı Ülkelerin yalnızca kendisine ait bulunan bazı taş ve madenlerin yine o ülkenin kültürel motifleri ile işlenerek satışa arz edilmesi ile de girişimsel alanda kazanç sağlanmaktadır. Bazı ülkelerin porselen ve seramikleri, minyatür ve maketler, Türkiye için lüle taşı, akik ve Erzurum taşı ürünleri, ayrıca gümüş, bakır ile meydana getirilmiş birçok ürün örnek olarak verilebilir. Bu konuda özen gösterilmesi gereken en önemli husus Ülkenin kültürel motiflerini çarpıtmadan, gerçeğe uygun şekilde yansıtmaktır buna uygun olmayan tutumlar ilerisi için güvensizlik yaratır ve kaybettirir. Müzeler ve uygarlık ürünleri olarak saraylar, tarihi eserler de ayrıca ekonomik getiri sağlayan kültürel etkileşim alanlarıdır. Girişimci verdiği uğraşın bilincinde olmalı ve çalışmalarını yüz metre koşucusu gibi değil ama maratoncu gibi uzun soluk gerektirecek şekilde düzenlemelidir. Ahlak yoksunu davranışlar kısa sürede kazandırır gibi görünse de bir müddet sonra alternatif kısıtlayıcı olumsuz bir şöhrete neden olur ve kaybettirirler.

Hukuksal Etkileşim

Girişimcinin içerisinde bulunduğu ortamın hukuksal koşullarına uygun adımlar atması gerekir. Bu konuda ülke içi ve uluslar arası düzenlemeler girişimsel davranışların çerçevesini oluştururlar. Dünya ve ülkedeki gelişmelere uygun olarak zaman içinde bu çerçeveler de ihtiyaçlara uygun olarak geliştirilir. Hiçbir ülke dünyadaki gelişmeleri göz ardı ederek yoluna devam edemez. Kendi koşullarını dikkate alarak yeniliklerden yararlanmak gerekir. Salt kopya, yani başka bir ortamdakinden aynen alıntı yapmak, fayda sağlamayabilir Dünyanın neresinde olursa olsun gelişmelere katkı sağlayan unsur ve yöntemler yol gösterici özellik taşımakla birlikte, imkân ve zemin farklı olduğu için yürünecek yol ve görülecek manzara aynı olamaz. Türkiye işveren sendikaları konfederasyonu, “ AB’de girişimciliğin geliştirilmesi; Türkiye’ye yol gösteren ilke, politika ve uygulamalar.” başlıklı yeni yayınında, AB ülkelerinde girişimciliğin geliştirilmesi amacıyla izlenen politikaları ve uygulamaya konulan tedbirleri inceledi. “ TİSK araştırmasına göre, AB’de girişimcilik potansiyelinin geliştirilmesi için özellikle şu hususlar üzerinde duruluyor:

- a. Vergi ve sosyal güvenlik yüklerinin hafifletilmesi,
- b. Kayıt dışı sektörle mücadele edilmesi,
- c. Finansman imkânlarının geliştirilmesi,
- d. Daha elverişli hukuki düzenlemeler ve bürokrasinin azaltılması;
- e. Çalışma mevzuatının esnekleştirilmesi,
- f. Teşvik mekanizmalarının çeşitlendirilmesi,
- g. Girişimcilik eğitime önem verilmesi,

h. Girişimcilere danışmanlık hizmeti sunulması ve bürokratik işlemlerin azaltılması amacıyla tek adım merkezlerin kurulması.

TİSK yayınında, bu çerçevede AB üyesi ülkelerce uygulanan politika örneklerine yer veriliyor. Bunlardan bazıları şöyledir; **Portekiz'de;** yeni kurulan işletmelerin kayıt işlemlerini kolaylaştırmak üzere 1997 yılında "İş Formaliteleri Merkezleri" kurulmuştur. İdari prosedürler de basitleştirilerek, işletme kurma süreleri 1990'lı yıllara göre %80 kısaltılmıştır. **Fransa'da;** Yeni işyerlerinin kurulmasını teşvik etmek amacıyla ücretli istihdamdan girişimciliğe geçişi kolaylaştırmaya ve bu kapsamdaki mali ve sosyal yükleri azaltmaya yönelik tedbirler alınmaktadır. **Danimarka'da;** girişimciliğin geliştirilmesi amacıyla uygulamaya konan eylem planında girişimcilik kültürünün geliştirilmesi, finansman ve vergi kolaylıkları sağlanması ve araştırma-geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca, çeşitli işgücü piyasası düzenlemeleri ve anlaşmalarıyla esnek istihdam modelleri geliştirilmiştir. **Avusturya'da;** İşgücü Piyasası Kurumu tarafından uygulanan İşyeri Kurma Destek Programı ile kendi işini kurmak isteyen işsizlere eğitim ve rehberlik hizmetleri sunulmakta, mali destek verilmektedir. **İngiltere'de;** idari yüklerin azaltılması amacıyla Düzenleyici Reform Yasası uygulamaya konulmuştur. Özel yatırımcılarla finansman imkânı arayan girişimcileri bir araya getiren hükümet destekli Ulusal İş Ağı kurulmuştur. Ayrıca, hükümet tarafından küçük işletmelere nitelikli eleman istihdam etmelerini kolaylaştırıcı teşvikler sağlanmaktadır. **Finlandiya'da;** girişimcilik eğitimi tüm eğitim düzeylerinde müfredata dâhil edilmiştir. Ayrıca, okullarla işletmeler arasındaki bağların güçlendirilmesine yönelik programlar uygulanmaktadır. **İtalya'da;** idari prosedürlerin bir çatı altında toplanmasını sağlayan "İşletmeler İçin Tek Duraklı Büro" hizmeti başlatılmıştır. **Almanya'da;** "Exist Programme", Federal Eğitim ve Araştırma Bakanlığı tarafından üniversiteler, teknik okullar, iş dünyası ve diğer ilgililer arasında bölgesel işbirliğini geliştirmek üzere kurulmuştur. **Hollanda'da;** girişimciliğe eşgüdümlü bir yaklaşım uygulamaya konulmuştur. Bu yaklaşım çeşitli bakanlıklar, kamu kuruluşları ve işletme sahipleri arasında etkileşimin sağlanmasına dayanmaktadır. Girişimcileri etkileyebilecek yeni idari düzenleme teklifleri, ACTAL adlı bağımsız organizasyon tarafından değerlendirilmektedir. TİSK resmi internet sitesinde, AB ülkelerindeki uygulamalardan hareketle, Türkiye bakımından şu sonuca ulaşıyor: "Büyümenin ve istihdam yaratılmasının anahtarı olan girişimcilik, topluma zenginlik olarak yansımaktadır. Türkiye'nin diğer ülkelerle arasındaki kalkınma farkını kapatabilmesi ve AB ile uyum sürecini başarılı bir şekilde tamamlayabilmesi için rekabet gücünün ve girişimciliğin geliştirilmesi amaçlı strateji ve politikaları, hükümet-işçi-işveren kesimlerinin ortak çalışmasıyla en kısa sürede oluşturması ve uygulamaya geçirmesi gerekmektedir." AB sürecinin Türkiye ve hatta üye olan ülkeler açısından nereye varacağını bilmek şu an için mümkün değildir. AB'nin tutumlarına bakıldığında ülkemize karşı görünenlerden öte ve iyi niyetle bağdaşmayacak projeleri olduğunu anlamak da zor değildir. Ama Türkiye'nin yararına olan ve yapması gereken AB ile sınırlı olmamak kaydıyla tüm dünyadan faydalanacağı bilgileri edinmek, uygulamaya koyabileceklerine ilişkin hukuki zeminleri yapılandırmaktır. Ülkelerin; iş, ticaret, vergi ve ekonomik alanları ilgilendiren hukuksal yapı ve düzenlemeleri ile girişimciliğin gelişimi arasında net bir bağlantı vardır. Engellemeleri azaltan teşvik ve desteklemeyi artıran önlemlere paralel olarak girişimsel alanların cazibesi ve girişimcilerin morali artmaktadır.

Ekonomik Etkileşim

Girişimcinin sistem olarak kendisine özgü bilgi ve yetenekleri ile karşılaştığı veya meydana getirdiği fırsat yaratma başarılarının arasında büyük ilişki vardır. Anılan ilişki ne denli başarıya dönük olsa da yeterli şekilde ekonomik kaynak temin edemediği sürece sonuç alması mümkün değildir. Ekonomi sözcüğü; eski Yunanlılar tarafından, “ Bir evin mal varlığını yönetme sanatı “ olarak anılmaktaydı. İnsan çıkarlarına ve toplumsal hayatın düzenlemelerine önemli katkısı nedeniyle artık tüm dünyayı ilgilendiren bir konumdur. Ekonomi içerikli sosyal kurumsallaşmaya bağlı olarak meydana gelen Kapitalist ve sosyalist kutuplaşma, geride bıraktığımız yüzyılın Doğu ve Batı bloklaşmasını ve bunların arasındaki soğuk savaş olgusunu yaratmıştır. Günümüzdeki tek kutuplu küreselleşmenin ya da diğer adıyla globalleşmeni hareket eksenini kapitalist ekonomi oluşturmaktadır. Bu gün yaşanan olumsuz koşulların alt yapısını kapitalizm mi oluşturmuştur ? Yoksa kapitalizm yaşanan koşulların bir ürünüdür? Sorusunun cevabı sosyolog, Felsefeci, ekonomist ve siyaset Bilimciler başta olmak üzere birçok yönden eleştirel anlamda aranmaktadır. İnsanlığın tarihsel sürecinde, gelişen koşullarına bağımlı biçimde ekonomik kural ve uygulamalar da değişkenlik göstermektedir. Mevcut durumdaki anlayış ve davranışların da, yarınlara için farklı olacağını kabul etmemiz gerekir. Komünizm gelişen koşullara göre kendisini geliştiremediği için, Bu anlayışla yönetilen ülke’lerin, hatta blok’un sistemleri kökten değişime uğradı. Kapitalizm de Sık meydana gelen mevcut zaafalarını halledemediği takdirde yerini başka bir sisteme veya sistemler arası dengeye terk edecektir. Varılacak evrenin daha liberal olabileceğinden çok sınırlayıcı ve zorlayıcı bir karakter taşıyacağına ilişkin işaretler artmaktadır. Kendi içinde uzlaşmacı davranan Küreselleşme önderlerinin; dış ilişkileri yönlerinden farklı ve bir “öteki “ ‘yi var edici hatta medeniyetleri çatıştırıcı biçimde güç dayatmaya yönelik yöntemlerini her alana taşıyacakları düşünülmektedir. Emperyalistler, amaçladıkları ülke ve bölgelerdeki özelleştirme işlemlerini bir şekilde kontrolleri altına aldıkları için yerel girişimciler için, girişimsel alanlar daralmakta ve girişimsel koşullar zorlaşmaktadır. Ülkelerin gelişim düzeyi ile kayıt altındaki ekonomisi arasında doğrudan bir bağ vardır. **Kayıt İçi Ekonomi**, yasal kayıtlara giren, yasal belgelerle belgelendirilerek düzenlenen, yetkili kamu organlarınca normal kurallar çerçevesinde kontrol edilen, denetlenen ve milli gelir planlamaları ile hesaplamalarında gözetilen ekonomik işlem ve uygulamaların tümüdür. **Kayıt Dışı Ekonomi**, kamu yönetiminin kontrol ve denetiminin dışında kalan, izlemesinden kaçırılan her türlü ekonomik işlem ve uygulamalardır. “Genel olarak bir tanım yapmak gerekirse, kayıt dışı ekonomi, gayri safi milli gelir hesaplarını elde etmede kullanılan bilinen istatistik yöntemlerine göre tahmin edilemeyen ama gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümüdür. Ekonomik faaliyetlerin fiilen gerçekleşmiş olmasına rağmen bu faaliyetlerle ilgili kayıtların tutulmaması olarak nitelendirilen kayıt dışı ekonomi, Ülke aleyhine ve ülkenin kazançtan yararlanmasını engelleyen bir olgudur. Yalnız bu yönü ile ilgili değil yarattığı olumsuz sonuçlar ve geleceğe yönelik hesaplamalardaki yanıltıcı konumuyla da kayıt dışılığın mümkün olabilen en az ölçüye indirgenmesi gerekmektedir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetler ile rekabet koşulları adil olmaktan çıkmakta ve kayıt içi davranan işletmeler piyasadan çekildikçe kendilerinden vergi tahsilâtı yapan ülkenin bu yöndeki kazancı azalmaktadır. Ayrıca bu tür faaliyetlerde görev alanların koşulları da yasal güvence ve adaletten yoksun olmaktadır. Girişimci, yaygınlaşan toplumsal refahtan alacağı payın artması için açık işletme modelini desteklemelidir. Bu modeldeki girişimcilik çalışmaları, topluma zenginlik olarak yansıyacaktır.

Psikolojik Etkileşim

Bakmak görmek anlamına gelmediği gibi duymak da anlamak anlamına gelmemektedir. Gördüğünüz ve duyduğunuz şeyler, her insanın bilgi, yetenek, kültür ve karakter yapısına göre değişkenlik gösteren farklı yorum ve anlamlar taşımaktadır. Sosyal Çevre, insanların psikolojisini etkilerken insanlarda çevreyi az ya da çok ama mutlaka etkilemektedirler. Etkileşim kaçınılmazdır. Girişimci doğuştan gelen yetenekleri ile kendini sınırlandıramaz, Görüş ve anlayışı ileri düzeydedir. Yaşam sürecinde edindiği bilgi ve tecrübe birikiminden de yararlanır. Böyle yapmadığı zaman başarısının yeterli düzeye çekemez. Böyle olunca da Sosyal statüsü, ekonomik imkânları ve bunlarla ilgili olarak psikolojisi olumsuzluk arz edebilir. Girişimci yapabilirim, başarabilirim düşünce ve ruhuna sahip olmalıdır. Psikolojik olarak başarıya istekli ve hazır olunmadıkça girişimsel alandaki davranışları verimli olamaz. Geçmişteki olumsuzluklardan ders çıkartarak deneyim olarak yararlanmak iyidir ama geçmişe takılı kalmanın geleceği engelleyen bir tutum olduğu unutulmamalıdır. Nitekim ulusumuza ait toplumsal bilgi etki unsurlarımızdan olan dinimize göre de aynı hatanın iki kere işlenmesi men edilmiştir. Aynı hataları tekrar ederek bu defa doğru sonuca varabilirim diye düşünmek çok yanlış bir yaklaşımdır. En büyük aldanış; kendi özünü aldatmaktır. Girişimci kendini aldatma psikolojisinden uzak durmalı araştırmaların ürünü olan adımlar atmalıdır. Girişimsel karakterin öğelerine uygun uygulamalar yapılarak. Girişimci karakterin kapasitesine paralel anlamda başarı sağlanabilir. Bu nedenle karakterin yaptığı uygulama ve elde edilen ürün bağlamında ki kalite düzeyinin mutlak şekilde birbirleri ile sebep sonuç ilişkisi bulunmaktadır. Girişimci bu ilişkinin bilincinde ve başaracağına inanan, özgüvenli bir psikoloji ile gayret sarf etmeli ve süreci yönlendirmelidir. Sağlıklı düşünebilme ortamını var edebilen girişimciler, hayallerini, düşlerini soyuttan alarak, somuta dönüştürebilirler. Yani; gerçekleştirebilirler. Girişimci lider yapısının gereği olarak Ödül ve ceza ikilemini bu uğurda bir teşvik unsuru olarak kullanarak, ekibini psikolojik olarak başarıya yöneltir.

Teknik Donanım etkileşimi

Bilgiyi etkileyen unsurlardan birisi de teknik donanımdır. Anılan donanım iki yönlüdür. Birincisi, teknik malzeme, araç ve gereçler; diğeri ise teknik bilgi ve teknik yeteneklerdir. Donanım'ın iki yönü birbirine son derece bağımlıdır. Teknik donanım üstünlüğü diğere alanlardaki bireysel/kurumsal/Ülkesel üstünlüklerin de sebebi olabilmektedir. “Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçerken birinci safha 1970'lerin sonları ile 1980'li yıllarda yaşanmış ve hizmet endüstrilerinin büyüdüğü bu safhada ortaya çıkan yeni endüstriler Bilgi Endüstrileri olarak adlandırılmışlardır. Bilgi endüstrilerinin temel karakteristiği yüksek düzeyde AR-GE içeren "High-TECH endüstriler" olmaları ve kitle pazarlarında satılmalarıdır.

Sanayi toplumunun bir devamı olarak kabul edilen "Bilgi toplumu * paradigması (değerler dizisi)1970'lerin sonlarından itibaren "ileri teknolojilerle donatılmış ileri toplumları tanımlamak için" ortaya atılmıştır. Bilişim teknolojilerinin etkin kullanımı ile toplumda ve ekonomide yaşanan değişimin getirdiği "teknoloji iyimserliği" "yeni üretim süreç ve modellerinin geliştirilmesi" ve "bilgi ve teknolojinin emek ve sermayenin yerini alması" bilgi toplumunun temel karakteristiklerinden başlıcalarıdır. “ (Balcı, 11, 2006). Güçlü bir enformasyon tekniğine dayalı uygulama teknolojileri ve zamansal boyutta sağlanan teknik destekler ile yeteneklerini geliştiren organizasyonlar statü ve rollerini ve de rekabet koşullarını hızla geliştirebilmektedirler. “Bilginin küreselleşmesi ve küresel olarak inşa edilen bütünleşmiş ,bilgi ve iletişim ağlarının

etkisi ile dünya ekonomisi de bütünleşmiş bir küresel karakter kazanmış ve küresel toplumun oluşmasını sağlamıştır. Küreselleşme kalkınma için yeni bir uluslararası gündem ortaya çıkarmıştır. Küreselleşme ve Bilişim teknolojilerindeki devrim yeni bir 'insan merkezli kalkınma modelini' gerekli kılmaktadır. Dünya bilgi tabanlı bir ekonomiye gitmektedir. Küreselleşen ekonominin temel sorunu ise hızla değişen ortamda "rekabet edebilme ve uyumdur". Rekabette üstünlük ürün ve hizmet kalitesi ile belirlenmektedir. Rekabet edebilmenin "Kritik başarı faktörü" ise "verimli ve esnek bir işgücünün" yetiştirilebilmesidir. Bu sebeple, üretim ve hizmet endüstrilerinde teknolojik gelişmelerle uyumlu, talebe uygun mesleki ve teknik becerilerle donatılmış nitelikli insan gücüne olan ihtiyaç sürekli artacaktır. Tarım toplumundan sanayi toplumuna, sanayi toplumundan da bilgi toplumuna geçmek süreçlerine paralel olarak işgücünde aranan özellikler de sürekli değişim göstermekte ve çok aranan bazı özellikler önemini yitirirken istihdam kesiminin işgücünde olmasını istediği niteliklere yenileri eklenmektedir. Bu bağlamda, yeni iş ve meslek alanları doğarken pek çok iş veya meslek de önemini yitirmektedir. Mevcut gelişmeler göstermektedir ki iş ve istihdam güvenliği azalmaya devam edecek, değişik işlerde çalışan insan sayısı daha da artacaktır. İnsanlar iş pazarında durumlarını daha iyi hale getirmek için ilave ve farklı nitelikler isteyecekler, yeni bilgiler, beceriler ve yeterliliklerle konumlarını korumaya gayret edeceklerdir. Geleceğin büyük endüstrileri hizmet sektörü ve ileri teknoloji üzerine kurulacaktır. Bu sebeple, daha iyi eğitilmiş ve beceri kazandırılmış iş gücüne talep artacaktır. Eğitim sürecinde "esneklik" önemli rol oynayacaktır. Mesleki eğitim ile profesyonel eğitim arasındaki sınırlar daha karmaşık hale dönüşecektir." (Balcı, 15, 2006).

Sonuç

Girişimciler sıralanan bu hususları dikkate almak zorundadırlar. Ama bu hususlar da tek başına yeterli olamaz Girişimcilerin birimsel ve kurumsal başarılarının topluma olumlu yansımalarını göz ardı etmeyen ulusal destek programları hazırlayarak uygulamaya koyan ülkeler. Uygulamalarındaki başarıya paralel bir ulusal refah düzeyi sağlayabileceklerdir. Gelişmekte olan ülkelerdeki girişimcilerin Girişimsel alanlarda fırsat yaratabilmesinin ön koşulu alansal risklerin azaltılabilmesi ile doğru orantılıdır. Bu nedenle teşvik ve destek görmelidirler. Sağlanabildiğinde bu katkının yaratacağı moral etken, Kar/zarar ekseninde ki dengeyi kazanca eğimli konuma çekebilmektedir.

Kaynaklar

- A. Morrison, 2000, Entrepreneurship: What Triggers it?
- B.R Johnson, 1990, Toward A Multidimensional Model of Entrepreneurship: The Case of Achievement Motivation and the Entrepreneur”, Entrepreneurship Theory and Practice
- Ç. Kâğıtçıbaşı, 2000, Kültürel Psikoloji. Kültür Bağlamında İnsan ve Aile, Evrim Yayınları, İstanbul.
- İ.Erdoğan, 1997, İşletmelerde Davranış, İ.Ü.İşletme Fak. Yayını, İstanbul.
- İ.Özkılıç, İbni Haldun’da İktisadi Kalkınmanın Dinamikleri ve girişimcilik, www.akademikbakis.org/pdfs/10 İbni Haldun doc., 28.12.2005.
- K.Balcı, 2006, Rekabetçi Bir Ekonomi Oluşturmada Ülkemizde Mesleki ve Teknik Eğitimin Önemi, Temel Sorunlar ve Öneriler, İşveren Dergisi.
- K.Tosun, 1990, Yönetim ve İşletme Politikası, İ.Ü. İşletme Fak. Yayını, İstanbul.
- M. Weber, 1999, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, Çeviren Z.Gürata, Ankara.
- Ö.Aytaç-S.İlhan, 2005, Girişimcilik ve Girişim Kültürü; Sosyolojik Bir Perspektif, İstanbul.

Ömer Hayyam'ın İkinci Ve Üçüncü Dereceden Denklemlerin Geometrik Çözümleri

Ali DÖNMEZ *

Özet

Bu çalışmada, ünlü İran'lı şair ve matematikçi Ömer Hayyam'ın (1048-1131) ikinci ve üçüncü dereceden denklemlerini geometrik yoldan nasıl çözdüğü işlenecektir.

Anahtar kelimeler: Ömer Hayyam, ikinci ve üçüncü dereceden denklemler ve geometrik çözümler.

The geometric solutions of the quadratic and The cubic equations given by omar al khayyam

Abstract

In this work, we have studied how the geometric solutions of the quadratic and the cubic equations were given by the famous Persian poet and mathematician Omar al Khayyam (1048-1131)

Giriş

Babilliler, ikinci derece denklemlerinin kendi dillerindeki çivi yazılarıyla ve bazı sözel komutlarıyla, bugün bizim kullandığımız tam kareye tamamlama yöntemine eşdeğer bir yolla çözmüşler ve uygulamalar yapmışlardır. Bu çalışmalar 1940 yılından sonra yapılan kazılarla ortaya çıkarılabilmiş ve okunabilmiştir. Mezopotamya'daki uygarlıktan çok sonra denklem çözümleri Çin, Hindistan, Yunanistan ve İslam ülkelerinde önem kazanmıştır. Rönesans öncesinde de Avrupa'ya geçmiştir.

Karekökleri hesaplamının en kolay yolu, ikinci derece denklemlerini çözme yöntemleridir. Matematik tarihi kitaplarına bakıldığında Babillilerin, Çinlilerin, Hintlilerin, Yunanlıların ve İslam ülkeleri matematikçilerinin bu konuya yoğun olarak eğildiğini görüyoruz. 800 ile 1100 yılları arasında İslam ülkeleri matematikçilerinde ikinci ve üçüncü derece denklemlerinin çözümleri özel bir ilgi görmüştür. Özel olarak Türk matematikçisi Harizmi (780-850) ve şair Ömer Hayyam'ın (1048-1131) bu konulardaki çalışmaları ilginçtir. Harizmi'nin ve Ömer Hayyam'ın aynı cebir

* Prof.Dr. Ali DÖNMEZ, İstanbul Aydın Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Makine Bölümü Florya Kampüsü

Ömer Hayyam'ın İkinci Ve Üçüncü Dereceden Denklemlerin Geometrik Çözümleri

isminde yazdıkları kitaplarında denklem çözümlerinin geometrik yolları ve sayısal uygulamalarına yer verilmiştir. Her iki yazar da $ax^2+bx+c=0$ biçimindeki ikinci derece genel denkleminin bugün

$$x_{1,2} = \frac{-b \pm \sqrt{b^2 - 4ac}}{2a}$$

Olarak bilinen çözümünü vermemiştir. Bu yazarların çözümlerinde negatif katsayılar ve negatif köklerden özellikle kaçınılmıştır.

Ömer Hayyam, x^2 olan terimin katsayısını 1 olarak ikinci derecede denklemlerini pozitif olan b ve c sayılarının b bir uzunluğu ve c de alanı göstermek üzere,

1. $bx=c$ ise $x=c/b$ olur.
2. $x^2=bx$ ise $x=b$ olarak çözmüştür.
3. $x^2=c$ ise $x=\sqrt{c}$ olur.
4. $x^2+bx=c$ ise, kökü

$$x = \sqrt{(b/2)^2 + c} - \frac{b}{2}$$

olarak bulmuştur.

5. $c < (b/2)^2$ ise $x^2+c=bx$ olan ikinci derece denklemini geometrik yolla $x = b \pm \sqrt{(b/2)^2 - c}$ biçiminde hesaplanmıştır.

6. $x^2=bx+c$ olan ikinci derece denkleminin kökünü geometrik yolla $x = \frac{b}{2} + \sqrt{(b/2)^2 + c}$ olarak bulmuştur.

b ve c sayılarının negatif halleri on altıncı yüzyılda Cardano (1501-1576) ve Francis Maseres'te (1731-1824) görürüz. Çünkü, Yunanlılarda ve İslam Ülkeleri matematikçilerinde sayılar pozitif olan doğru parçaları ile gösteriliyordu. Buna bağlı olarak pozitif olan doğru parçalarının çarpımı da pozitif olan alanı gösterdiği için $(-2) \times (3) = -6$ sonucunun alan olarak anlamı yoktur.

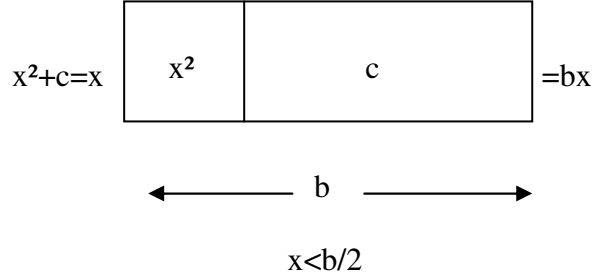
Şimdi, Ömer Hayyam'ın $x^2+bx=c$ olan ikinci derece denklemini geometrik yolla nasıl çözdüğünü gösterelim.

$x^2+bx=c$ denklemi için

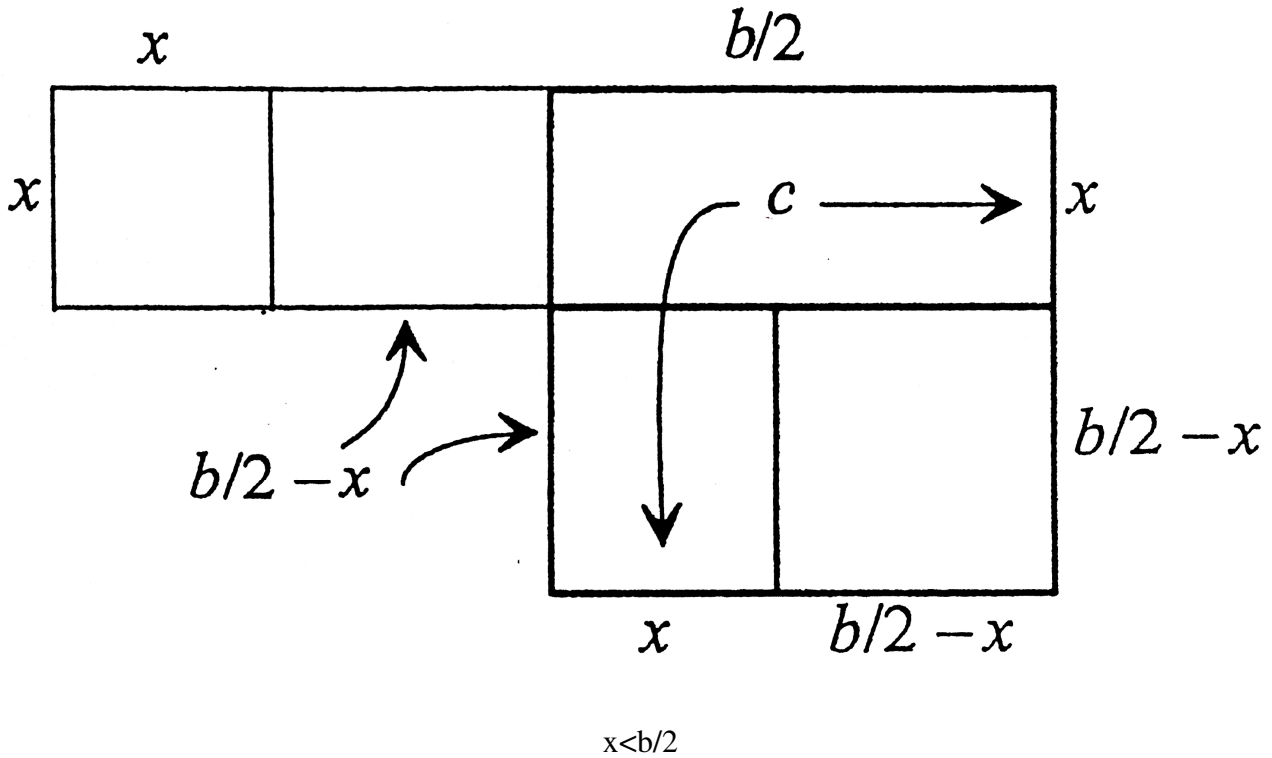
$$x^2 + bx = x \begin{array}{|c|c|} \hline x & b \\ \hline x^2 & bx \\ \hline \end{array} = x \begin{array}{|c|c|} \hline x & b/2 \\ \hline b/2 & \\ \hline \end{array} = c$$

çizimi yapar. Böylece $x+b/2$ kenarı üzerine kurulan karenin alanı $c+(b/2)^2$ olur ve bu $(x+b/2)^2=c+(b/2)^2$ olarak yazılır. Buradan x^2 alanlı karenin bir kenarını bulacağız. Önce, alanı $c+(b/2)^2$ olan kareyi çizeriz. Birer köşesinden kenarları $b/2$ ve olan dikdörtgenleri çıkarırsa geriye kalan uzunluk x olarak bulunur. Yani x uzunluğu $x=-b+\sqrt{(b/2)^2+c}$ olur. Bu da ,Ömer Hayyam'ın (4) ile verilen formülüdür.

Şimdi de (5) ile verilen ikinci derece denklemini geometrik yolla çözelim. $x<b/2$ olduğunu varsayalım. Buna göre

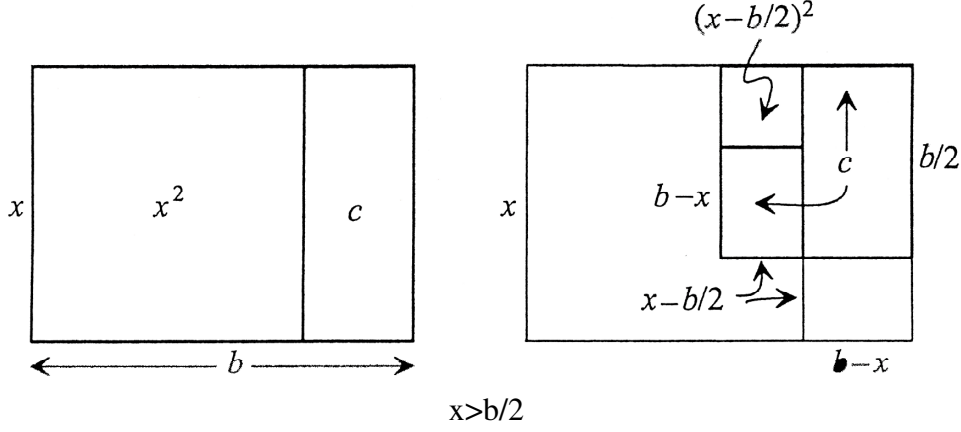

şeklini çizelim. $b/2$ kenarı üzerine kurulan karenin alanı $(b/2-x)^2+c$ olur ve bu hal

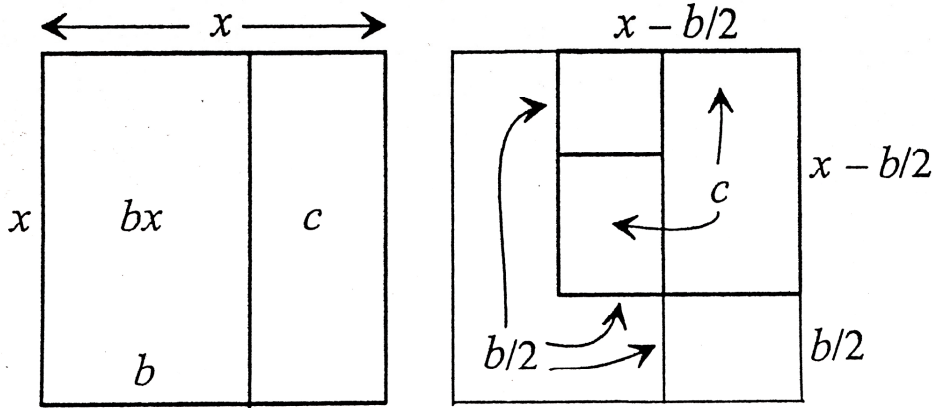
olarak çizilir. $b/2$ uzunluğu üzerine kurulan karenin alanına göre $x < b/2$ koşulunda x çözümü $x=b-\sqrt{(b/2)^2-c}$ olarak bulunur. Eğer $c > (b/2)^2$ ise yukarıdaki çizim olanaksızdır.

Bir de $x > (b/2)$ halini ele alalım. Ömer Hayyam $x^2+c=bx$ denklemi için bu kez

geometrik şekillerini çizer. Bu halde de çözüm $x = \frac{b}{2} + \sqrt{\left(\frac{b}{2}\right)^2 - c}$ olarak bulunur.

Ömer Hayyam, $x^2=bx+c$ türündeki ikinci derece denkleminin geometrik çözümü için

biçimde bir şekil çizer . Bu şekle göre çözümü $x = \frac{b}{2} + \sqrt{\left(\frac{b}{2}\right)^2 + c}$ olarak bulunur.

Harizmi'nin ve Ömer Hayyam'ın yöntemlerinde negatif uzunluk olmadığından negatif kökleri kabul etmiyorlardı. Oysa, her ikisinin çözüm yöntemlerinde negatif kökler vardı. Bunu göremişlerdi.

$r > 0$ olsun ve $-r$ sayısı $x^2+bx=c$ denkleminin kökü ise $(-r)^2+b(-r)=c$ yazılır. Bu da $r^2=br+c$ denklemine dönüşür. Yani, r sayısı $x^2=bx+c$ denkleminin pozitif köküdür. Bu tür denklemler de her iki matematikçi tarafından çözülmüştü. Öyleyse $x^2+bx=c$ denkleminin negatif kökünün mutlak değerli hali $x^2=bx+c$ denkleminin pozitif köküdür. Bu önermenin tersi de doğrudur. Aynı zamanda $x^2+bx+c=0$ denkleminin negatif köklerinin mutlak değerli halleri $x^2+c=bx$ denkleminin pozitif kökleridir. Bu önermenin tersi de doğrudur. Öyleyse, $x^2+c=bx$ denkleminin pozitif kökleri

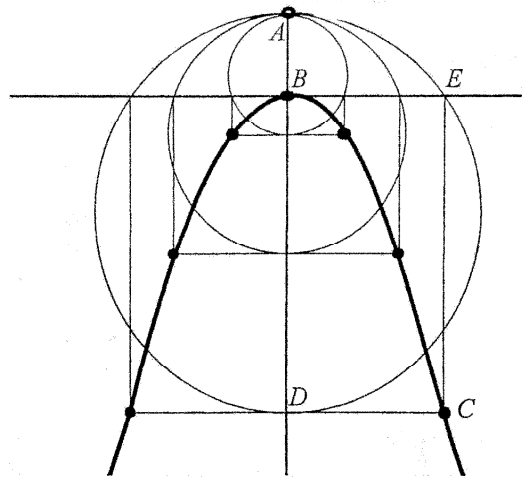
$x^2+bx+c=0$ denkleminin negatif kökleridir. Böylece, ikinci derece denklemlerinin tüm gerçek kökleri bulunabilir.

Harizmi ve Ömer Hayyam, karmaşık kökleri bilmiyorlardı. Yunanlıların, Hintlilerin ve İslam ülkeleri matematikçilerin ikinci derece denklemlerinin geometrik yolla çözümleri bu halleri içermiyordu. İslam ülkelerinin etkisi altında kalan bazı Avrupalı matematikçiler de uzun bir süre negatif sayıları kök olarak kabul etmemişler ve bunlara yabancı kök ismini vermişlerdir. Zaten köklerin negatif olabileceklerini ilk kez Girard (1595 - 1632) kullanmıştır. Sanal sayılar ve karmaşık kökleri de ilk kez Girard işlemiştir. Böylece, Ömer Hayyam'ın yöntemleriyle $x^2+2x=2$ $x^2=2x+2$ ve $x^2+3x+1=0$ denklemlerinin tüm kökleri bulunabilir.

Konik kesitleri ve Küp Kökler.

Güney İtalya'da yaşayan ve Yunanlı Pisagor'un öğrencilerinden olan Tarentumlu Archytas (İ.Ö.428-347) ile Ege Denizi'nde Koslu olan Hippocrates (İ.Ö. 470-377), $a/c=c/d=d/b$ olan a,b,c ve d uzunluklu doğru parçalarından $(a/c)^2=(c/d)(d/b)=c/b$ ve buradan; $c^3=a^2b$ elde edilebileceğini göstermişlerdi. Özel olarak $a=1$ olarak alınırsa $c^3=b$ olur. Böylece $c^2=d$ ve $d^2=bc$ olacak biçimde c ve d doğru parçaları bulunabilirse, b sayısının küp kökü bulunabilir. Bunun için c ve d sayılarını değişken gibi düşünelim. Buna göre $c^2=d$ ve $d^2=bc$ ifadelerini aynı köşeli ve eksenlerini birbirine dik olan iki parabolü gösterir. Bu nedenle, Eflatun Akademisinden Menaechmus (İ.Ö.375-325), $x^2=ay$ ve $y^2=2ax$ parabollerini çizer. Bu denklemde y değerini yok ederek $x^3=2a^3$ ve $x=a2^{1/3}$ değeri hacmi ikiye katlamış olan küpün bir kenarının uzunluğu olur. Paraboller pergel ve cetvelle çizilmeyen eğriler oldukları için Eflatun bu çözüme karşı çıkmıştır.

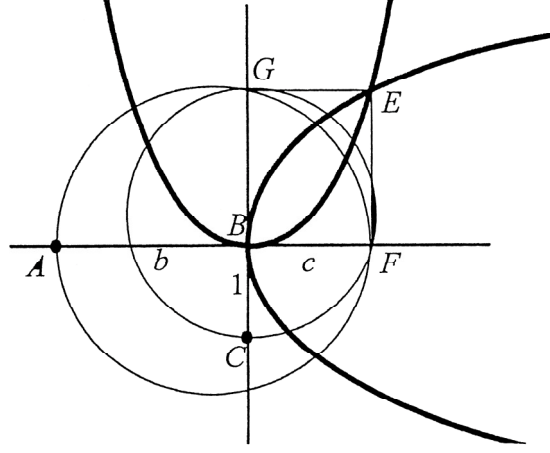
Yunanlılarda olduğu gibi Ömer Hayyam AB doğru parçası parametrelili ve B köşeli parabolü nokta nokta çizer. C noktası P parabolü üzerinde olsun. AED çemberindeki kesenlerin özelliğine göre $(BE)^2=BD.AB$ yazılır. Çünkü, C noktasının koordinatı (BE,BD) biçimindedir. Böylece $(BE)^2=BD.AB$ bilenen bir parabol denklemdir. Bu parabol de nokta nokta

olarak çizilir.

Ömer Hayyam'ın İkinci Ve Üçüncü Dereceden Denklemlerin Geometrik Çözümleri

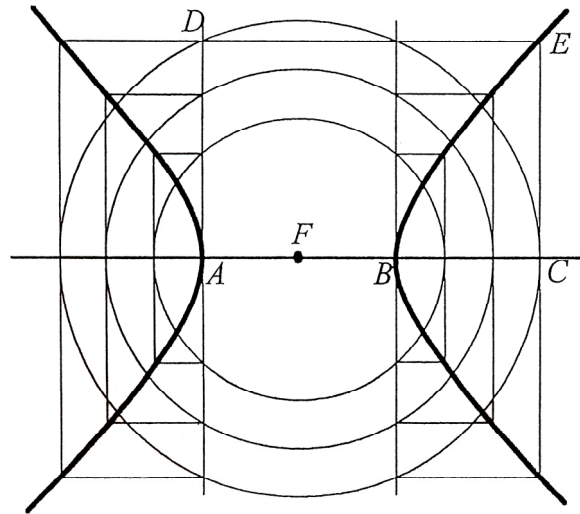
Şimdi küp kökü bulalım. $AB=b$ olacak biçimde b pozitif sayısını alalım. AB doğru parçasına B noktasında dik olan $BC=1$ olan C noktasını alalım. Böylece B köşeli AB parametrelili parabol ile, yine B köşeli $CB=1$ parametrelili diğer bir parabolü çizelim. $BGEF$ dikdörtgenini çizelim. Buna göre

$(EF)^2=BF.AB$ ve $(GE)^2=GB.CB$ olur. $c=GE=BF$ ve $d=GB=EF$ denirse $d^2=cb$ ve $c^2=d$ olur. Buradan $c^3=b$ elde edilir. Böylece parabolün E kesim noktasının apsisi $BF=c$ sayısı $AB=b$ sayısının küp köküdür.

Ömer Hayyam'ın bu çizimi ve yorumu, daha önce Yunanlılar tarafından yapılmış ve Bergamalı Apollonius (İ.Ö.260,170) İ.Ö. 200 yıllarında bu çizimi kübik denklemlerin çözümüne başarılı olarak uygulamıştır.

Ömer Hayyam, üçüncü derece denklemlerinin çözümünde bir de B köşeli ve AB parametrelili hiperbolü kullanmıştır. Eğer E hiperbol üzerinde bir nokta ve $ACED$ bir dikdörtgense $(EC)^2=BC.AC$ olur. Bu bağlantıya göre E noktaları bulunabilir.

F noktası AB doğru parçasının ortası olsun. F merkezli ve FC yarıçaplı çember, A noktasından AB doğru parçasına çıkılan dik doğruyu D noktasında kessin. Bu biçimde çizilen çemberin yardımıyla hiperbolün A köşeli diğer kanadını çizebiliriz.

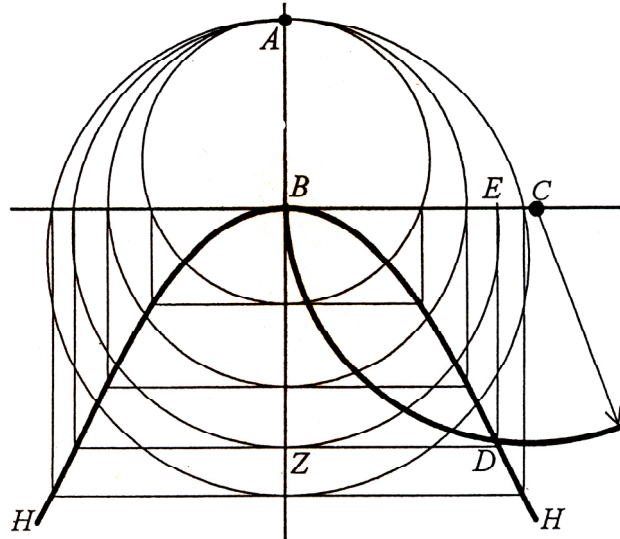
Ömer Hayyam, üçüncü derece denklemleri katsayılarına bağlı olarak on dokuz türde yazmıştır. Bunların içinde $x^3+ax=b$ türde olan beşi $x^2+ax^2=b$ haline indirgenir. Geriye on dört türü kalır. Ömer Hayyam bu geri kalan on dört türü konikleri kesiştirerek, geometrik yolla çözer. Şüphesiz Ömer Hayyam'ın çözümlerinde yine negatif kökler yoktur.

p , g ve r katsayılarının pozitif, negatif ya da sıfır olmalarına göre $y^3+py^2+gy+r=0$ olan genel üçüncü derece denklemi, $y=x-(p/3)$ dönüşümü ile $x^3+sx+t=0$ biçimine döner. Tüm katsayıların pozitif olması halinde geriye

- 1- $x^3+ax=b$,
- 2- $x^3+b=ax$,
- 3- $x^3=ax+b$ ve
- 4- $x^3+ax+b=0$

olan halleri kalır. Hayyam da bunları çözmüştür.

Önce $x^3+ax=b$ olan denklemi çözelim.

Şekilde olduğu gibi $(AB)^2=a$ olsun. AB kenarlı kare üzerine $BC.(AB)^2=b$ olan hacmi gözönüne alalım. BC, katının yüksekliği olsun. Ayrıca $BC \perp AB$ olur. Buna göre B köşeli ve AB parametrelili parabolü çizelim. HBD koniği BC kenarına teğet olur. BC yarıçaplı yarım çemberi çizelim. Bu çember koniği D noktasında keser. $DZ \perp BZ$ ve $DE \perp BC$ olur. Bu halde kök EB olur.

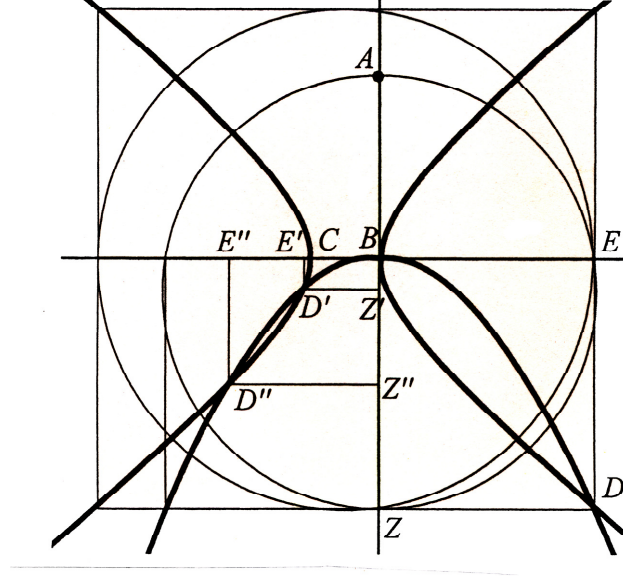
Çünkü $(DZ)^2=(EB)^2=BZ.AB$, $(ED)^2=(BZ)^2=EC.EB$ olduklarından $EB.(BZ)^2=(EB)^2.EC=BZ.AB.EC$ yazılır.

Buradan $AB.EC=EB.BZ$ ve $(EB)^3=EB.(BZ.AB)=(AB.EC).AB=(AB)^2.EC$ yazılırlar.

Böylece $(EB)^3+a(EB)=(AB)^2.(EC)+(AB)^2.EB=(AB)^2.CB$ elde edilir. Bu da $x^3+ax=b$ demektir.

Ömer Hayyam'ın İkinci Ve Üçüncü Dereceden Denklemlerin Geometrik Çözümleri

Ömer Hayyam $x^3+b=ax$ ve $x^3=ax+b$ türündeki (2) ve (3) olarak verilen denklemleri ayrı ayrı çözmüştür. Biz bunları $x^3\pm b=ax$ biçiminde yazarak çözelim. Bunun için $(AB)^2=a$ ve $(AB)^2 \cdot BC=b$ diyelim. b katsayısının önünde eksi varsa BC doğru parçasını sola ve b katsayısının önünde artı varsa BC doğru parçasını sağa yerleştirelim. Buna göre B köşeli ve AB parametrelili parabolü ile B ve C köşeli BC parametrelili hiperbolü

olarak çizelim.

B noktası hariç bu parabol ile hiperbolün kesim noktaları olan D , D' ve D'' noktalarının apsisi olan değerler $x^3\pm b=ax$ olan üçüncü derece denkleminin kökleridir. D noktasından eksenlere DE ve DZ dikmelerini inelim. BE uzunluğu solda ise kök negatif ve sağda ise kök pozitif olur. Bu grafiğe göre BE' ve BE'' kökleri negatif işaretlidir. Yalnız Ömer Hayyam negatif kökleri bulmamıştır.

Üçüncü derece genel denkleminin cebirsel çözümünü tartışmalı da olsa ilk kez İtalyan matematikçisi Girolamo Cardano (1501-1578), 1545 yılında *Ars Magna*'da yayınlamıştır. $y^3+py^2+gy+r=0$ denklemini $y=x-(p/3)$ dönüşümü ile $ax^3+ax+b=0$ biçimine sokulmuştur. $x=t^{1/3}+u^{1/3}$ dönüşümü ile $z^2+bz-(a/3)^3=0$ olan ikinci derece denkleme dönüştürerek $x=[-b/2+\sqrt{(b/2)^2+(a/3)^3}]^{1/3}+[-b/2-\sqrt{(b/2)^2+(a/3)^3}]^{1/3}$ ve $y=x-p/3$ çözümünü cebirsel olarak hesaplamıştır.

Kaynaklar

- Al Khowarizmi, (1915), Algebra, Macmillian, New York.
- Apollonius of Perga, (1961), Treatise on Conic Sections, T.L.Heath, edition New York, Dover.
- Apollonius of Perga, (1987) On Cutting Off A ratio, E.M.Macierowski, translation, The Golden Hind Pres.
- Burton, D.M. (1999), The History of Mathematics, Mc Graw-Hill, New York. Calinger, R.(1999), A History of Mathematics, Prantice Hall,Tokyo
- Dönmez, A.,(2002-2005), Matematiğin Öyküsü ve Serüveni, 10 CİLT, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- Euclid, (1956),T.L. Heat, Edition, New York.
- Henderson, D.W., (2001), Experiencing Geometryi Prentice Hall, New Jersey.
- Katz, V.J., (1998), A History of Mathematics, Addison –Wesley, New York.
- Khayyam, O.,(1972), Algebra, D.S.Kasin, edition, New York ,
- Khayyam, O., (1961), Kitab Uglidisi, A.I. Sabra, edition. Alexandria, Egypt.
- Suziki,J., (2002), A History of Mathematics, Prentice Hall. New Jersey.
- Thibaut,G., Baudhayana, (1968), Translation, S.Prakash, edition. Bombay.
- Van der Wearden, (1975), Science Awakening , Princeton Junction , New Jersey.
- Van der Wearden, (1965), The History of Algebra, Princeton, New Jersey.

Türkiye'nin Ekonomik Açıdan Küreselleşmesinin Yoğunlaşma Vasıtasıyla Ölçülmesi Ve Konu Hakkında Bir Araştırma

Yrd. Doç. Dr. Evren AYRANCI¹

Özet

Bu makalede Türkiye'nin ekonomik açıdan küreselleşmesi konu edilmiştir. Ekonomik küreselleşmenin bir boyutu olan dış ticaret yoğunlaşması incelenmiş ve bir araştırma yapılmıştır. Türkiye'nin dış ticaret yoğunlaşmasının azalma eğilimi gösterdiği ortaya çıkmıştır. Bu sonuca göre ele alınan dönemde Türkiye dış ticaret açısından küreselleşme eğilimi sergilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, dış ticaret, yoğunlaşma, Türkiye.

Measuring the Economic Globalization of Turkey Via Concentration and A Research About the Subject

Abstract

In this article, the economic globalization of Turkey was subjected. The foreign trade concentration, which is an aspect of economic globalization, was analyzed and a research was conducted. It was found out that the foreign trade concentration of Turkey was showing a

---

¹Yrd. Doç. Dr. Evren AYRANCI *İstanbul Aydın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İngilizce İşletme Bölümü, İstanbul*
Tel: 0532 405 40 94, e-mail: xonox@mynet.com

decreasing inclination. According to this result, Turkey showed a globalization tendency in terms of foreign trade in the period that was considered.

Keywords: Globalization, foreign trade, concentration, Turkey.

Giriş

Günümüzde popüler bir kavram “küreselleşme” olmaktadır. “Fikirlerin, insanların, ürünlerin, sermayenin, teknolojinin ve hatta ideolojilerin tüm dünyayı saracak şekilde akışı” şeklinde tanımlanabilen küreselleşme sayesinde ülkeler ve ülke grupları (örneğin Avrupa Birliği) arasında pek çok ilişkiler kurulmakta, bu ilişkiler zamanla değişim göstermekte ve tüm bunların sonucunda da ülkeler arasında dinamik dengeler oluşmaktadır.

Küreselleşmenin tanımında da görüleceği üzere genel haliyle bir “küreselleşme” olgusundan bahsetmek yerine küreselleşmeyi çeşitli alt konulara bölerek ele almak daha mantıklı gelmektedir. Bu şekilde düşünüldüğünde küreselleşmenin bir alt boyutu “ekonomik açıdan küreselleşme” olmaktadır.

Bu makalede ekonomik küreselleşme konu edilmiştir ve Türkiye'nin bu konudaki durumuna yönelik bir araştırma yapılmıştır. Araştırmada ele alınan husus, Türkiye'nin dış ticaret bağımlılığı açısından nasıl bir trend izlediğini ortaya çıkarmaktır.

Ekonomik Açıdan Küreselleşme Ve Türkiye'nin Çabaları

Ekonomik küreselleşmeye yönelik ilk adım finansal varlıkların, yatırımların ve ticaret hareketlerinin ülke sınırlarını aşması durumunda görülmektedir. Bu üç hususun yabancı ülkelere yönelmeleri “uluslararasılaşma” olarak düşünülebilir. Diğer taraftan finansal varlıkların, yatırımların ve ticaretin dünyanın pek çok ülkesine çok çeşitli şekillerde yönelmeleri ve istenildiğinde ülkelerden çıkmaları söz konusu ise artık “uluslararasılaşma” yerine “ekonomik küreselleşme”den bahsetmek daha doğru olacaktır.

Buna göre ekonomik küreselleşme kavramının bir tanımı “finansal varlıkların, yatırımların ve ticaretin çok sayıda ülke veya ülke grupları arasında süreklilik teşkil edecek bir biçimde akış göstermesi” şeklinde olmaktadır. Kavramın “sosyal paydaş” konusuyla bağlantılı olacak şekilde bir tanımı ise “dünyanın pek çok farklı ülkesindeki insanların, insan gruplarının, işletmelerin ve hatta devletlerin ekonomik faaliyetleri dünya çapında paylaşması ve yürütmesi” olarak yapılabilmektedir. İkinci tanımda da görüldüğü üzere yabancı sosyal paydaşlar arasında ekonomik çıkarlar için bir birliktelik ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple ekonomik küreselleşmeye “ülkeler veya ülke grupları arasındaki ekonomik entegrasyonun artması” gözüyle de bakılabilir.

Ekonomik entegrasyonu sağlamak ve zamanla artırmak için ülke veya ülke gruplarının ekonomik ortamlarını yabancılara açmaları, diğer bir ifadeyle “ekonomik liberalizasyon” gerekmektedir (Akçay ve Öğretmen, 1995; Ongun, 1993).

Gelinen nokta itibarıyla gelişmiş ülkelerin zaten ekonomik açıdan küresel oldukları, gelişmekte olan ülkelerin ise dünyayla ekonomik entegrasyonu sağlamaları gerektiği düşünülebilir. Ancak konu araştırıldığı zaman gelişmiş ülkelerin de ekonomik entegrasyona yönelik olarak hareket ettikleri ve çok da eski olmayan tarihlerde ekonomik liberalizasyon kapsamında adımlar attıkları ortaya çıkmaktadır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri, 1990'ların başlarında tahvil piyasasını yabancılara açan SEC 144 A kodlu yasayı çıkartmış, dünyanın en büyük ekonomilerinden birisi

olan Japonya yine 90'lı yıllarda yabancıların kendi finansal piyasalarına girmelerini kısıtlayan yasayı yürürlükten kaldırmış ve Avrupa Birliği ise kendi üyeleri arasındaki sınırları kaldırma sürecine finansal piyasaları da dahil etmiştir (Parasız, 1995).

Türkiye ise 1980'lerin hemen başlarında ekonomik liberalizasyona yönelik adımlar atmaya başlamıştır. Bu adımlar şu şekilde özetlenebilir (Dış Ticaret Müsteşarlığı, 1998):

- 24 Ocak 1980'de %32,7 oranında devalüasyon yapılmış ve döviz kurlarının değerleri günlük olarak belirlenmeye başlanmıştır.
- Yurtdışı kâr transferlerine kolaylık sağlanmış ve yurtdışı müteahhitlik hizmetleri desteklenmiştir.
- İthalat kademeli olarak serbest bırakılırken ihracat ise vergi iadeleri, özel krediler, imalat yapan ihracatçılara ithal girdilerde gümrük muafiyeti ve sektörlere göre özel teşvik sistemi ile teşvik edilmiştir.
- 1981 yılında faizler üzerindeki kontroller kaldırılmıştır.
- 1984 yılında yabancı döviz ticaretine izin verilmiştir.
- 1986'da İstanbul Menkul Kıymetler Borsası kurulmuştur.
- 1987'de Merkez Bankası açık piyasa işlemleri yapmaya başlamıştır.
- 1989 yılında Türk Parasının Kıymetini Koruma hakkında 32 sayılı Karar yürürlüğe konularak sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamalar tamamen kaldırılmıştır.

Görüldüğü üzere Türkiye 1980'li yıllarda ekonomik küreselleşmeye yönelik adımlar atmıştır. 1990'lı ve 2000'li yıllarda da bir takım uygulamalar devreye girmiştir. Bu uygulamalardan en dikkat çekici olanı ise Türkiye'nin 1996 yılında Gümrük Birliği'ne girmesidir.

Ülkelerin Ekonomik Açıdan Küreselleşmelerinin Ölçülmesi

Literatürde ülkelerin ekonomik açıdan ne kadar küresel olduklarını değerlendirmede farklı yöntemlerin bulunduğu görülmektedir. Tüm bu yöntemler toparlandığında iki adet ölçüt ortaya çıkmaktadır:

- Finansal entegrasyon ve finansal açıklık.
- Ticaret açıklığı.

Finansal Entegrasyon ve Açıklık Kavramları

Finansal (veya ekonomik) açıklık ve entegrasyon kavramları birbirlerinden farklıdır. Finansal açıklık, bir ülkenin piyasalarının yabancı sermaye akışlarına açılması demektir. Bu hareket sadece ülkenin devleti tarafından yapıldığından ötürü tek taraflı bir harekettir. Diğer taraftan ülkeye yönelik sermaye akışlarının meydana gelmesi için ülkenin piyasalarını açmasına, uluslararası yatırımcıların da yatırım yaparak cevap vermeleri gerekir. Kısaca sermaye akışları için hem devletin hem de yabancı yatırımcıların harekete geçmeleri gerekmektedir.

Finansal entegrasyon ise finansal açıklığın devamı olarak düşünülebilir. Finansal açıklığın sağlanmasıyla birlikte yabancı yatırımcıları çebedecek çeşitli düzenlemelerin yapılması da gerekmektedir. Piyasaların yabancılara açılması ve gerekli düzenlemelerin yapılmasını müteakip yabancı yatırımcılar piyasalara uzun vadeli olarak rağbet etmeye başlamışlarsa, finansal

entegrasyondan söz edilebilir. O halde finansal açıklık bir araçken, finansal entegrasyon bir amaçtır denilebilir.

Finansal entegrasyon için gerekli olacak reformlar, başta bankacılık olmak üzere finansal sektörlerde hukuki ve işlevsel altyapının yeniden düzenlenmesi, uluslararası ölçüm, değerlendirme ve raporlama standartlarına geçilmesi ve şeffaflık prensiplerinin benimsenmesi şeklinde olabilir. Yabancı yatırımcıları cezbedecek düzenlemeler ise vergi indirimleri, vergiden muafiyet gibi çeşitli teşvikler olmalıdır.

Literatürde finansal açıklığı ölçmek için kullanılan üç yaklaşımın öne çıktığı görülmüştür:

- Uluslar arası Para Fonu'nun (IMF'nin) Ölçütü,
- Quinn Ölçütü,
- Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nün (OECD'nin) Ölçütü.

IMF, her yıl çok sayıda ülkeyi kapsayacak şekilde finansal açıklık ile ilgili bir eser çıkartmaktadır. "Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions (AREAR)" adındaki bu eser, ülkelerin finansal olarak açık veya kapalı olduklarını göstermektedir. Her ülke için finansal açıklık varsa "bir", yoksa "sıfır" değeri verilmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşım kapsamında finansal olarak açık olan ülkelerin, açıklık seviyeleri karşılaştırılamamaktadır. Bu ölçütün en büyük özelliği ise dünyadaki neredeyse tüm ülkelerin finansal açıklıklarını içeren tek ölçüt olmasıdır.

Quinn (1997) ise IMF'nin AREAR ölçütünü ele almış ve daha derinleştirmiştir. IMF'nin aksine Quinn'in ölçütü 0-14 arası değerler alabilmekte ve 0,5'lik aralıklardan oluşmaktadır.

OECD'nin ölçütü ise sadece üye ülkeleri kapsamakta ve ağırlıklı olarak sözel kriterlerden meydana gelmektedir.

Finansal entegrasyonu ölçmek için ise beş farklı ölçütten bahsedilmektedir (Batavia v.d., 2004a):

- Reel Faiz Oranı Paritesi,
- Örtülü Faiz Oranı Paritesi,
- Örtülü Olmayan Faiz Oranı Paritesi,
- Feldstein-Horioka Katsayısı,
- Euler Katsayısı.

Faiz oranı pariteleri, bir ülke veya ülke grubu ile diğer bir ülke veya ülke grubunun piyasa faizleri arasındaki uyumu anlamak için kullanılmaktadır. Eğer iki ülke veya ülke grubu arasında yüksek bir uyum öne çıkmaktaysa, bu durumda finansal entegrasyondan söz edilebilir. Uyumun ölçülmesi için ise bu iki ülke veya ülke grubu arasında ilişki analizleri yapılmaktadır. Faiz oranı pariteleri içinde en kolay hesaplanabilen, Örtülü Faiz Oranı Paritesi'dir. Bu paritede nominal faiz oranları hesaba katılmaktadır:

$$i_{h,t} = \alpha_0 + \beta_0(i_{f,t}) + \varepsilon_{0,t} \quad (1)$$

Kaynak: Batavia v.d., 2004a.

(1)'e göre $i_{h,t}$ baz alınan (çalışmanın konusu olan) ülkenin veya ülke grubunun t. dönemdeki kısa vadeli faiz oranını, $i_{f,t}$ ise diğer ülkenin veya ülke grubunun t. dönemdeki kısa vadeli faiz oranını

göstermektedir. Çıkacak β_0 değeri ise finansal entegrasyon açısından bir gösterge niteliği taşıyacaktır.

Örtülü Olmayan Faiz Oranı Paritesi ise hesaplaması daha zor olan bir ölçüttür zira bu defa beklenen döviz kuru değerini de ele almak gerekir. Bu ölçütün yaklaşımına göre ülkeler arası nominal faizlerin farkı, döviz kurlarındaki değişime eşittir. Böyle bir durumda ise farklı döviz türleri üzerinden yapılan yatırımların beklenen getirileri, aynı döviz kuruna çevrildiğinde eşit olmalıdır (Batavia v.d., 2004b). Bu durum, sayısal olarak şu şekilde ifade edilmektedir:

$$s_{t+1}-s_t = \alpha_0 + \beta_0(r_t - r_t^*) + \varepsilon_{t+1} \quad (2)$$

Kaynak: Lothian ve Wu, 2003.

(2)'ye göre s_{t+1} , bir sonraki dönem için beklenen döviz kuru değerinin logaritmasını gösterirken, s_t ise mevcut dönemdeki döviz kuru değerinin logaritmasıdır. Dolayısıyla döviz kuru değerlerinin farkı, oransal açıdan ele alınmaktadır. Bağımsız değişkeni oluşturan değerler ise sırasıyla r_t (yerli bir finansal varlığın faizi) ile r_t^* (yerli finansal varlıkla aynı vadeye sahip ve benzer türde olan yabancı finansal varlığın faizi) arasındaki farktır. Örtülü Olmayan Faiz Oranı Paritesi çalışmaktaysa, β_0 değerinin "bir" çıkması beklenmelidir. Diğer bir ifadeyle döviz kuru değişimi, faizlerin farkı kadar bir oranda meydana gelmelidir. Örneğin diğer tüm değişkenler sabitken yerli bir tahvilin faizi, aynı vade ve türdeki yabancı bir tahvilin faizinden %2 daha yüksekse, bu durumda bir sonraki dönemde yerli para biriminin, yabancı tahvilin ihraç edildiği para birimine göre %2 değer kaybetmesi gerekir.

Beklenen döviz kuru değerlerini temsil için genelde ileri vadeli kur primleri kullanılmış fakat tatmin edici sonuçlar alınamamıştır (Lothian ve Wu, 2003). Marston (1994) ise bu problemin üstesinden gelmek için ileri vadeli kur primi yerine, kur beklentilerini ölçen anketlere başvurmuştur.

Reel Faiz Oranı Paritesi, diğer parite koşullarına göre finansal entegrasyonu daha kapsamlı ölçmektedir. Zira bu ölçütte sermaye hareketleri ile birlikte makro iktisadi uyum da göz önüne alınmaktadır (Batavia v.d., 2004a). Ölçütün dezavantajı da bu noktada ortaya çıkmaktadır, çünkü sermaye hareketleri nispeten kısa vadede meydana gelirken makro iktisadi uyum ise uzun vadede gerçekleşebilir.

Feldstein-Horioka (FH) katsayısı (1980), bahsi geçen bütün bu finansal entegrasyon ölçütleri içerisinde ülkenin sadece kendi verileri ile hesaplanan tek ölçüttür. Yapılan orijinal çalışmada, ele alınan ülkenin tasarruf ve yatırımlarının milli gelire olan oranları regresyona tabi tutulmuştur:

$$I/Y = \alpha_0 + \beta_0(S/Y) + \varepsilon_0 \quad (3)$$

Kaynak: Feldstein ve Horioka, 1980.

(3)'te I/Y yurtiçi yatırımlarının, S/Y ise yurtiçi tasarruflarının gayri safi yurt içi hasılaya (GSYİH'ya) olan oranlarını göstermektedir. Çıkacak β_0 değerleri de FH katsayısını vermektedir. Burada anlaşılacak istenen husus, ülkenin yatırımlarının ne ölçüde yurtiçi veya milli tasarruflarla finanse edildiğidir. Yatırım oranlarının bağımlı, yurtiçi veya milli tasarruf oranlarının bağımsız değişken olarak ele alındığı bu regresyon denkleminin doğrusunun eğiminin, yani FH katsayısının artan finansal entegrasyon ile sıfır değerine yaklaşması beklenebilir. Diğer bir ifadeyle ekonomik açıdan küreselleşmekte olan bir ülkenin, yurtiçi yatırımlarının finansmanında,

yabancı kaynakların ağırlığının artması ve böylece yerli kaynakların da ağırlığının azalması beklenebilir.

FH katsayısının, sadece bir ülkenin verilerini ele aldığı halde finansal entegrasyonu nasıl ölçebildiği sorusu akla gelebilir. Ekonomik küreselleşme süreci ile yabancı kaynaklar, girdikleri ülkelerdeki yurtiçi yatırımlarını finanse etme özgürlüğüne sahip olurlar. Buna bağlı olarak da yurtiçi tasarrufların, yurtdışında bulunan daha çekici olabilecek yatırımlara yönelmeleri kolaylaşır. Böyle bir yaklaşımla bakıldığında, FH sadece yurtiçi yatırımlarının ne ölçüde yurtiçi kaynaklarla finanse edildiğini değil yurtiçi kaynakların da, yurtdışı yatırımlarını ne ölçüde finanse edebilecek konumda olduklarını ölçmektedir. Diğer bir ifadeyle FH katsayısı aslında yatırımlar ve tasarruflar bazında ülkeler arasındaki etkileşimi ölçmektedir. Bu şekildeki etkileşim de ekonomik küreselleşme olarak düşünülebilir.

Finansal entegrasyon ile ilgili diğer bir ölçüt ise Euler katsayısıdır. Euler katsayısı kısaca bir ülkenin tüketimi ile diğer bir ülkenin üretimi (özellikle üretim yoluyla hesaplanan GSYİH'sı) arasındaki korelasyon ilişkisinin katsayısıdır (Batavia v.d., 2004a). Buna göre ülkelerin tüketimi ve üretimi arasında olan ilişkiler incelenmektedir. Euler katsayısının kullanılmasındaki beklenti küreselleşmenin etki göstermesi ile korelasyon katsayılarının (Euler katsayı değerlerinin) azalması, başka bir ifadeyle ülkelerin giderek daha farklı ülkelerle olan etkileşimlerinin artmasıdır. Söz konusu beklentiye dikkate alan bir çalışmayı yapan Lemmen ve Eijffinger (1995), AB üyeleri olan ülkeleri finansal entegrasyon seviyelerine göre sıralamıştır.

Ticaret Açıklığı Kavramı

Ticaret açıklığı kavramı en genel haliyle “bir ülkenin dış ekonomilerle yaptığı alışverişin miktarı veya değeri” olarak tanımlanmaktadır ve ölçülmesi ise çoğu zaman (İthalat + İhracat) / GSYİH şeklinde olmaktadır (Giles ve Stroomer, 2003; Chinn, 2002). Diğer taraftan ticaret açıklığını konu edinen bazı çalışmalarda tanımdaki kriterlerden farklı kriterlerin kullanılabilceği ifade edilmektedir. Örneğin Laird ve Yeats (1990) ile Lipsey v.d. (1979), ticaret açıklığını hesaplamak için yerli ve yabancı malların fiyat farklılıklarından yola çıkılabileceği öne sürmüşlerdir. Yanıkkaya (2002) ise bu kavramı ölçmek için ticaret bariyerlerini ele almıştır.

Ticaret açıklığı ile ilgili diğer bir ölçüt ise dış ticarete “yoğunlaşma” olmaktadır. Bu ölçütü ele alan ve Türkiye’yi konu edinen bazı çalışmalar mevcuttur. Örneğin Türkiye’nin ihracatının ülkeler bazındaki yoğunlaşması ile ilgili olarak Ergün (1991) bir çalışma gerçekleştirmiş ve çalışmasında 1975–1989 dönemini ele almıştır. Çalışmada ihracatın ülkeler bazındaki yoğunlaşmasını ölçmek için “Gini-Hirschman” katsayıları ve trend analizi kullanılmıştır. Sonuç olarak ihracatın ülkeler bazındaki yoğunlaşmasında artış olduğu ortaya çıkmıştır.

Togan (1994) çalışmasıyla 1970–1991 dönemi için aynı ölçüm yöntemleriyle Türkiye’nin ithalatını incelemiştir. Ulaşılan sonuç, ithalatta yoğunlaşmanın zamanla azaldığı şeklindedir. Erlat ve Akyüz (2001) ise çalışmalarında Türkiye’nin hem ihracatının hem de ithalatının ülke bazında yoğunlaşmasını, 1969–1999 dönemini kullanarak incelemiştir. Çalışma sonucunda 1980’lerden sonra ihracatın ülkeler bazındaki yoğunlaşmasının hızlı bir şekilde azaldığı; ithalatın ülkeler bazındaki yoğunlaşmasında ise önemli sayılabilecek bir değişiklik olmadığı sonucuna varmışlardır.

Dış Ticarete Yoğunlaşma ve Yoğunlaşmanın Ölçülmesi

Bir önceki başlık altında ticaret açıklığı kavramı açıklanmış ve konuya yönelik olan birtakım çalışmalar aktarılmıştır. Ticaret açıklığı kavramının ardından da kavramla ilgili olan “dış ticaret yoğunlaşması” kavramını içeren ve ülkemizde yapılan çalışmalardan örnekler verilmiştir. Geline nokta itibariyle “dış ticarete yoğunlaşma” ile neyin kastedildiği ve dış ticaret yoğunlaşmasının (yoğunlaşmanın) nasıl ölçüldüğü irdelenmelidir.

Dış ticarete yoğunlaşma, bir ülkenin ne ölçüde başka bir ülke veya ülke grubuyla ticaret yaptığını ifade etmektedir. Buna göre yoğunlaşma artıyorsa ülke, ticaret ortakları ile dengeli bir ticaret yapmıyor ve ticaret bakımından belli ülke veya ülke gruplarına bağımlı hale geliyor demektir. Yoğunlaşma, ülkeler veya ülke grupları bazında değil de örneğin ticarete konu olan mallar veya ticareti gerçekleştiren sektörler kapsamında da ele alınabilmektedir. Literatürde yoğunlaşmayla ilgili olarak altı adet yoğunlaşma ölçütünün kullanıldığı görülmektedir:

- Hirschman-Herfindahl Endeksi.
- Entropy Endeksi.
- Rosenbluth-Hall-Tideman Endeksi.
- Yoğunlaşma Oranı.
- Ayrıntılı Yoğunlaşma Endeksi.
- Gini-Hirschman Endeksi.

Dış ticaret açısından oran, bir varlığın belli bir dönem içerisinde meydana getirdiği bir verinin (örneğin bir ülkenin yıllık ihracatının), varlığın içinde bulunduğu “varlık grubunun” (örneğin birkaç ülkeden meydana gelen bir grubun) toplam verisiyle (örneğin grubun toplam ihracatıyla) olan ilişkisi şeklinde anlaşılabilir.

Diğer taraftan “yoğunlaşma” ise söz konusu oranın belli bir yaklaşımla ağırlıklandırılmış hali olarak düşünülebilir. Bu durumda ağırlıklandırmayı yapacak yaklaşımlar da, yukarıda adları geçen yaklaşımlar olmaktadır.

Şu halde en genel haliyle, dış ticaret yoğunlaşma ölçütlerinin çoğunda kullanılan veriler baz olarak kabul edilen (araştırmanın konusu olan) ülkenin, her bir diğer ülkeyle (veya ülke grubuyla) olan ihracatı veya ithalatının, tüm ülkelerle (veya ülke gruplarıyla) olan toplam ihracata veya ithalata oranıdır denilebilmektedir.

$$P_{jt} = \frac{Q_{jt}}{Q_t} \quad j=1,2,\dots,n \quad (4)$$

Kaynak: Erlat ve Akyüz, 2001.

(4)'e göre P_{jt} , baz olarak kabul edilen ülkenin, j. ülkeyle veya ülke grubuyla t. dönemde yaptığı dış ticaretin (ithalatın veya ihracatın), toplam dış ticarete (toplam ithalata veya ihracata) olan oranını göstermektedir. Bu oran da, baz olarak kabul edilen ülkenin j. ülkeyle veya ülke grubuyla t. dönemdeki ihracat veya ithalatının, aynı dönem içindeki toplam ihracat veya ithalata olan oranıdır. Baz olarak kabul edilen ülkenin, n adet dış ticaret ortağı bulunmaktadır.

Dış ticaret yoğunlaşmasında kullanılan önde gelen ölçütlerden birisi, Hirschman-Herfindahl Endeksi'dir (HH). Endeksin özelliği, her t dönemi için dış ticaret paylarını (P_{jt}), kendileri kadar ağırlıklandırılarak ele alınmasıdır.

$$HH_t = \sum_{j=1}^n (P_{jt})^2 \quad (5)$$

Kaynak: Erlat ve Akyüz, 2001.

Entropy Endeksi'nde (E), dış ticaret paylarının çarpmaya göre terslerinin doğal logaritmaları alınır ve her bir dış ticaret payı, bu şekilde hesaplanmış doğal logaritması kadar ağırlıklandırılarak toplanır.

$$E_t = \sum_{j=1}^n P_{jt} [\ln(1/P_{jt})] \quad (6)$$

Kaynak: Erlat ve Akyüz, 2001.

Diğer dış ticaret yoğunlaşma ölçütlerinde artan değerler, yoğunlaşmanın da arttığını göstermektedir. Entropy endeksinde ise tam tersine artan değerler, yoğunlaşmanın azaldığını ifade etmektedir. Entropy endeksinin diğer endekslerle karşılaştırılabilmesi için çıkan değerlerin anti logaritmalarının bulunması ve çarpmaya göre terslerinin hesaplanması gerekmektedir.

$$H_t = \frac{1}{e^{E_t}} \quad (7)$$

Kaynak: Erlat ve Akyüz, 2001.

Entropy değerlerini diğer endeks değerleri ile karşılaştırabilmek için daha pratik bir yol ise dış ticaret payları değerlerinin, kendileri ile üslerini almak ve çıkan değerleri birbirleri ile çarpmaktır. Bu husus (8)'de gösterilmiştir.

$$H_t = \prod_{j=1}^n (P_{jt})^{P_{jt}} \quad (8)$$

Kaynak: Erlat ve Akyüz, 2001.

Rosenbluth-Hall-Tideman Endeksi (RHT) için öncelikle dış ticaret payları, azalan sıraya konur. Her pay değeri, sıralamadaki yeri kadar ağırlıklandırılır.

$$RHT_t = \left[2 \cdot \sum_{j=1}^n (j \cdot p_j) - 1 \right]^{-1} \quad (9)$$

Kaynak: Erlat ve Akyüz, 2001.

Yoğunlaşma Oranı (CR), dış ticarete sırayla en çok paya sahip olan “k” adet ülkenin verilerini kullanır, dolayısıyla tüm dış ticaret paylarını dikkate almaz.

$$CR(k) = \sum_{j=1}^k (P_{jt}) \quad n > k \quad (10)$$

Kaynak: Erlat ve Akyüz, 2001.

k değerinin seçimi için her hangi bir kriter yoktur, dolayısıyla istenildiği gibi seçilebilir. Farklı k değerlerinin seçimi, farklı sonuçları ortaya çıkarabileceğinden ötürü bu endeks diğerlerine göre daha az objektif olmalıdır. Uygulamada genelde CR(4) ve CR(8) şeklindeki ölçütler kullanılmaktadır.

Ayrıntılı Yoğunlaşma Endeksi (CCI) için dış ticaret payları azalan sıraya konur. Her dönem için en büyük değerli pay (P_{1t}) dışında kalan paylar, bu en büyük değerli payı ayarlamak amacıyla kullanılır (11).

$$CCI_t = (P_{1t}) + \sum_{j=2}^n (P_{jt})^2 (1 + (1 - P_{jt})) \quad (11)$$

Kaynak: Erlat ve Akyüz, 2001.

Son olarak Gini-Hirschman Endeksi (GH), HH Endeks değerlerinin kareköklerinin 100 ile çarpılmasıyla elde edilmektedir.

$$GH_t = (\sqrt{HH_t}) \cdot 100 \quad (12)$$

Kaynak: Erlat ve Akyüz, 2001.

Bu başlık altında dış ticaret için kullanılabilen yoğunlaşma ölçütleri tanıtılmıştır. Bir sonraki başlıktan itibaren ise birkaç yoğunlaşma ölçütü kullanılarak Türkiye'nin dış ticareti hakkında yapılan uygulama aktarılmıştır.

Türkiye'nin Dış Ticaret Açısından Yoğunlaşması Hakkında Bir Uygulama

Metodoloji

Türkiye'nin dış ticaret bakımından yoğunlaşmasını ölçmek için birtakım basit hesaplar yapılabilir. Yıllara veya belli dönemlere göre dış ticaretin hacmi, değeri, çeşitliliği ve bunların nasıl değiştiği incelenebilir. Ayrıca Türkiye'nin taraf olduğu dış ticaret anlaşmalarının içerikleri de sözel olarak ele alınabilir.

Bu çalışmada ise Türkiye'nin dış ticaret bakımından ne kadar açıklığa sahip olduğunu anlamak için ülke grupları bazında yoğunlaşmalar incelenecektir. Türkiye gerçekten de dış ticaret bakımından küreselleşiyor ise bunun daha iyi bir göstergesi ticaret hacmi veya değerinin artması değil, Türkiye'nin dış ticaret ortakları ile daha dengeli ticaret yapmasıdır. Diğer bir ifadeyle küreselleşen bir Türkiye'nin dış ticaretinde birkaç ülke veya ülke gruplarının ağırlıklarının azalması, yani Türkiye'nin belli ülke veya ülke gruplarına bağlı olarak değil, dış ticaret ortaklarının tamamıyla daha dengeli bir şekilde bir ticaret yapıyor olması beklenmelidir. Burada küreselleşme denilince anlaşılan husus Türkiye'nin diğer ülkeler veya ülke gruplarıyla olan ticari etkileşiminin ne kadar olduğudur. Dış ticaret açısından küreselleşen bir Türkiye söz konusu ise bu etkileşimin zamanla ticaret yapılan tüm ülke veya ülke gruplarına daha dengeli bir şekilde dağılması gerekmektedir. **Buna göre net dış ticaretin değerleri ele alındığında, yoğunlaşmada zamanla bir azalış eğilimi ortaya çıkmalıdır.**

Türkiye ve diğer ülkelerin dış ticarete öne çıktıkları belli malların bulunduğu düşünülebilir. Bu durumda belli malların ticareti daha ağırlıklı olarak belli ülkelerle yapılacaktır. Çalışma için önemli olan husus sektörel ticaretin ülke veya ülke grubu bazındaki yoğunlaşması değil, ticarete konu olan tüm sektörlerin ülke veya ülke grubu bazındaki yoğunlaşmasıdır.

Türkiye'nin dış ticaretini etkileyecek ilk önemli adım, 1980'lerde alınan ekonomik kararlardır. Daha önceki çalışmalarda 1980'ler öncesi ve sonrasındaki dış ticaret, yoğunluk ölçütleri ile incelenmiş ve karışık sonuçlar bulunmuştur. Bu çalışmalarda aranan husus, dış ticaretin 1980'ler sonrasında ülkeler veya incelenen sektörler bazında daha homojenize olup olmadığıdır. Dış ticaret açısından ikinci önemli adım ise 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği'dir. Bu çalışmada da Gümrük Birliği sonrası ele alınmıştır.

Literatür incelendiğinde konuyla ilgili çalışmaların çoğunda ithalat ve ihracatın ayrı ayrı değerlendirildiği görülmektedir. Bu şekilde inceleme yapıldığında, ihracat ve ithalat için hesaplanan yoğunlaşma değerleri doğrudan birbirleriyle karşılaştırılmaz. Diğer bir ifadeyle, aynı ölçütle hesaplanan ve aynı döneme ait olan ihracat ve ithalat yoğunlaşma değerlerinin örneğin farkı alınarak, ilgili dönemin net dış ticaret yoğunlaşma değeri bulunamaz. Ancak ayrı ayrı olacak şekilde ihracat ve ithalatın yoğunluklarının dönem boyunca nasıl değiştikleri hakkında sonuca varılabilir.

Bunun sebebi, ilk önce dış ticaretteki payların (P_{jt}) hesaplanması gereğidir. Bu paylar tek ülkenin veya ülke grubunun ihracatının veya ithalatının, dönemdeki toplam ihracat veya ithalata olan oranını göstermektedir. Dolayısıyla oran hesaplanırken her dönemin sadece toplam ihracat veya ithalat değeri dikkate alınmaktadır. İhracat ve ithalatın beraberce ele alınması için bir yöntem her dönemde hem ülke veya ülke grubu bazında, hem de tüm ülkeler bazında ihracat ve ithalatın farkının alınarak, net ihracatın bulunması ve bu şekilde dış ticaretteki payların hesaplanmasıdır. Türkiye açısından bu nokta itibarıyla karşılaşılan sorun ise Türkiye'nin dış ticaret açıkları

sebebiyle hesaplanan oranların kimisinin negatif, kimisinin pozitif değerlerde çıkmasıdır. Bu yüzden, net ihracatın “mutlak değeri” ele alınabilir.

Bu çalışmada da bu anlayışla hareket edilmiştir. Her dönem için hem her ülke grubunun, hem de ülke gruplarının tamamının toplam ihracatı ile ithalatının farkı alınmış ve farklar mutlak değerde dış ticaret paylarını hesaplamak için kullanılmıştır.

Daha önce ekonomik açıdan küreselleşme tanımlanırken, ülkeler arasındaki ekonomik etkileşimden bahsedilmişti. Bu durumda çalışmada ele alınan kavram, dış ticaret açısından **net** etkileşimdir. Daha açık bir şekilde ifade edilirse çalışmanın ilgi duyduğu husus, Türkiye'nin her dönemde dış ticaretle kazandığı veya kaybettiği para tutarı değil, her dönemde Türkiye ve dış ticaret ortakları arasında transfer edilen net para tutarıdır.

Gözlem sayısının fazla olması ve böylece daha tutarlı sonuçlar elde edebilmek için aylık veriler kullanılmış ve 1996 yılı Ocak ayı ile 2004 yılı Aralık ayı arası incelenmiştir. Bu iki tarih arasındaki dönemin incelenmesinin bir nedeni bulunmaktadır. Türkiye 1996 yılında Gümrük Birliği üyesi olmuştur ve bu gelişme doğrudan ülkemizin dış ticaretine yöneliktir. Diğer taraftan Türkiye 2004 yılı sonunda Avrupa Birliği (AB) üyeliği için ilk defa müzakereye başlama tarihi almıştır. Söz konusu tarihin alınması, ülkemize yönelik olan uluslararası ekonomik ilginin etkilenmesini sağlamış olmalıdır. Şu halde çalışmanın ilgi duyduğu dönem, Gümrük Birliği başlangıcı ile müzakereye başlama tarihinin ortaya çıktığı tarih arasında kapsamaktadır.

Çalışmada yoğunlaşma ölçütü olarak Hirschman-Herfindahl (HH) yöntemi seçilmiştir. HH yöntemi gereğince önce her dönem için dış ticaret payları (P_{jt}) hesaplanmış ve her bir dış ticaret payı, kendisi kadar ağırlıklandırılmıştır. Daha sonra ağırlıklandırılmış payların dönem bazında toplamları hesaplanmıştır.

Dış ticaret payları ise şu şekilde hesaplanmıştır:

$$P_{jt} = \frac{|EX_{jt} - IM_{jt}|}{\sum_{j=1}^n |EX_{jt} - IM_{jt}|} \quad (13)$$

(13)'e göre tamamı t. dönemde olmak üzere, EX_{jt} , Türkiye'nin j. dış ticaret ortağına yaptığı ihracatı ve IM_{jt} ise, Türkiye'nin j. dış ticaret ortağından yaptığı ithalatı göstermektedir.

Dolayısıyla net ihracat bulunmuş ve mutlak değerde ele alınmıştır. Buradaki “ $\sum_{j=1}^n |EX_{jt} - IM_{jt}|$ ” ifadesi ise, t. dönemdeki net ihracatın mutlak değerlerinin toplamıdır. Türkiye'nin n adet dış ticaret ortağı vardır.

Kaynaklar, Türkiye İstatistik Kurumu sitesinden (<http://www.tuik.gov.tr>) milyon Amerikan Doları cinsinden alınmıştır. Ülke grupları olarak; AB ülkeleri, AB dışındaki Avrupa ülkeleri, Kuzey Afrika ülkeleri, Diğer Afrika ülkeleri, Kuzey Amerika ülkeleri, Orta Amerika ve Karayipler, Güney Amerika, Yakın ve Orta Doğu, Diğer Asya, Avustralya ve Yeni Zelanda incelenmiştir.

Sonuçlar

Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınan verilerle yapılan hesaplamaların sonuçları, Tablo 1 ve 2'de görülmektedir. Tablo 1 yoğunlaşma değerlerini yıllık bazda göstermekteyken, Tablo 2 ise değerleri aylık bazda ortaya koymaktadır.

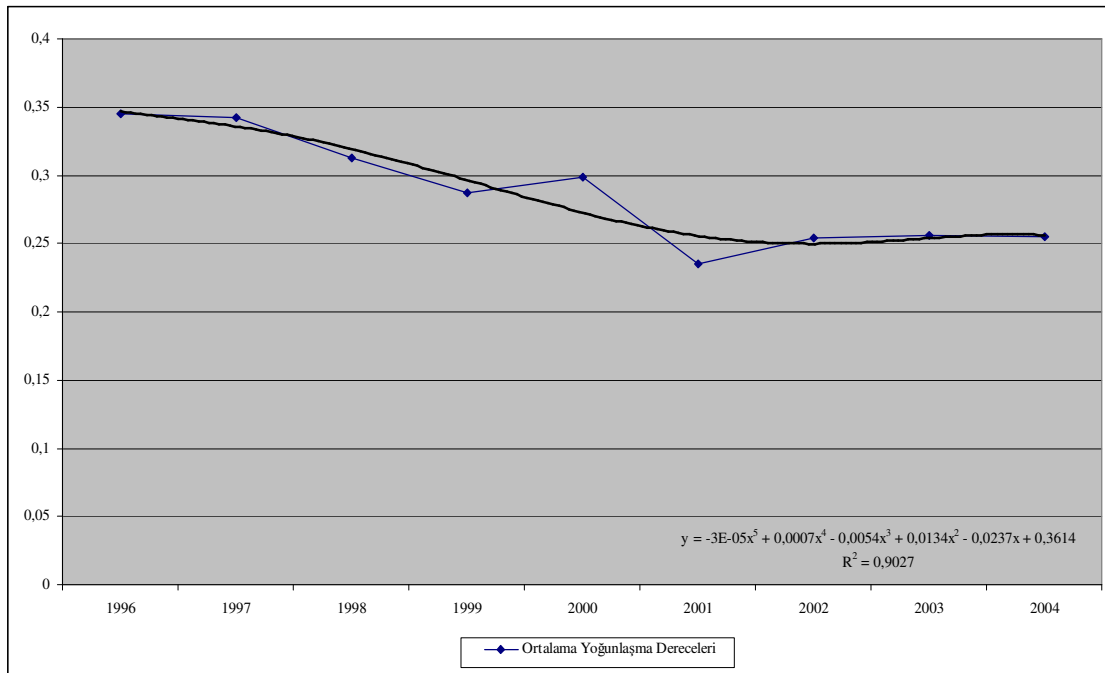
Tablo 1. Yıllık Bazdaki HH Yoğunlaşma Endeks Değerleri

Yıl	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Değerler	0,344887	0,342492	0,312873	0,287256	0,298258	0,235232	0,254437	0,255652	0,255188

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu'ndan Alınan Verilere Dayalı İşlemler

Tablo 1 verileri grafiğe döküldüğü zaman ise Şekil 1 ortaya çıkmaktadır. Şekil 1'e göre Türkiye'nin dış ticaret yoğunlaşması azalmaktadır.

Şekil 1. Yıllık Bazdaki HH Yoğunlaşma Endeks Değerleri

Kaynak: Tablo 1'in verileri kullanılmıştır.

Tablo 2'de yer alan aylık yoğunlaşma değerleri bir grafiğe döküldüğü zaman Şekil 2 ortaya çıkmaktadır.

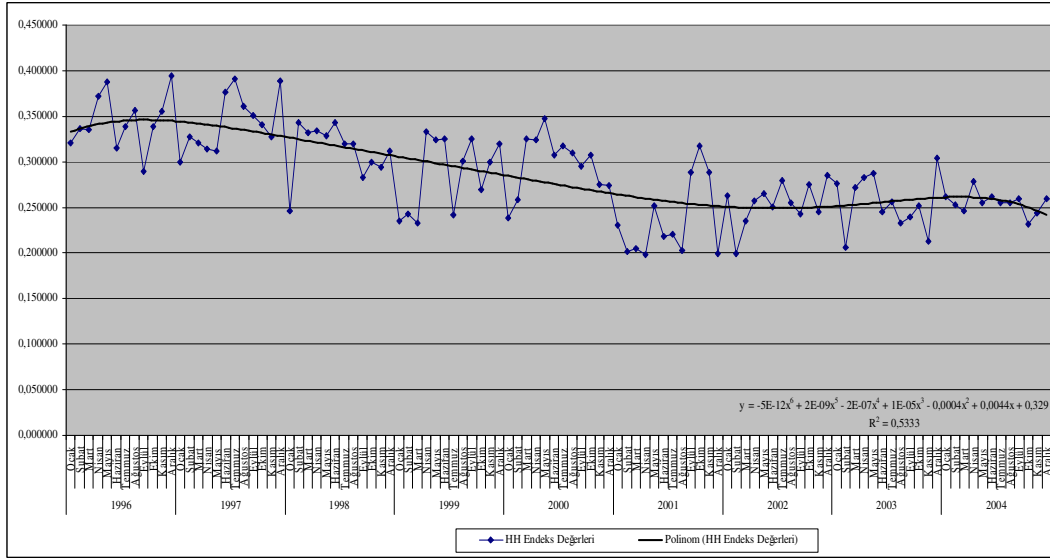
Türkiye'nin Ekonomik Açıdan Küreselleşmesinin Yoğunlaşma Vasıtasıyla Ölçülmesi Ve Konu Hakkında Bir Araştırma

Tablo 2. Aylık Bazdaki HH Yoğunlaşma Endeks Değerleri

1996											
Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
0,3204	0,3364	0,3350	0,3724	0,3876	0,3153	0,3382	0,3561	0,2896	0,3383	0,3549	0,3943
1997											
Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
0,3002	0,3279	0,3211	0,3140	0,3116	0,3765	0,3905	0,3611	0,3506	0,3406	0,3271	0,3888
1998											
Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
0,2464	0,3427	0,3315	0,3342	0,3289	0,3431	0,3193	0,3196	0,2834	0,2999	0,2943	0,3113
1999											
Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
0,2346	0,2425	0,2323	0,3326	0,3245	0,3248	0,2412	0,3008	0,3256	0,2693	0,2992	0,3196
2000											
Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
0,2379	0,2584	0,3251	0,3242	0,3481	0,3071	0,3169	0,3094	0,2955	0,3072	0,2751	0,2742
2001											
Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
0,2304	0,2018	0,2052	0,1977	0,2522	0,2178	0,2207	0,2026	0,2883	0,3173	0,2889	0,1998
2002											
Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
0,2633	0,1990	0,2346	0,2568	0,2652	0,2505	0,2800	0,2548	0,2433	0,2753	0,2450	0,2855
2003											
Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
0,2766	0,2060	0,2714	0,2825	0,2874	0,2455	0,2560	0,2332	0,2399	0,2520	0,2133	0,3040
2004											
Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
0,2622	0,2532	0,2464	0,2783	0,2555	0,2619	0,2554	0,2551	0,2595	0,2314	0,2440	0,2594

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu'ndan Alınan Verilere Dayalı İşlemler

Şekil 2. Aylık Bazdaki HH Yoğunlaşma Endeks Değerleri

Kaynak: Tablo 2'nin verileri kullanılmıştır.

Gerek Şekil 1, gerekse Şekil 2'ye göre 1996 Ocak–2004 Aralık döneminde Türkiye'nin net dış ticaretinin ülke grupları bazındaki yoğunlaşması azalış eğilimine girmiştir. Daha açık bir ifadeyle Türkiye giderek daha çeşitli ortaklarla dış ticaret yapma eğilimine sahip olmaktadır. Kısaca ele alınan dönemde Türkiye'nin dış ticaret açısından küreselleşme eğiliminde olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kaynaklar

Akçay, B. ve E. Öğretmen: 1995, “Finansal Liberalizasyon ve Türkiye'de Mali Piyasalar”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, No:32, s. 43–57.

Batavia, B., N. Parameswar ve C. Wague: 2004a, **Integration and Convergence of Financial Markets in the European Union**, (Çevrimiçi), <http://intranet.iimk.ac.in/integration-and-convergence-of-financial-markets.pdf>, 4 Kasım 2009.

Batavia, B., N. Parameswar ve C. Wague: 2004b, “Capital Mobility and Financial Integration in Emerging Economies”, **IIMK Working Paper**, No:2004/01.

Chinn, M. D.: 2002, **The Compatibility of Capital Controls and Financial Development: A Selective Survey and Empirical Evidence**, (Çevrimiçi), <http://eprints.anu.edu.au/archive/00002421>, 8 Kasım 2009.

Türkiye'nin Ekonomik Açıdan Küreselleşmesinin Yoğunlaşma Vasıtasıyla Ölçülmesi Ve Konu Hakkında Bir Araştırma

Dış Ticaret Müsteşarlığı: 1998, **1980 Sonrası Ekonomik Politikalar ve Dış Ticaret Politikası**, (Çevrimiçi), <http://www.dtm.gov.tr/Ekonomi/75yilbk/1980so.htm>, 20 Kasım 2009.

Ergün, N.: 1991, "Mal ve Ülke Çesitliliği Açısından İhracattaki Yapısal Değişim", **DPT Uzmanlık Tezi**, No: DPT:2282-IPGM:430.

Erlat, G. ve O. Akyüz: 2001, **Country Concentration of Turkish Exports and Imports over Time**, (Çevrimiçi), <http://www.economicwebinstitute.org/essays/conexp.htm#mea>, 20 Kasım 2009.

Feldstein, M. ve C. Horioka: 1980, "Domestic Savings and International Capital Flows", **The Economic Journal**, C.XC, No:358, s. 314–329.

Giles, D. E. A. ve C. N. Stroomer: 2003, **Does Trade Openness Affect the Speed of Output Convergence? Some Empirical Evidence**, (Çevrimiçi), <http://web.uvic.ca/econ/ewp0307.pdf>, 5 Kasım 2009.

Laird, S. ve A. Yeats: 1990, **Quantitative Methods for Trade Barrier Analysis**, London and New York, Macmillan Press.

Lemmen, J.J.G. ve S.C.W. Eijffinger: 1995, "Financial Integration in Europe: Evidence from Euler Equation Tests", **Tartışma Metni**, No:32, Tilburg University.

Lipsey, R. E., I. B. Kravis ve J. Weinblatt: 1979, **Models and Variables for Explaining the Location of Production by U. S. Multinational Enterprises**, Cambridge, NBER.

Lothian, J. R. ve L. Wu: 2003, **Uncovered Interest Rate Parity over the Past Two Centuries**, (Çevrimiçi), <http://econwpa.wustl.edu:80/eps/if/papers/0311/0311009.pdf>, 4 Kasım 2009.

Marston, R. C.: 1994, **Real Interest Rates in The Group of Five Industrial Countries: A Study of International Financial Integration**, y.y., Cambridge University Press.

Ongun, M. T.: 1993, "Finansal Globalleşme", **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, No:4, s. 34-44.

Parasız, İ.: 1995, **Kriz Ekonomisi**, Bursa, Ezgi Kitabevi.

Quinn, D.: 1997, "The Correlates of Change in International Financial Regulation", **American Political Science Review**, No:91, s. 531–551.

Togan, S.: 1994, **Foreign Trade Regime and Trade Liberalization in Turkey During the 1980s**, Aldershot: Avebury, Ashgate Publishing Ltd.

Yanikkaya, H.: 2002, **Trade openness and economic growth: a cross-country empirical investigation**, (Çevrimiçi), http://www.wif.ethz.ch/resec/teaching/seminar_aussenwirtschaft_wt_04_05/yanikkaya_JDE.pdf, 11 Kasım 2009.

İnsan Hakları Eğitime Disiplinlerarası Yaklaşım

V. Atilla OĞUŞGİL*

Özet

Günümüz eğitim kurumlarında, insan hakları eğitimi için nasıl bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiği konusu üzerine yapılan tartışmalarda iki önemli yaklaşım öne çıkmıştır. Bunlar; özetle, insan hakları eğitiminin okul programında bağımsız bir ders aracılığıyla verilmesi ile bu eğitimin öğretim programlarındaki tüm disiplinler içinde verilmesi gerektiği şeklindedir. Literatürde, bunlardan insan hakları ile ilgili bilgilerin doğrudan ve bağımsız bir ders aracılığıyla aktarılmasını amaçlayan ilk yaklaşım disiplin merkezli yaklaşım olarak adlandırılırken, insan hakları eğitiminin diğer derslerin de kapsamı içerisinde yer alması gerektiği kanısından yola çıkarak, insan hakları ile ilgili bilgilerin tüm dersler aracılığı ile öğretilmesini amaçlayan diğer yaklaşım ise disiplinlerarası yaklaşım olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmada, Milli Eğitim sistemi içerisindeki ilköğretim okullarında yer alan ve ilgili sınıflarda uygulanan insan hakları eğitimi yaklaşımları irdelenecek ve bu konuda hangi yaklaşımın uygulanması gerektiği tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *İnsan hakları, insan hakları eğitimi, disiplin merkezli yaklaşım, disiplinlerarası yaklaşım.*

---

* Dr. V. Atilla OĞUŞGİL, Polis Akademisi Başkanlığı İstanbul Şükrü BALCI Polis Meslek Yüksekokulu Öğretim Görevlisi. atillaogusgil@gmail.com

Interdisciplinary Approach to Human Rights Education

Abstract

In today's educational institutions, the debates on the subject of which approach should be adopted in human rights education have made two approaches become prominent. These are, briefly, a) human rights should be taught through an independent lesson in the school curriculum and b) human rights should be taught in all lessons in the school curriculum. In the literature, the former one, which aims at conveying all knowledge on human rights directly through an independent lesson, is called discipline based approach while the latter one, which is based on the assumption that human rights education should take place in the scope of all other lessons and thus aiming at teaching human rights through all lessons, is called interdisciplinary approach. In this article, the approaches to human rights education in the related classes of primary schools applied within the system of National Education will be examined and the notion on which approach should be applied on this issue will be discussed.

Key words: *Human rights, human rights education, discipline based approach, interdisciplinary approach.*

Giriş

İnsan hakları renk, dil, din, cinsiyet, ırk farkı gözetmeksizin, her insanın insan olması dolayısıyla edindiği evrensel haklardır. Bu haklar, doğuştan ve kendiliğinden kazanılan bir haklar bütünüdür. İnsanın sadece insan olmasından ötürü sahip olduğu bu haklar doğuştan ve kendiliğinden kazanılan haklar olmasına rağmen, bu hakların bilinmesi ve öğrenilmesi doğuştan kazanılmaz ve kendiliğinden gerçekleşmez. Diğer bütün bilgiler gibi hakların bilinmesi ve bu haklar konusunda bilinç kazanılması, ancak eğitim ve öğretimle gerçekleştirilebilir. Doğuştan ve kendiliğinden kazanılan haklar, bilinmediği ve öğrenilmediği sürece yoktur.

İnsan haklarının var olan gerçekler olarak değer kazanması, insan hayatında somut olarak yer edinmesi ve günlük yaşamın her anında ve yerinde olağan davranışlara ve sonuç olarak ta bir yaşam biçimine dönüşmesi, öncelikle bilinmesine bağlıdır. Dolayısıyla, insan haklarının bilinmesi, var olmalarının ön koşuludur, diyebiliriz. İnsan, ancak hakkında bilgi sahibi olduğu ve kullandığı haklarıyla vardır. İnsan, bildiği ve kullandığı haklarıyla insan olur. İnsanı haklarından ayrı düşünmek ve haklarından soyutlamak, insanı inkâr etmek demektir. İnsan hak ve özgürlüklerinin korunması, yetiştirilmesi ile bu haklara saygı duyulması, ancak bilgilenmeyi ve duyarlılığı sağlayacak bir eğitimin verilmesi ile mümkün olacaktır. Zira, insan haklarının korunup kollanması ancak halkın belli bir eğitim düzeyine ulaştırılması ile gerçekleşecek kazanımlardır. Bu yüzden bu hakların korunmasını ve saygı duyulmasını sağlamak için, bilgilenmeyi ve duyarlılığı sağlayacak bir eğitimin verilmesi gerekir. Bu eğitim ise insan hakları eğitimi olarak adlandırılmaktadır.

İnsan Hakları Eğitimi

İnsan hakları eğitimi, öncelikle insana insan olma, insanın kendi fiziksel özelliklerinden önce geldiği ve insan olma bilinci kazandırma yönünde verilen eğitimidir. Literatürde, insan hakları eğitimi için yapılan tanımlara bakacak olursak şu tür tanımlamalara rastlarız.

1993 yılında Avusturya'nın başkenti Viyana'da gerçekleştirilen İnsan Hakları Dünya Konferansı'ndan sonra, Birleşmiş Milletler tarafından 1995-2004 yılları arası "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Eğitimi Onyılı" olarak ilan edilmiş ve akabinde hazırlanan Eylem Planına göre, insan hakları eğitimi, "bilgi, yetenek, anlayış ve davranışlardan oluşan evrensel bir insan hakları kültürü aşılıp yerleştirmeyi amaç edinen bilgilendirme ve eğitim etkinliklerinin tümü" olarak tanımlanmıştır (Gülmez, 1998: 1-2).

İnsan hakları eğitimi, kişilerin insan haklarını anladıkları ve önemli olduklarını, saygı görmeleri ve korunmaları gerektiğini hissettikleri noktaya kadar gelişmelerine yardım etmektir (Amnesty International, 1996: 5).

İnsan hakları eğitiminin önde gelen düşünürlerinden Flowers (2000: 7), insan hakları eğitimi, bu konudaki bilgilerin aktarılması, gerekli tutum ve davranışların geliştirilmesi süreci olarak tanımlarken, Anderson (1982: 227) ise insan hakları eğitimi sürecinde teoriden çok pratiğe vurgu yapmış ve insan hakları eğitiminin sadece bilgi aktarmak olmadığını savunmuştur. İnsan hakları eğitimi, bireylerin sahip oldukları hakları bilinçli bir şekilde kullanmaları yönünde verilen eğitim olarak ifade edilmiştir.

Ünal (1997: 8) ise insan hakları eğitimi, gençlerin hak, adalet, eşitlik, kardeşlik, özgürlük, barış, hoşgörü ve insan onuru gibi duygularını geliştirerek kendilerini geleceğe hazırlama yönünde aldıkları eğitim olarak tanımlamıştır.

Kuzgun'a (1996: 158) göre insan hakları eğitimi, bireyin bir insan olarak her şeyden önce kendi gereksinimlerinin farkında olması ve bunları karşılamaya yönelik olarak çalışmak adına kendine karşı saygılı olması, başkalarının gereksinimlerine duyarlı olmak adına başkalarına karşı saygılı olması ile saygı duyulan başkalarının kapsamını tüm insanlığı içine alacak şekilde genişletmesi ve böylece tüm insanların temel gereksinimlerine karşı duyarlı olması amacıyla verilen eğitimidir.

Kepenekçi'ye (2000b: 10) göre ise insan hakları eğitimi, "Genel anlamda herkeste, örgün eğitim kapsamında düşünüldüğünde öğrencilerde, insan haklarına saygı ile bu hakları koruma ve bu haklardan yararlanma bilincini geliştirmek amacıyla, uygun içerik, materyal ve yöntemlerle verilen eğitim" e karşılık gelmektedir.

Özetle, insan hakları eğitimi, yukarıda getirilen tanımlara bakıldığında, bireylerin insan hakları ile ilgili bilinçlenmelerini sağlamak, öğrenilen bilgilerin pratiğe dönüştürülerek, yaşantılarının bir parçası haline getirmek, özgürlük, adalet, hoşgörü, eşitlik, kardeşlik gibi temel değerler yanında kendilerine ve başkalarına karşı saygılı ve duyarlı olma bilincini kazandırmak ile bu

kazanımlar neticesinde evrensel bir insan hakları kültürü oluşturmak adına verilen eğitim olarak değerlendirilebilir.

İnsan Hakları Eğitiminin Amacı

İnsan hakları eğitimi, bireylere, insan hakları ile ilgili bilgilendirmeden önce, insan olma bilinci ve insanlığın ortak varlığı olan hakları koruma, yetiştirme bilinci aşılmalıdır. İnsan olmanın, insanın fiziksel özellikleri gibi görünen dış özelliklerinden önce geldiği, hakların öncelikle insana tanındığı ve bu hakların insanlık için olumlu değerler yaratma araçları olduğu bilinci kazandırılmalıdır.

İnsan, kendi hakları kadar başka insanların da haklarının bulunduğu ve onlara da saygı gösterilmesi gerektiği bilincinde olmalıdır. Bu anlamda insan hakları eğitimi, insan haklarının korunması ve aynı zamanda geliştirilmesi konusunda bireylerde bilinçlenmeyi artırmalıdır. İnsan haklarının evrensel boyutu göz önüne alınarak, bireyler, insan haklarını sadece bir ülkede değil tüm dünyada korumak ve geliştirmek için, insan hakları ihlallerine karşı çıkmak ve tepkilerini ortaya koymak konularında bilinçlendirilmelidir. İnsan hakları eğitiminin amacı kullanılmayan ve günlük yaşamın her kesiminde ve anında davranışlara dönüştürülmeyen bilgiler edinmek değil insan hak ihlali sayılan davranışları değiştirmek, azaltmak, ortadan kaldırmak olmalıdır.

İnsan hakları eğitimi sonucunda ulaşılmak istenen ideal, hak ihlaline neden olan davranışların ortadan kaldırılmış veya en azından bunların asgari düzeye indirilebileceği bir toplum düzeni kurulmasıdır. İnsan haklarını, insan haklarının varlığı ile korumayı amaçlayan bu toplum düzeni ise ancak etkili bir eğitim ve öğretimle sağlanır. Böylesine bir eğitim sayesinde ise bireyler etkin, özgür ve katılımcı yurttaş kimliği kazanırlar. İnsan hakları eğitiminden geçen bilgili ve bilinçli bireyler, haklarını kullanma ve koruma konusunda daha duyarlı ve etkili olabilecekleri için bu kazanımlar toplumun gelecek yapısını değiştirme adına da temel hak ve özgürlükler yönündeki ihlalleri önleyici bir hizmet görecektir. Bu eğitimden geçmiş genç bireylerin gelecekte toplumun yönetim kademesine gelebilecek potansiyel kişiler olduğunu düşünürsek, ülkenin yönetim kanadındaki yapılanmanın insan haklarına verdiği önemde o derecede artacaktır. Başka bir deyişle, insan hakları bilgi ve bilinciyle donanmış bireyler, ilerde görev alacakları yerlerde insan haklarının ihlal edilmemesi yönünde bir yönetim ve toplum düzeni oluşturacaklardır. Bu da insan hakları eğitiminin önemini ve uzun vadede sağlayacağı kazanımları gözler önüne seren bir kanıt ve gelişmedir.

İnsan Hakları Eğitimine Yaklaşımlar

İnsan hakları eğitiminin öneminin anlaşılması ile birlikte, bu eğitimde nasıl bir yaklaşımın benimseneceği tartışmaları da başlamıştır. Örnek vermek gerekirse, İnsan haklarının programlarda nasıl yer alması gerektiği uluslararası pek çok kongrelerde tartışma konusu olmuştur. İlk olarak 1978 Uluslararası Viyana kongresinin sonuç belgesinde insan haklarının programlarda nasıl yer alması gerektiğini belirten 9. maddesine göre insan haklarının duruma

göre belirli disiplinler içinde verilebileceği gibi, ayrı bir disiplin olarak da okutulması önerilmektedir¹

Tibbitts (1995) ise insan hakları eğitiminin örgün eğitim programlarında nasıl yer alacağına ilişkin birkaç farklı yol olduğunu vurgulamaktadır². Bunlar;

1. İnsan haklarının bağımsız bir ders olarak programda yer alması.
2. Var olan bir dersin alt başlığı altında verilmesi (örneğin “Vatandaşlık Dersi”nin alt ünitelerinde verilmesi)
3. İnsan hakları konularının ilgili diğer başka derslerle kaynaştırılması yoluyla verilmesi şeklindedir

Elkatmış ise Selvi’den aktardığına göre (2007: 99) bu yaklaşımların şu biçimlerde uygulamaya konulabileceğini ifade etmektedir:

1-İnsan hakları konusunun eğitim programlarında yer alan diğer başka derslerle kaynaştırılarak okutulması iki ayrı biçimde yapılabilir. Bunlar:

- a) İnsan hakları konuları Vatandaşlık, Sosyal Bilgiler, Din ve Ahlak Bilgisi gibi mevcut dersler içinde ayrı bölüm olarak yer alarak dersin içeriği ile kaynaştırılabilir.
- b) İnsan hakları konuları diğer derslerin konuları ile kaynaştırılabilir. Bu kaynaştırma konu, ders programı ve öğretim programı çerçevesinde yapılabilir.

2- İnsan hakları konusunun bağımsız bir ders olarak programda yer alabilir.

Çayır’ da (2003: 92) insan hakları konu ve değerlerinin tüm derslerin programına nüfuz etmesini ve ders kitaplarının da bu doğrultuda yazılması gerektiğine dikkat çekmektedir. Gülmez (2001: 167) ise “insan hakları ve demokrasi eğitiminin, kişinin temel eğitiminde sürekli olarak değinilecek biçimde, hem tüm disiplinler içinde yer aldığı, hem de ayrı bir disiplin olarak öğretildiği, aynı zamanda evrensel ve sınırları iyi belirlenmiş bir programın oluşturulması” ile verilmesinin gerekliliğine dikkat çeker. Ayrıca uygun disiplinleri içine sokulan bir konu olarak ta öğretilebileceğine belirtmektedir.

Görüldüğü üzere, insan hakları eğitiminin programlarda nasıl yer alması gerektiği, diğer bir ifadeyle bu eğitimin ne tür bir yaklaşım ile verilmesi sorunu konusunda iki tür eğilimle karşı karşıyayız. Bunlardan ilki, insan hakları konu ve alanının bağımsız bir ders olarak okul müfredatında yer alması türünde bir yaklaşım iken, diğeri insan haklarının eğitim programlarında yer alan diğer dersler içerisinde yer alması yönünde bir yaklaşımdır. İnsan hakları eğitimi ilköğretim okullarında kişinin temel eğitim sürecinde ve çerçevesinde alacağı bir eğitim olarak düşünülmesi ve dolayısıyla eğitiminin sadece kendi disiplininin içinde verilen bir eğitim değil,

¹ 1978 Uluslararası Viyana Kongresi’nin Sonuç Belgesinde yer alan öneriler ile ilgili detaylı bilgi için bakınız Gülmez, 2001: 130-140.

² <http://www.hrea.org/pubs/IHF.html>

tüm disiplinler içerisinde verildiği bir süreci kapsayan bir eğitim olarak kabul edilmelidir. Aşağıda, bununla ilgili olarak önce insan hakları eğitiminde disiplinlerarası yaklaşım irdelenecek ve daha sonra bu eğitimin uygun diğer dersler içerisinde nasıl verilebileceği tartışılacaktır.

Disiplinlerarası Yaklaşım

Disiplinlerarası yaklaşım, insan hakları eğitiminin sadece belli bir disiplin içinde değil, insan haklarını ele alan çeşitli bilim dalları arasında bağlantı kurularak, alanla ilgili bilginin bütünleştirilerek verildiği bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, 21. yüzyıl eğitiminin, esneklik, kendi kendine öğrenme, olaylara geniş bir perspektiften bakabilme, çarpıcı sorular sorabilme ve yaratıcı problem çözme yeteneğini gerektirdiği ve bu yeteneğin de disiplinlerarası yaklaşımla kazandırılabilceği inancı çerçevesinde insan hakları eğitiminde kullanılabilen bir yaklaşımdır (Martin, 1987: 418).

Disiplinlerarası yaklaşım, öğretmeni her şeyi bilen kişi değil, kaynak kişi olarak görür. Öğrenci merkezli öğrenmeyi hedef alır. Bu öğrenme sayesinde öğrenciler, nasıl düşüneceklerini, davranacaklarını ve öğreneceklerini öğrenirler. Bu eğitim, bir öğretmen tarafından ya da geniş takımlar halinde çalışan öğretmenler grubu tarafından verilir. Disiplinlerarası yaklaşımı benimseyen öğretmenler, dersin işlenişine ilgili kararlar alırlarken, alanda çalışan uzmanların görüş ve önerilerinden yararlanırlar. Ayrıca, ders kitaplarına bağlı olmaktan çok, ders ile ilgili değişik araç gereçleri ve kaynakları bulmaya çalışarak, öğrencileri araç, gereç ve kaynak bulmaları yönünde güdülerler ve onların bireysel araştırmalarda bulunmalarına yardımcı olurlar (Kepenekçi, 2000a: 36).

İnsan haklarının tek bir alanla ya da dersle sınırlı olmadığı gerçeğinden hareketle, insan hakları eğitiminin doğası disiplinlerarası yaklaşımı gerektirir. Okul içi ve dışı eğitim programlarının tümünü kapsayan geniş içerikli bir program anlayışıyla geliştirilmesi doğru bir yaklaşım olacaktır. Gemalmaz'ın da (1988: 15) ifade ettiği gibi, insan hakları çok boyutlu, çok disiplini bir alan olduğu için, bu alanda yapılacak eğitimde, zorunlulukla çok boyutlu yaklaşımı gerektirir Burada çok boyutlulukla, sadece ilgili disiplinlerle sınırlı olmayıp, eğitime konu olan tüm unsurları da içine alan bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Magendzo da insan hakları eğitiminin sosyal bilimlerin, felsefenin, biyolojinin, dil eğitiminin, beden ve sanat eğitimi gibi diğer tüm disiplinlerin içinde bir parça olması gerektiği görüşündedir. Ayrıca konuların öğretiminde de hak ve özgürlükçü bakış açısının gelişmesi için sadece konuyla ilgili bilgilerin verilmesi yerine örneğin, Biyoloji dersinde “İnsan ve Çevre İlişkisi” konusunda insan haklarının gelişimine etkileri gibi boyutlarıyla verilebileceğini ifade etmektedir (Magendzo, 1994: 256).

İlköğretim müfredatında, insan hakları eğitiminin verilebileceği dersler olarak Tarih, Fen Bilgisi, Sosyal Bilgiler, Türkçe ve Yabancı Dil dersleri son derece uygun derslerdir. Örneğin, Tarih dersinde insan hakları belgelerinden, savaşlardan, kölelik kavramlarından ve tarihi kişiliklerden bahsederken insan hakları bu konular çerçevesinde tanıtılabilir. Diğer bir ders olan Fen Bilgisi dersinde, sağlık sorunları konusu insan hakları eğitimini vermenin iyi bir yoldur. Örnek vermek gerekirse, öğrencilere sağlık hizmetleri hakları bulunduğu, fakat aynı zamanda kendi ve diğer insanların sağlığına karşı saygılı olma sorumluluğu taşıdıkları gerçeği bu derste verilebilir. Bir başka örnek vermek gerekir ise; yine aynı derste ırk üstünlüğü efsanesi incelenirken, öğrencilerin tarihteki ırk ayrımı hakkında daha sağlıklı bir karar vermeleri için paralel bir çalışma

yürütülebilir. Bir başka ders olan Sosyal Bilgiler dersi içinde konu edilen kentsel coğrafya ile ilgili olarak, yüksek binalı toplu konutlardaki fakirlik sorunlarını ve bunun fakirlerin insan haklarını nasıl etkilediğini içerecek şekilde ele alınabilir. Yine aynı derste coğrafya alt konusu veya ara disiplinde, yatırım ve ticaretin yaşam standartları üzerindeki etkisi veya çevrenin bozulması ile hastalıklar arasındaki ilişki incelenebilir. Çevre kirliliği üzerindeki çalışmalar ile, kıtlık ve yoksulluğun nasıl yaratıldığı, ırkçılık, sömürgeleştirme ve azınlık grupları ile kadınlara karşı olan tutumların kitlelerin insan hakları üzerindeki etkileri incelenebilir. Bir diğer ders olan Türkçe Dersi'nde kitaplar, öyküler ve şiirler; ihlal edilen veya savunulan insan hakları konusu işleme adına mükemmel kaynaklardır.

Bir başka örnek olarak, dil yetenekleri diğer ülkelerdeki ilginç temaları incelemek için kullanılabilir. Örneğin, İngiltere'de ırkçılığa karşı alınan önlemlerle ilgili kısa bir metin, İngilizce kelimeler öğretmek için kullanılabilir. Amaç, öğrencilere yabancı dil öğretmenin yanı sıra, onların her ülkede karşılaşılan insan hakları sorunlarını anlamalarını sağlamaktır. Eğer varsa, yabancı dildeki yayınlar veya edebiyat bu öğretme yöntemi için faydalı olacaktır. Yabancı dil dersleri, ayrıca öğrencilerin konuşma ve tartışmaları için iyi bir fırsattır. Farklı düşüncelerin bulunduğu konular daha teşvik edici olacaktır. Ayrım ve cinsiyet eşitliği iyi tartışma konuları olacaktır. Öğrenciler ayrıca rol oynamaktan hoşlanacaklardır. Yabancı Dil dersleri, öğrencilerin diğer ülkelerdeki öğrencilerle yazışmaları için iyi bir fırsattır. Politik sistemleri, mevcut sosyal sorunlar, azınlıklara karşı yaklaşım ve insan hakları ile ilgili diğer sorular sorulabilir.

Netice itibariyle, insan hakları kavramı çok boyutlu, pek çok disiplinden etkilenen dolayısıyla disiplinlerarası bir olgudur. Buradan hareketle, ilköğretim düzeyinde insan hakları eğitimi dersinin de farklı disiplinlerle ilgili olduğunu dolayısıyla bir tek dersin içerisine kaynaştırmak suretiyle değil disiplinlerarası geniş bir dağılımla öğretiminin yapılması uygun bir yaklaşım olacaktır. Tek bir derse sığmayacak kadar kapsamlı olan insan hakları eğitimi tüm okul programına yayılarak her dersin kapsamı içerisinde yer almalı ve gençlerin insan hakları gibi soyut nitelik taşıyan alanları öğrenmesinde tarih, coğrafya, sosyal bilgiler, dil ve edebiyat gibi derslerden yararlanılabilmelidir.

Milli Eğitim Sisteminde İnsan Hakları Eğitimi

Milli Eğitim'de insan hakları eğitimi 1998–1999 öğretim yılından itibaren ilköğretim okullarının müfredatına girmiş durumdadır³. Talim ve Terbiye Kurulu tarafından hazırlanan öğretim programları doğrultusunda ilköğretim düzeyinde daha önce “Vatandaşlık Bilgisi” dersi olarak

³ İlköğretimin kesintisiz sekiz yıla çıkarılmasını öngören 4306 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle; “İlköğretim Okulu Haftalık Ders Çizelgesi” sekiz yıllık bütünlük içinde düzenlenerek 1997-1998 öğretim yılı başından itibaren ülke genelinde uygulamaya konulmuştur. Ayrıca; ilköğretim okulu haftalık ders çizelgesi ile ilköğretim okullarında okutulacak seçmeli dersler yeniden düzenlenmiş ve 1998-1999 öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Bu çerçevede 7. ve 8.sınıflara “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” ders programı, denenip geliştirilmek üzere uygulamaya konulmuştur.

okutulan ders, insan hakları konularını kapsayacak ve 7. ve 8. sınıflarda haftada birer saat zorunlu olarak okutulacak şekilde “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersi adını almıştır⁴.

Söz konusu gelişme, İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1995'te imzaladığı protokol gereği hayata geçirilmiştir. Bu protokolda, ilköğretimin ikinci kademesinde “Vatandaşlık Bilgileri” adı altında okutulan ders, “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersi olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu protokolda şunlar öngörülmüştür (Kepenekçi, 2000b: 78):

1. İlköğretimin ikinci kademesinde okutulan ‘ Vatandaşlık Bilgileri’ dersinin adı “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi’ olarak değiştirilecek ve ders yeniden düzenlenecektir.
2. Ortaöğretim programlarına ‘ Demokrasi ve İnsan Hakları’ adıyla yeni bir ders eklenecektir. Genel, mesleki ve teknik olmak üzere tüm ortaöğretim kurumlarında okutulacak bu ders zorunlu değil, seçmeli olacaktır.

Yukarıdaki 2. maddeden de anlaşılacağı üzere, Milli Eğitim Bakanlığı ayrıca “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersinin yanı sıra, liseler için “İnsan Hakları ve Demokrasi” dersinin taslak ve içeriğini hazırlamış ve bunların seçmeli ders olarak okutulmasına karar vermiştir. Sonuç itibariyle, atılan bu adımlar insan haklarının bağımsız bir ders olarak programda yer alması yönünde atılan adımlar olarak değerlendirilebilir.

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı bünyesinde 2003 yılından itibaren başlatılan çalışmalar sonucu ilköğretim programlarında yeniden bir değişiklik yapılmıştır. Hazırlanan yeni ilköğretim programlarının 1-5. sınıf programları, 2005-2006 eğitim-öğretim yılından itibaren Türkiye genelinde uygulamaya konulmuştur. 6, 7, ve 8. sınıfların öğretim programları ise 2005–2006 öğretim yılında pilot olarak uygulanmıştır. 2006-2007 öğretim yılında 6. sınıf programları tüm ilköğretim okullarında uygulamaya konulmuştur ve bu uygulama kademeli olarak devam etmiştir. 2008-2009 eğitim-öğretim yılı itibariyle ilköğretim müfredatının tamamı yenilenmiş bulunmaktadır. İnsan hakları eğitimi ile ilgili son olarak Milli Eğitim Bakanlığı, 2005-2006 eğitim öğretim döneminden itibaren uygulanmaya başlayan “İlköğretim Okulları Haftalık Ders Çizelgesi”ni yeniden belirlemiştir.

2006-2007 eğitim-öğretim yılından itibaren 6. sınıftan başlamak üzere kademeli olarak uygulamaya konan yeni ders çizelgesi insan hakları eğitimi ile ilgili yeni değişiklikler getirmektedir⁵.

---

⁴ İlköğretim okullarında 7. ve 8. sınıflarda haftada bir saat olarak okutulan “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersine ilişkin Müfredat Programı Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 25.06.1998 tarih ve 82 sayılı kararı ile kabul edilmiş ve Tebliğler Dergisinin Temmuz 1998 tarihli 2490 numaralı sayısında yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Hazırlanan yeni “İlköğretim Okulları Haftalık Ders Çizelgesi”nde araştırmamız açısından yapılan en önemli değişiklik eski çizelgede yer alan “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersinin kaldırılması olmuştur. Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersinin konuları yeni çizelgede Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler, T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük gibi derslerin üniteleri içerisinde işlenecektir. Diğer bir deyişle, ilköğretim 7. ve 8. Sınıflarında okutulan “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi” kaldırılmış ve söz konusu alan diğer derslerle bağlantı kurularak verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu girişim, bir önceki düzenlemeye göre insan hakları eğitimine disiplinlerarası bir yaklaşım katması açısından olumlu bir adım olarak değerlendirilebilir. Zira bu, insan hakları eğitiminin programlarda nasıl yer alacağına ilişkin getirilen eğitim bilimcilerin görüşleriyle de örtüşmektedir. İnsan haklarının doğası disiplinlerarası yaklaşımı gerektirdiğinden insan hakları eğitiminin de tek bir alanla sınırlanmayıp çok boyutlu bir yaklaşımla farklı dersler içerisinde verilmesi uygun olacaktır (Gemalmaz, 1988: 15; Magendzo, 1994: 256; Tibbitts, 2002: 163).

Sonuç

İlköğretim okullarında verilmekte olan insan hakları eğitiminin konu edildiği bu çalışmada söz konusu eğitimin programlarda nasıl yer alması sorunu tartışılmıştır. Bu çalışma kapsamında dikkat çektiğimiz nokta, insan hakları eğitiminin hedeflediği kazanımların, tüm ders programlarında gözetilmesi gerektiği gerçeğidir. İnsan hakları eğitimi ve duyarlılığı okullarda “İnsan Hakları Eğitimi” ya da “Vatandaşlık Bilgisi” dersi ile sınırlandırılmaz, tüm ders programlarına ve eğitim ortamına nüfuz etmelidir. İnsan hakları eğitiminin asıl amacı, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmek, insanlar arasında ve uluslar arası platformda demokrasiyi, toplumsal adaleti, dayanışmayı, hoşgörüyü ve dostluğu geliştirmek, bireyleri aktif yurttaşlık doğrultusunda güçlendirmek ve evrensel insan hakları değerlerine dayalı bir barış kültürü oluşturmaktır. Tüm bu hedeflere ulaşmak, sadece insan hakları eğitiminin bağımsız bir derste işlenmesiyle mümkün olmayacak, ancak tüm ders programlarına yansıtılmasıyla mümkün olacaktır.

Sadece vatandaşlık derslerinin değil tüm müfredatın insan hakları prensipleri temelinde yeniden gözden geçirilmesi ve insan hakları ve demokratik prensiplerin tüm dersler için değerler zemini oluşturması gerekmektedir. Öğrencilerin insan hakları ve demokrasiye uygun davranışları benimseyebilmeleri için konuların eğitimin tüm alanlarına nüfuz etmesi gerektiği gerçeğinden hareketle tüm derslerin müfredatının bu temelde şekillendirilmesi ve ders kitaplarının bu doğrultuda yazılması gereği hissedilen bir ihtiyaçtır. Örneğin, tarihteki herhangi bir konu, biyolojide insan çevre ilişkileri, edebiyat veya yabancı dil dersinde bir okuma parçası sadece kendi dersleriyle ilgili değil, insan hakları perspektifinden de ele alınabilir. Dolayısıyla İnsan hakları eğitimi hemen hemen tüm derslerle ilişkilidir ve bunlarla kesişmektedir.

---

⁵ “İlköğretim Okulları Haftalık Ders Çizelgesi” Talim ve Terbiye Kurulunun 14 Temmuz 2005 tarih ve 192 sayılı kararıyla kabul edilmiş ve 2575 sayılı Tebliğler Dergisi’nde (Ağustos – 2005) yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Buradan hareketle, insan hakları ne yaşamdan ve çevreden kopuk, ne de diğer derslerden ayrı ve bağımsız bir alandır. Özellikle ilköğretim döneminde çocukların temel eğitim kapsamı içinde verilmesi gereken insan hakları eğitimi sürecinde bir bütünlük ve devamlılık sağlayabilmek için insan hakları konularının diğer derslerle ilişkilendirilmesi yoluna gidilmelidir. İnsan hakları eğitiminde bazı derslerin bu eğitimde doğrudan ve ağırlıklı biçimde rol alabileceği unutulmamalıdır.

Kaynaklar

Amnesty International (1996). **First Steps: A Manual for Starting Human Rights Education** London, Amnesty International-International Secretariat.

Anderson, Charlotte (1999) “İlköğretimde İnsan Hakları” Çev. Yasemin Karaman Kepenekçi, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 32, (1-2), s. 227-236.

Çayır, Kenan (2003) “Ders Kitaplarında İnsan Hakları ve Demokrasi Bilinci” **Ders Kitaplarında İnsan Hakları: Tarama Sonuçları** ed. Betül Çotuksöten, Ayşe Erzan, Orhan Silier, İstanbul, Türk Tarih Vakfı Yayınları, s. 90–105.

Elkatmış, Metin (2007) “İngiltere ve Türkiye’deki İlköğretim 1. Kademedeki İnsan Hakları Eğitimlerinin Karşılaştırılması” (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara, Gazi Üniversitesi.

Flowers, Nancy (2000). **The Human Rights Education Handbook: Effective Practices for Learning, Action and Change** Minneapolis: The Human Rights Resource Centre.

Gemalmaz, Mehmet Semih (1988). “İnsan Hakları Eğitiminin Yapısal Özellikler **Öğretmen Dünyası**, (100), s. 14–15.

Gülmez, Mesut (1998). **Belgelerle İnsan Hakları Eğitimi Birleşmiş Milletler On Yılı**. Ankara: Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.

Gülmez, Mesut (2001). **İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi** Ankara: Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.

Kepenekçi, Yasemin Karaman (2000a). “İnsan Hakları Eğitimine Temel Yaklaşımlar” **Milli Eğitim Dergisi** 145, s. 36-37.

Kepenekçi, Yasemin Karaman (2000b). **İnsan Hakları Eğitimi** Ankara, Anı Yayıncılık.

Kuzgun, Yıldız (1996) “İnsan Hakları ve Eğitim” **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri Uluslararası Semineri** Türkiye Felsefe Kurumu, 9-13 Haziran 1980, Ankara: Meteksan A.Ş. s. 157-161.

Magendzo, Abraham (1994). “Tensions and Dilemmas About Education in Human Rights in Democracy”. **Journal of Moral Education**. (23), 3, s. 251–259.

Martin, Paul (1987). “Human Rights-Education for What”, **Human Rights Quarterly, Vol:9**, The John Hopkins University, s. 414-422.

MEB (2005). **Milli Eğitim Bakanlığı 2575 sayılı Tebliğler Dergisi**. s. 539-542.

Tibbitts, Felisa (1995). Planning For The Future: Human Rights In Schools. **Handbook for Helsinki Committees: A Guide in Monitoring and Promotng Human Rights and NGO Management**. (Edit Raymond Swennenhuiw). Vienna: International Helsinki Federation for Human Rights. (Çevrimiçi) <http://www.hrea.org/pubs/IHF.html> 05.12.2008.

Tibbitts, Felisa (2002). “Understanding What We Do: Emerging Models For Human Rights Education”. **Internatioal Review Of Education**, (48), s. 159–171.

Ünal, Şeref (1997). **Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku** Ankara, Yetkin Yayınları.

